

Vad kostar en ren?

En ekonomisk och politisk analys

Rapport till expertgruppen för
studier i offentlig ekonomi

Av Staffan Johansson
och Nils-Gustav Lundgren

Ds 1998:8

Förord

En av ESO:s viktigaste uppgifter är och har varit att ta upp svåra och känsliga frågor till diskussion. Få politiska frågor väcker så mycket känslor som de som berör den samiska minoriteten i Sverige. Förhoppningen med denna rapport är att få till stånd en sansad diskussion baserad på vederhäftig analys och respekt för samiska krav på kulturellt utrymme i det svenska samhället.

Författarna, Staffan Johansson, adjunkt i nationalekonomi, och Nils-Gustav Lundgren, docent i ekonomisk historia, båda från Institutionen för industriell ekonomi och samhällskunskap vid Luleå Tekniska Högskola, kombinerar sina respektive ämneskunskaper i en ekonomisk och politisk analys av den svenska same- och rennäringspolitiken. De diskuterar framväxten av den svenska samepolitiken och dess ofta konflikterande mål och ställer dem i relation till utfallet av en ekonomisk analys av rennäringen.

Rennäringen har ansetts vara den samiska kulturens främsta förutsättning. Samtidigt är den tillsammans med småviltjakten ett av de mest infekterade tvisteämnena i relationerna mellan samerna och det omgivande samhället. Men hur påverkar rennäringen det övriga samhället? Författarna har gjort en grov uppskattning av den extensiva renskötelsens inverkan på andra näringars möjligheter samt vilka direkta kostnader och intäkter renskötelsen drar med sig. Därefter räknas i en s.k. samhällsekonomisk analys fram hur mycket en ren egentligen kostar samhället.

Även om de statsfinansiella utgifterna för svensk rennäringspolitik är tämligen små så är området principiellt viktigt. Det anknyter till ESO:s motto Rättvisa och effektivitet. Samernas möjlighet till kulturell utveckling är en uppenbar rättvisefråga. Men är

det nuvarande stödet till rennäringen ett effektivt sätt att stödja den samiska kulturen?

Det är min förhoppning att denna rapport på ett konstruktivt sätt skall bidra till en nyanserad och välbehövlig diskussion om hur rättvisa och effektivitet skall kunna förenas i svensk same- och rennäringspolitik.

Som vanligt i ESO-sammanhang svarar författarna själva för analys och slutsatser.

Stockholm i februari 1998

Anna Hedborg
Ordförande för ESO

Innehåll

1	Sammanfattning	9
2	Effektivitet, moral och offentlig politik.....	13
2.1	Studiens syfte och problem.....	13
2.2	Politik baserad på cost-benefit-analys?.....	14
2.3	Politik på moralisk grund?	17
2.4	Samerna och nationalstaten Sveriges politik - från historia till nutid.....	19
3	Rennäringen, en introduktion	27
4	Rennäringsakkunnigas förslag till förändringar	37
5	Renägarnas inkomster	41
5.1	Inkomstutredningen 1965.....	41
5.2	Inkomster 1980 enligt 1979 års rennäringsskommitté	43
5.3	Riksdagsrevisorernas undersökning 1993.....	47
6	Stödformer	51
6.1	1960-talets stödformer	51
6.2	Stödets utformning efter 1960-talet	52
6.2.1	Bidrag till rationalisering	53
6.2.2	Bidrag till inkomstförstärkning.....	54
6.2.3	Stöd som avser kompensation för skada.....	59

7	Inkomster och bidrag	67
7.1	Inkomster.....	67
7.2	Bidrag.....	68
7.3	Sammanställning av inkomster och bidrag	70
7.4	Analys av inkomster/bidrag	71
8	Utbud av renkött	77
9	Samhällsekonomiska kalkyler	89
9.1	Samhällsekonomisk intäkt	93
9.2	Samhällsekonomisk kostnad	94
10	Rennäringen i en samhällsekonomisk kalkyl	97
10.1	Rennäringens samhällsekonomiska intäkter	98
10.2	Rennäringens samhällsekonomiska kostnader.....	101
10.2.1	Rennäringsföretagens externa kostnader på före- tagsnivå	101
10.2.2	Arbetskraftskostnad	103
10.2.3	Samebyarnas kostnader.....	106
10.2.4	Statens kostnader	108
10.2.5	Indirekta kostnader.....	113
10.2.6	Sammanställning av samhällsekonomiska kost- nader/intäkter	133
11	Kalkylens 0-alternativ	137
11.1	Intäkter	137
11.2	Kostnader	138
12	Analys av den samhällsekonomiska kalkylens resultat	141
13	Statens politiska mål - att ”upphandla” minoritets- kultur?	145
13.1	Hur betrakta den samhällsekonomiska förlusten? ...	145

Bilaga	163
Referenser.....	169
How much does a reindeer cost? - A Summary.....	173
Förteckning över ESO:s tidigare publicerade rapporter	177

1 Sammanfattning

Att bedriva rennärning är en rättighet som i Sverige är exklusivt förbehållen den samiska befolkningen. Det beror på att näringen anses spela en central roll för den samiska kulturens överlevnad. I den svenska industrialiserings- och urbaniseringsprocessen på 1900-talet har givetvis rennärningen, liksom andra areella näringar fått sina produktionsförutsättningar kraftigt förändrade på många olika sätt. Föreliggande rapport analyserar rennäringens ekonomiska utveckling och hur den interagerat med andra samhällssektorer. Undersökningen behandlar perioden efter 1960 med fokus på situationen i början av 1990-talet.

Rennärningen bedrivs på en yta som omfattar något mer än 1/3 av rikets landareal. Den beräknas omfatta ca 2000 människor som driver verksamheten inom ca 1000 enskilda företag. Dessa är i sin tur organisatoriskt sammanförda till ett femtiotal samebyar. Rennärningen omfattar nu färre människor än vid 1960-talets början, men produktionsvolymen är avsevärt större. Renstammen var vid 1990-talets början på så hög nivå att man måste gå tillbaka till 1890-talet för att finna motsvarande antal renar. Antalet renskötselföretag har tidigare minskat under lång tid men har sedan 1980-talet stabiliserats på den nuvarande nivån. Att antalet företag inte fortsatt att minska synes i första hand bero på att tidigare sammanhållna företag splittrats upp i flera och mindre enheter.

Ett genomgående problem under hela den period vi granskat är rennäringens svaga lönsamhet. Vid mitten av 1960-talet uppfattades den som oacceptabelt låg varför ett par statliga utredningar (år 1968 och 1980) kartlagt näringens inkomstförhållanden. Utredningarna har utmynnat i förslag vars huvudsakliga innebörd varit att öka olika bidrag till näringen från allmänna medel. Inkomst-

nivån är dock fortsatt låg. År 1980 var renägarnas medelinkomst av rörelse omräknat i 1993 års prisnivå drygt 18 000 kronor. Vid en inkomstundersökning som genomfördes av RRV år 1993 var medelinkomsten 21 200 kronor per rennäringföretag. Om man bortser från de minsta företagen och bara beaktar de med fler än 200 renar är lönsamhetsutvecklingen bättre men nivån fortfarande är fortfarande mycket låg. Den genomsnittliga avkastningen för dessa företag fördubblades från ca 20 000 kronor år 1980 till 40 000 kronor år 1993.

Vid en jämförelse mellan inkomster och bidrag år 1980 konstaterades att rennäringen fått bidrag från staten med 3 kronor för varje redovisad krona i inkomst. Om man lägger till medel som tillförts näringen från intäktskällor utanför statsbudgeten uppgår andelen bidrag till 4 kronor för varje krona i redovisad inkomst. Vid en inkomstundersökning avseende år 1993 tillfördes näringen 61,7 miljoner från statsbudgeten och 20,3 miljoner från medel utanför statsbudgeten. Jämfört med redovisade inkomster betyder det ett statsbidrag på 3 kronor för varje intjänad krona. Om man även inkluderar bidrag som tillförts näringen utanför statsbudgeten (främst samefonden och bygdemedel) har näringen tillförts 4 kronor per redovisad krona inkomst. Proportionerna inkomster/bidrag har alltså varit oförändrade sedan 1980. Om även skadeersättning för bildödade, tågdödade, rovdjursdödade och cesiumskadade renar inräknas blir tillförseln utifrån, (dvs. intäkter som inte beror på försäljning av renprodukter) totalt 132,1 miljoner, dvs. ca 137 000 kronor per företag. Omräknat har näringen på så sätt tillförts 6,5 kronor för varje redovisad intjänad krona år 1993.

Inkomsterna i näringen skall samtidigt ses mot bakgrunden att volymen sålt renkött i stort sett fördubblats under perioden. Från 1 200 ton budgetåret 1980/81 till 2 440 ton budgetåret 1992/93.

Olika stödinsatserna från staten tycks inte påverka utbudet av renkött på kort sikt. På lite längre sikt är det sannolikt att katastrofinsatser under kritiska år bidragit till att hålla renstammen på en hög nivå. På lång sikt är renstammens storlek avgörande för slaktvolymen. Det är vår bedömning att renstammens storlek beror på renägarnas förväntningar om lönsamhetsutveckling vid sidan av biologiska och klimatologiska faktorer.

För att kartlägga näringens betydelse för samhället i ett bredare perspektiv har en samhällsekonomisk analys för budgetåret 1994/95 genomförts. Sådana kalkyler är alltid känsliga för olika antaganden, men med de förutsättningar vi arbetat med visar rennäringsen en samhällsekonomisk intäkt på 62 miljoner och en samhällsekonomisk kostnad på 264 miljoner. Det ger således en samhällsekonomisk förlust på ca 200 miljoner kronor.

Intäkterna kommer från försäljning av renkött och renprodukter. Kostnaderna kan indelas i tre huvudgrupper. Rennäringsens egna driftskostnader på ca 176 miljoner, statens kostnader på 46 miljoner och övriga kostnader 42 miljoner. Totalt 264 miljoner. Den största posten under rubriken övriga kostnaderna utgörs av bilskador som beräknats uppgå till 30 miljoner kronor.

Förutom ovan angivna kostnads- och intäktsposter finns andra poster av olika slag som kan utpekats, men inte närmare preciseras i monetära termer. Framförallt gäller det rennäringsens effekter på turismnäringsen och olika miljökostnader.

Om man väljer att betrakta skogsbruk, vattenkraftsutbyggnad, biltrafik, tågtrafik, rovdjursförekomst, cesiumnedfall etc. som "normalföreteelser" och bedömer rennäringsen utifrån detta, är den således utomordentligt olönsam. Om däremot rennäringsen sätts som den normerande verksamheten skulle många av kostnadsposterna i stället kunna placeras hos övriga aktörer, dvs. hos bilismen, skogsbruket, vattenkraften etc. Hur man väljer att tolka resultatet av den samhällsekonomiska kalkylen beror således på i vilket perspektiv man väljer att betrakta såväl det historiska förloppet som situationen i dag i nordligaste Sverige.

En slutsats som däremot, oavsett betraktarens perspektiv, kan dras är att med de förutsättningar som förelåg år 1994/95, och som rennäringsen hade att verka under, uppstod ett samhällsekonomiskt underskott på ca 200 miljoner kronor. Trots eventuella osäkerheter i denna kalkyl är dess utfall så entydigt att det borde påkalla uppmärksamhet och resa grundläggande frågor om hur de framtida villkoren för näringens skall utformas.

Vår slutsats är att målet för den offentligt formulerade rennäringspolitiken i hög grad måste uppfattas som snarare minoritetpolitiskt än näringspolitiskt. Om rennäringsen skall uppfattas

som det bärande elementet i den samiska minoritetskulturen måste givetvis också de politiska villkoren formuleras så att de också i så hög grad som möjligt verkar i en sådan riktning. Samtidigt förefaller det som uppenbart att rennäringen, hur den än utformas, bara delvis kan utgöra en produktiv bas för den samiska kulturens fortsatta utveckling och överlevnad. Av det skälet måste rennäringens förutsättningar utformas i ett bredare minoritetspolitiskt sammanhang, där t.ex. rätten att kommersialisera andra naturresurser i nordvästra Sverige måste ingå. Det handlar då i första hand om jakt- och fisketurism, men kan också vara naturvård, bevakning m.m.

2 Effektivitet, moral och offentlig politik

2.1 Studiens syfte och problem

Föreliggande studie analyserar den svenska rennäringen och rennäringsspolitiken i ett samhällsekonomiskt perspektiv. Detta innebär att svensk samepolitik i en vidare mening också måste beaktas. Valet av en ekonomisk utgångspunkt för en sådan granskning kan måhända skapa en viss misstänksamhet hos många människor. Bör och kan man över huvud taget utifrån kostnader och intäkter värdera, dvs. försöka ”sätta pris på”, en minoritetskultur, en ursprungsbefolknings identitet, rätt och existens. Med en sådan utgångspunkt i diskussionen hamnar man i fundamentala samhällsvetenskapliga, snarast samhällsfilosofiska, frågor rörande offentligt politik. På vilka grunder denna egentligen är, alternativt bör, vara utformad och på vilket sätt den kan och bör analyseras. Då en central del av föreliggande rapport utgörs av en samhällsekonomisk kalkyl över rennäringen, finns det skäl att inledningsvis diskutera problemen med att närma sig det aktuella området med en ekonomisk infallsvinkel, dvs. med ett synsätt som tar sin utgångspunkt i kostnader och intäkter.

2.2 Politik baserad på cost-benefit-analys?

Fördelarna med att anlägga ett s.k. cost-benefit-perspektiv på snart sagt alla typer offentlig politik brukar mest värtaligt förfäktas av ekonomer. Utgångspunkten är då att olika typer av resurser bör utnyttjas så "effektivt" eller "rationellt" som möjlig. Samhällsmedborgarnas nytta bör maximeras relativt kostnaderna. Det synes som relativt lätt att ansluta sig till en sådan uppfattning. Få om ens någon torde väl invända mot att resurser av olika slag bör användas så rationellt, dvs. i meningen "förnuftigt" (ratio), som möjligt. Väl överens om detta ligger ett problem i att fastställa vad som utgör kostnader respektive intäkter i olika sammanhang. I fråga om nyttigheter av individuell natur som prissätts på marknader där människor möts för frivilliga byten, framstår problemet ofta som simpelt. Där kan värdet av olika tillgångar och nyttigheter, så som de faktiskt uppfattas av individerna, direkt observeras. Följderna ur resurshushållningssynpunkt av en politisk åtgärd kan då vanligen också relativt lätt beräknas, dvs. om summan av fördelar av åtgärden överstiger summan av dess kostnader.

Sedan lång tid har emellertid olika typer av marknadsmisslyckanden ägnats stor uppmärksamhet. Under de senaste dryga 30 åren har det i hög grad handlat om olika miljöekonomiska och miljöpolitiska frågeställningar. Fritt tillgängliga naturresurser av olika slag som luft och vatten tenderar t.ex. att överutnyttjas genom utsläpp eller annan påverkan. Kollektivet drabbas av olägenheter (kostnader) som inte artikuleras på marknaden i form av högre kostnader för producenter och konsumenter. Individuell rationalitet på marknaden utmynnar i ett samhällsekonomiskt irrationellt resultat. I bjärt belysning framstår sådana problem i samband med olika typer av fritt tillträde till naturresurser, där begreppet "allmänningarnas tragedi" ibland får symbolisera vad det handlar om. Många människor vill utnyttja en fritt tillgänglig resurs och kanske förbättra effektiviteten i sitt nyttjandet via t.ex. teknisk utveckling. Om det samtidigt föreligger stora svårigheter att organisera hushållning med resursen, dvs. att begränsa

utnyttjandets omfattning, blir överexploatering förr eller senare slutresultatet. På så sätt brukar situationen inom såväl det internationella som nationella fisket beskrivas. Men även nyttjandet av den svenska naturen genom allemansrätten med ökad turism, snöskotrar, fyrhjulingar och färder på vattendragen med nya typer av farkoster illustrerar i varierande grad och hastighet en utveckling mot en ”allmänningarnas tragedi”.¹

Inom rennäringen har sådana utvecklingstendenser återkommande kunnat observeras. För varje renägare innebär ett utökat renantal större inkomster och trygghet, medan kostnadsökningen för ytterligare djur för den enskilde bara är marginell. Men då alla har samma motiv att utöka sitt renantal kan samebyn som kollektiv hamna i en ohållbar situation med överbetning och andra problem som följd.² I dag har åtminstone i delar av fjällvärden rennäringens betetryck, tillsammans med slitage från skoter- och motorcykelkörning, ökad turism och intensivare jakt och fiske föranlett en betraktare till den drastiska slutsatsen att: ”en total ekologisk kollaps kan inträffa inom loppet av bara något enstaka decennium”.³ Situationen pockar därmed på någon typ av ingripanden via kollektiva, dvs. oftast statliga, organ. Institutionella arrangemang måste skapas där kostnader och intäkter av olika typer av nyttjande sammanförs.⁴

Det vore dock en missuppfattning att tro att alla typer av kollektiva tillgångar alltid leder till en ”allmänningarnas tragedi”. Tvärtom finns många exempel på att nyttjandet av gemensamma tillgångar kan organiseras på ett långsiktigt hållbart sätt.⁵ Däremot är sådana institutionella lösningar vanligen mycket känsliga för påverkan från externa krafter av olika slag. Det kan handla om snabb befolkningsökning, tekniska genombrott eller plötsliga politiska ingrepp i en sedan länge etablerad rättighetsstruktur. Nära till hands ligger att påminna om de risker som påtalats i samband

¹ Ds 1995:15, Ds 1995:47 eller SOU 1995:100

² Kvist 1989

³ Lundh 1995 s. 56

⁴ Mer härom se t.ex. Ds 1995:15

⁵ Se t.ex. Ostrom 1990 eller Swanson/Barbier 1992 s. 24ff

med riksdagens beslut 1992 om den utvidgade jakt- och fiskerätten ovan odlingsgränsen. Starka farhågor har framförts att beslutet kommer att visa sig vara mycket oförståndigt ur ekonomisk, dvs. resurshushållningssynpunkt. Ett mycket restriktivt tillträde till jakt- och fiskeresurserna, sedan lång tid förbehållet i första hand samer med medlemskap i en sameby, öppnades härigenom för en betydligt större grupp människor.⁶

Dessa problem kompliceras emellertid avsevärt ju mer fördelar och nackdelar handlar om nyttigheter som inte är direkt kommersiellt relaterbara, dvs. sådant som inte är föremål för marknadstransaktioner. Det handlar då t.ex. om värdet av kommersiellt ointressanta växter och djur, om värdet av opåverkade naturscenerier eller det rent emotionella värdet av att slippa bo i närheten av en (potentiellt) farlig anläggning, en deponi för giftigt avfall eller dylikt. Här handlar det således om s.k. existensvärden (existence values) i kontrast till direkta eller indirekta värden eller s.k. optionsvärden, dvs. tillgångar som man räknar med skall få ett direkt värde i framtiden.⁷ Att i sådana sammanhang analysera offentlig politik uteslutande utifrån kostnader och intäkter möter då problem. Emellertid kan människors betalningsvilja ibland indirekt uppskattas genom deras köp av utrustning, deras tidsanvändning och resekostnader, indirekta effekter på fastighetsvärden o. dyl. Dessutom kan man försöka ”simulera” marknader genom frågeformulär eller intervjuer av typen ”hur mycket är du beredd att uppoffra, dvs. betala för att rädda existensen av eller tolerera olägenheten av xxx”, dvs. studier med en s.k. ”contingent valuation” metod. Direkta ekonomiska experiment kan också utföras med försökspersoner.

⁶ Se Ds 1995:47

⁷ Se t.ex. Pearce m.fl. 1989 s. 60ff eller Swanson/Barbier 1992 s. 20ff

2.3 Politik på moralisk grund?

Emellertid växer såväl de rent metodologiska som legitimitetsmässiga problemen med ett sådant angreppssätt på offentlig politik. När blir ställningstaganden utifrån individuella beslut, transformerade till monetära enheter, en ren absurditet. Den fråga som förr eller senare måste resas är inom vilka gränser och på vilka områdena man ”skall” eller ”bör” försöka utforma offentlig politik på faktaunderlag som hämtats från beslutssituationer där olika former av individuell betalningsvilja beräknats?

I sin bok *The Economy of the Earth, Philosophy, Law and the Environment* diskuterar Mark Sagoff sådana frågor med utgångspunkt i ett antal s.k. contingent valuation studier. En av dessa studier utförd i Wyoming syftade till att beräkna människors betalningsvilja för att undvika den siktförsämring som byggandet av kolkraftverk vid en nationalpark skulle förorsaka. Försökspersoner konfronterades med olika fotografier och tillfrågades om sin betalningsvilja för sämre respektive bättre utsikt över naturscenerierna. Undersökningen kom att påvisa hur ytterst känsliga individers bjudpriser var för information om vad andra i undersökningspopulationen bjudit. Dessutom vägrade många försökspersoner att överhuvudtaget delta i denna typ av ”trade-off-situation”, antingen genom att inte alls avge några svar eller genom att ge extremt höga prisbud som en protesthandling. Att tillföra ytterligare information i sakfrågan under intervjuprocessens gång har också visat sig ha stora effekter på den hypotetiska betalningsviljan i olika sammanhang.

Sagoff vill med detta och andra exempel på s.k. CVM-studier, illustrera att all offentlig politik varken kan eller bör ha ett cost-benefit-synsätt som enda och självklara utgångspunkt. Han menar att i många beslutssituationer finns en alltför stor inkonsistens mellan hur individer agerar i en marknadssituation utifrån privata preferenser och de uppfattningar och åsikter de samtidigt är beredda att förfäktas i en kollektiv politisk beslutsprocess av något slag. I moraliska, ideologiska eller starkt etiskt präglade frågor är människor ytterst obenägna till att ägna sig åt någon ”budgivning”

eller ”trade-off”. Sådana frågor bör och måste enligt Sagoff behandlas i annan ordning, dvs. i en offentlig politisk diskussion, genom media, opinionsbildning och/eller via det befintliga rättsmaskineriet. Allt beroende på den historiska situationen, den politiska kulturen och det konstitutionella sammanhanget i olika länder. Ställningstagandena måste i sådana situationer baseras på och uttrycka vad människorna anser vara just deras samhälles ”kulturella identitet”, dvs. ”vad som är vi och det vårt samhälle står för”. Det har t.ex. ingen betydelse att religiösa fundamentalister i delar av USA både är väldigt många och har extremt stor betalningsvilja. De får ändå inte ”köpa sig till” rätten att offentligt finansierade skolor censurerar utvecklingsläran till förmån för bibelns skapelseberättelse i undervisningen. Det är ett av de exempel Sagoff anför för att belysa sin uppfattning.

För att återknyta till rapportens problemområde, svensk rennäring- och samepolitik, är det uppenbart att en renodlad cost-benefit-analys har svagheter och möter problem av just denna natur. Att t.ex. försöka fastställa ett monetärt värde på samernas minoritetskultur, dvs. om de så att säga ”lönar sig” i ett mer begränsat statsfinansiellt eller bredare samhällsekonomiskt perspektiv, skulle nog av många människor uppfattas som en tämligen bisarr övning. Så skulle förmodligen också en intervjuundersökning betraktas om den i ett representativt urval av den svenska befolkningen ställde frågor av typen ”hur mycket är du beredd att betala för att den samiska minoritetskulturen skall ges möjlighet att överleva?”

Samtidigt skall dock utan omsvep fastslås att i praktiken har en i allt väsentligt cost-benefitpräglad politisk och rättslig beslutsituation utmärkt de resurshushållningskonflikter som olika grupper av svenskar och samer varit inblandade i under historiens gång. Ett sådant exempel från 1786 är häradsrättens behandling av ett mål från Pite lappmark rörande skogssamers fiske som kommit i konflikt med bönders intresse av ökad höproduktion genom sjösänkning. I domskälen framhöll häradsrätten att den skada skogssamerna åsamkades vara av liten eller ringa betydelse mot bakgrund av det ”vidlyftiga land emot den ringa skatt han därför till

Kungl. Majt. och kronan betalar”. Sjösänkningen fick alltså genomföras (citat från Bylund 1956 s. 234ff. Se även Lundgren 1987). Därmed kom successivt rättsordningen att omdefinieras till förmån för bonde- och jordbruksintresset, men till nackdel för skogssamernas näringsfång och livssätt. Vi skall återknyta till sådana typer av resurshushållningkonflikter närmare vår tid. Men först måste som introduktion några övergripande drag skisseras i utvecklingen av relationen mellan den svenska statsmakten och samerna sådan den skildras av historieforskningen i dag.

2.4 Samerna och nationalstaten Sveriges politik - från historia till nutid

En ledande svensk historiker på området, Roger Kvist vid Umeå universitet, har i en betraktelse över den svenska samepolitikens långsiktiga utveckling tagit följande konstaterande som sin utgångspunkt:

"Den svenska samepolitikens historia kan inte uppfattas annat än som ett uttryck för hur utomstående påtvingat den samiska nationen sin vilja. Den samiska erfarenheten avviker därför i princip inte från andra koloniserade folks. Men vid en jämförelse med utomeuropeiska förhållanden är det viktigt att förstå, att ingen bestämd tidpunkt för en första kontakt mellan samer och skandinaver kan fastställas. I själva verket samexisterade samernas och skandinavernas förfäder under tusentals år och de samiska och skandinaviska etnogenesiserna ägde rum under ömsesidigt kulturellt och genetiskt utbyte".⁸

Relationen mellan samerna och den statsmakt som under tidig medeltid växte fram i mälardelregionen och sedermera utsträckte sina territoriella anspråk till de nordligaste delarna av Skandinavien, dvs. Sapmi (sameland), har således en mycket lång och givetvis även växlande historia bakom sig. I den skildring som Roger Kvist ger framhålls att samerna länge varken betraktades som ett särskilt

⁸ Kvist 1995 s. 83

"främmande" eller speciellt "exotiskt" inslag i det svenska väldet. Visst var samerna, ur den statliga beslutsfattarens synvinkel, annorlunda jämfört med de mellansvenska skattebönderna. Men det var i hög grad också de finska svedjebrukarna liksom t.ex. estniska eller tyska livegna på andra sidan Östersjön i det mångkulturella och flerspråkiga svenska välde som växt fram från 1500-talets mitt och ett par århundraden framåt i tiden. "Från mitten av femtonhundratalet till mitten av artonhundratalet var svensk samepolitik därför egentligen bara en lokal tillämpning av en övergripande nationell politik".⁹

Det var först under 1800-talets senare del som det man kan beteckna som en "mental exotisering" av samerna började utvecklas. Detta skedde under inflytande av de moderna rasidéer som då var på stark internationell vetenskaplig frammarsch i den europeiska kolonialismens kölvatten. Det fick till följd att en klart paternalistisk och segregationistisk politik gentemot samerna började ta form. Det innebar att samerna i praktiken sattes under ett direkt statligt förmynderi under lång tid. Från slutet av 1800-talet brukar målet för den statliga politiken sammanfattas i sentensen "lapp skall vara lapp", dvs. renskötande. Samerna skulle därigenom produktivt utnyttja de fjällområden som annars inte i någon högre grad skulle komma till folkhushållets nytta. Bofasta samer hade däremot att assimileras eller helt enkelt dö ut. En sådan generell karaktäristik av statens politik kan i hög grad åsättas större delen av 1900-talet, åtminstone fram till 1971 års riksdagsbeslut om ny rennärlingslag.¹⁰

Under en sådan politisk regim, dvs. från slutet av 1800-talet och långt in på 1900-talet, hade den svenska industrialiseringen sitt mest intensiva skede. Dess effekter kom starkt att påverka förutsättningarna för samiska näringar. Industrialiseringen i norr dominerades av skogsbruk, gruvnäring och vattenkraftsexploatering. Dagens postindustriella naturresursutnyttjande, dvs. turism med åtföljande konkurrens om knappa naturresurser för rekreation, dvs. vandring, skoter- och skidåkning, jakt och fiske m.m. utgör i allt

⁹ Kvist a.a. s. 84

¹⁰ Kvist a.a s. 87

väsentligt en direkt fortsättning på den äldre industriella utvecklingen.

I snart sagt alla undersökningar av konflikter mellan i första hand rennäringen och andra anspråk på naturresurser brukar skogsbruket, sådant det bedrivits från 1960-talet och framåt, utpekats som mest problematiskt ur rennäringens synpunkt. Därefter brukar vanligen konsekvenserna av vattenkraftens utbyggande nämnas, alternativt den tilltagande turismen inkluderande de nyligen beslutade lagarna om utökat tillträdet till småviltsjakt och fiske ovan odlingsgränsen.¹¹

Avsikten är inte här att göra någon ingående presentation av dessa olika resurshushållningskonflikter och deras lösning. Än mindre kan deras "rättvisaspekter" analyseras. Vad gäller mer generella juridiska konflikter om markutnyttjande och markägande behandlade i domstol har de hittills kulminerat i det stora skattefjällsmålet i Jämtland och i tvisterna om rätten till vinterbetesmarkerna i Härjedalen. Domsluten i båda dessa fall har i stort sett gått inblandade sameintressen emot, samtidigt som frågan om samernas ägande och dispositionsrätt till mark och vatten längre norrut inte ännu prövats i domstol (se Bengtsson 1994).

Mot bakgrund av den inledande diskussionen skall här bara konstateras att i kollisionen mellan samiskt resursutnyttjande och industrialiseringens och "postindustrialismens" resursanspråk finns ett genomgående tema. En ur ekonomisk synpunkt lågproduktiv resursanvändning, dvs. renskötsel samt fiske och jakt för husbehov eller avsalu, har ställts mot ett högproduktivt resursutnyttjande. Då i praktiken resurshushållningskonflikten lösts inom ramen för en cost-benefit-kalkyl är de olika utfallen knappast förvånande. Det samiska resursutnyttjandet har fått vika och på grundval av mer eller mindre väl underbyggda beslutsunderlag erhållit ekonomisk kompensation för förlorade utkomstmöjligheter, merkostnader i form av arbetstid, transporter av renar etc. På så sätt har de direkta och indirekta värdena i varierande grad kompenserats. Men den ur samisk synvinkel

¹¹Se t.ex. Bäck 1996

mycket väsentliga frågan, dvs. existensvärdet av den egna kulturen och identiteten och dess förutsättningar i en produktiv bas, formuleras sällan eller inte alls i en sådan partiell behandling. Det torde vara bakgrunden till att analyser av dessa konkurrerande intressens relationer till varandra brukar hamna i slutsatsen att inblandade samer uttrycker missnöje med olika domslut, förhandlingar och samråd. Deras motstående intressen däremot brukar vara relativt tillfreds med situationen och möjligen hävda att samerna tenderar att överdriva problemen.¹²

Avslutningsvis måste påpekas att det nog finns en rak och i allt väsentligt obruten linje i det historiska händelseförloppet och i statens politik från t.ex. det ovan berörda domslutet i häradsrätten i Piteå 1786 till riksdagsbeslutet 1992 om den utökade småviltjakten och fisket ovan odlingsgränsen. Häradsrättens dom i Piteå 1786 använder ett språkbruk som kanske för nutiden förefaller en smula brutalt, med t.ex. den uttalade hänvisningen till att staten överordnar maximierandet av skatteintäkterna andra hänsyn. Men givetvis är ett viktigt motiv för statens aktörer även i dag att säkra och utöka skattebaserna, t.ex. genom att omdefiniera olika gruppers rätt att utnyttja olika resursbaser. I dag måste emellertid detta ske under hänsyn till demokratins spelregler. För sin egen överlevnad måste beslutsfattarna, dvs. ytterst regerings- och riksdagsledamöterna, försöka agera så att tillräckliga röstunderlag kan säkras hos olika grupper.

I det politiska spelet runt riksdagens jakt- och fiskebeslut 1992 framträder här en tydlig bild. En välorganiserad och bland politikererna väl förankrad lobbygrupp, i första hand fritidsjägarna, hade stora fördelar att vinna för egen del av en utökad jakträtt. Med god hjälp av bl.a. kunskapsbrister hos många riksdagsledamöter om såväl de ekologiska, ekonomiska som rättsliga problem som frågan berörde, kunde detta särintresse driva igenom sin sak.¹³

Historikern Roger Kvist har på ett rättframt sätt gett sin förklaring till riksdagsbeslutet 1992. ”Den socialdemokratiska politiken var i början av 1990-talet påverkad av den starka antisamiska

¹² Bäck 1996 s. 205

¹³ Ds 1995:47 s. 16ff och s. 27-92. Se även Bengtsson 1994

reaktionen i norr och vägled av en önskan att inte misshaga en väljarkår som vanligen stödde deras politik, men nu kände sig alienerad på grund av förändringar i skattesystemet (...). Man kan förmoda att den borgerliga regeringen använde konfiskeringen av samiska rättigheter för att locka till sig arbetarklassväljare i norra Sverige. Den borgerliga regeringen hoppades kunna använda de samefientliga stämningarna för att kunna göra inbrytning i en väljarkår som vanligen är fientligt inställd till icke-socialistiska idéer. Socialdemokraterna har ideologiskt tagit ställning för jämlikhet och broderskap, medan de borgerliga partierna tror på rätten till egendom. Men i förhållande till de samiska rättigheterna har både vänstern och högern på den politiska skalan svikit kärnan i sina ideologiska värderingar för att försöka maximera sina röster”.¹⁴

Den politiska situationen bäddade således för plötsliga förändringar i rättsordningen, särskilt som de politiska riskerna för de inblandade politikerna var små. Samerna representerar en försvinnande liten del av väljarkåren och har, som det framhålls i en ny-publicerad doktorsavhandling i statsvetenskap inte varit skickliga på att etablera koalitioner med olika icke-samiska grupper.¹⁵

I det s.k. Demokratirådets rapport uppmärksammades också detta politiska händelseförlopp.¹⁶ Rapportens författare, fyra etablerade statsvetare, menar att jakt- och fiskefrågans hantering påvisar allvarliga svagheter i hela det svenska politiska och konstitutionella systemet. Man skriver att: ”ovanan och oviljan att tänka i termer av principer och regler kommer (...) till uttryck i politikernas oklara och ogenomtänkta rolluppfattning. Den svenska modellens pragmatism med dess naiva betoning av personkemi och informella kontakter visar sig ha en mörk baksida. Det saknas i dag fungerande regler för politikernas jäv, sidouppdrag och intressekonflikter”.¹⁷ Slutsatsen blir att någon form av maktdelning i en mer federalt präglad konstitutionell ordning kanske krävs för att

¹⁴ Kvist 1995 s. 93f

¹⁵ Eriksson 1997 s. 147

¹⁶ SNS 1996

¹⁷ a.a sid 134

bättre kunna upprätthålla såväl svensk rättsstatlighet som förmågan att garantera olika former av minoritetsskydd.

I en efterföljande debatt år 1996 med Bo Toresson, jägarförbundets ordförande, framhåller Ingvar Åhrén, sametingets dåvarande ordförande, både den obrutna historiska utvecklingslinjen och den frustration en minoritet upplever mot bakgrund av det som skett. Åhrén skriver: ”Reformen följer tidigare och sentida mönster i erövrandet av Sápmi. Men det tillhör alltid herrefolkets privilegium att inte bara få göra sin historieskrivning, utan också att få den accepterad”.¹⁸

Det kan vara väsentligt att hålla även detta perspektiv i minnet då vi nu övergår till att presentera en detaljerad granskning av rennäringen ur ett mer avgränsat ekonomiskt cost-benefit-perspektiv. Det kan t.ex. kanske uppfattas som tämligen upp- och nedvänt att monetärt uppskatta rennäringens negativa konsekvenser på andra näringar och verksamheter som t.ex. skogsbruket, väg- och järnvägstrafiken. Dessa kostnader som rennäringen åsamkar andra näringar kan, om man väljer att inta Åhrén’s perspektiv, betraktas som konsekvenser av en ”erövringspolitik” som rennäringen varken kan eller ”bör” lastas för.

Men oavsett ur vilket ideologiskt, kulturellt eller kanske etniskt perspektiv man väljer att betrakta historien och dagspolitiken har alla offentliga beslut ekonomiska konsekvenser. Dessa finns det i sin tur all legitim anledning att försöka beräkna och känna till. Det svåra och kontroversiella ligger därefter givetvis i att dra för samhällsmedborgarna meningsfulla slutsatser av de ekonomiska realiteter som man med mer eller mindre säkerhet kunnat fastställa.

Det kan då vara befogat att här påminna om problemet med det som inom filosofin benämns ”det naturalistiska misstaget”. Vetenskapligt arbete kan i bästa fall tillhandahålla beskrivningar och förklaringar av verkligheten, dvs. hur det ”är”. Men fakta har i sin tur varken riktning eller mål. Man kan aldrig på något enkelt eller automatiskt sätt härleda ett ”bör” från ett ”är”. För att komma fram till olika handlingsföreskrifter krävs att värderingar tillförs. Fram-

¹⁸ Citat från sametingets hemsida på internet, <http://www.sametinget.se>

för allt inom det samhällsvetenskapliga området föreligger emellertid stora, kanske oöverstigligen, svårigheter att undvika det ”naturalistiska misstaget”. Det kanske inte ens är önskvärt att undvika. Olika uppdragsgivare efterlyser ofta just policy rekommendationer. Forskaren förväntas alltså att ikläda sig om inte politikerns så åtminstone expertens roll. Denna roll är just att ta steget från ett i bästa fall vetenskapligt någorlunda väl dokumenterat ”är” till ett ”bör”.¹⁹

I rapportens avslutning återknyter vi till detta bredare perspektiv på rennärings- och samepolitikens utformning och konsekvenser. Där presenteras också några ansatser till en mer ”politikrelevant” diskussion, mot bakgrund av de resultat den samhällsekonomiska analysen tillhandahållit.

¹⁹ Sundqvist 1996 s. 99ff

3 Rennäringen, en introduktion

Renskötseln i Sverige är en rättighet som är exklusivt förbehållen den samiska befolkningen. Den är reglerad i rennäringslagen och organiserad enligt den struktur som framgår av nedanstående principskiss, se figur 1. Renskötseln bedrivs av självständiga renägare som för att få utöva skötseln måste tillhöra en sameby. Renarna är den enskilde företagarens egendom under det att renbetet är en för samebyns medlemmar kollektiv nyttighet.

Det finns i princip tre skilda former av renskötsel, fjällrenskötsel, skogsrenskötsel och koncessionsrenskötsel. Fjällrenskötsel får bedrivas året om ovanför odlingsgränsen i Norr- och Västerbottens län samt på renbetesfjällerna i Jämtland. Vintertid får renskötsel bedrivas nedanför dessa gränser på statens mark samt på områden där renskötsel av tradition bedrivits. Skogsrenskötsel får bedrivas hela året inom skogsmarkområden i Norr- och Västerbottens län ovan lappmarksgränsen och vintertid nedanför denna gräns. Koncessionsrenskötsel förekommer i Norrbottens län från Kätkäsuanto vid finska gränsen söderut via Lansjärv till Vitå älv och följer sedan denna till kusten. Därmed omfattar koncessionsområdet ett något större område än enbart Tornedalen.²⁰

Renskötseln är organiserad i samebyar. Byn är inte bara en organisatorisk enhet utan förfogar över ett bestämt landområde. Fjällsamebyarna är geografiskt utsträckta i riktning nordväst/sydost varav framgår att såväl sommarbetesland i fjällerna och vinterbetesland i skogsbygden ingår. Skogssamebyarna som inte flyttar till fjällerna med renarna under sommartid gör mycket kortare förflyttningar och har följaktligen landområden som inte är

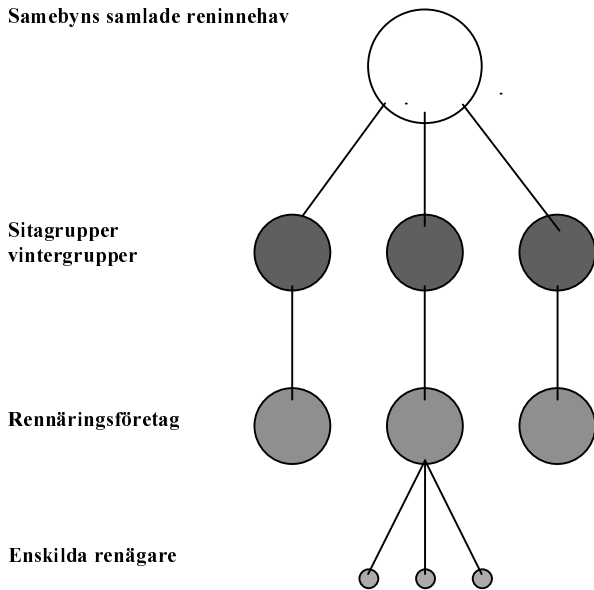
²⁰ Kartmaterial Vattenkraften och rennäringen Vattenfall 1986

lika långsträckta. Gränsbestämningen är inte fullständig utan de områden som nyttjas för vinterbete är bestämda av sedvanerätt. Här kan ibland oenigheter uppstå om vem som har rätten till renbetet.

Inom samebyns område sköts renarna vintertid av grupper av samebyns medlemmar som spontant slutit sig samman om renskötseln, s.k. sitagrupper. Traditionellt har dessa grupper samhörighet på grund av släktskap. Inom sitagrupperna finns ett antal självständiga företag som karakteriseras av att renskötseln står under gemensam ledning. När begreppet rennäringföretag används i fortsättningen avses den enheten.

Figur 1 Schema över driftsenheter inom en sameby.

Samebyns samlade reninnehav

Källa: Gustavsson Knut Rennäringen. Skogsstyrelsens förlag 1989

Inom det enskilda företaget kan finnas fler än en renägare. Det kan vara barn till ”huvudmannen” eller t.ex. äldre släktingar som ej längre aktivt arbetar inom näringen. Det kan även vara renägare som utan släktskapsband överlåtit åt annan att sköta renarna. Det senare torde vara ett vanligt förhållande i de fall reninnehavet inte är renägarens huvudsakliga inkomstkälla.

Rennäringen är i förhållande till sin omsättning extremt arealkrävande och omfattar ca 1/3 av landets hela yta. Därav följer en omfattande interaktion med såväl andra näringar som samhället i övrigt. På samma sätt som gäller för all ekonomisk verksamhet påverkar den det samhälle i vilken den verkar. Omvänt påverkas den av samhället i övrigt. Dess ekonomiska betydelse är liten jämfört med skogsbruk, vattenkraft och gruvnäring vilket givetvis satt sin prägel på den ömsesidiga påverkan som förekommit allt sedan de senare trängt in på rennäringens traditionella landområden.

Från senare delen av 1800-talet expanderade den industriella sektorn i Sverige vilket ledde till kraftig efterfrågeökning på arbetskraft. Trots en snabb befolkningstillväxt avtappades därför övriga sektorer på arbetskraft. Framförallt rekryterades den från jordbruket men även i rennäringen kan man spåra en minskning. Utvecklingen var i och för sig önskvärd eftersom industrialiseringen sågs som en förutsättning för att öka befolkningens levnadsstandard. När det gällde just rennäringen så fanns emellertid en komplikation. Rennäringen är det bärande elementet för den samiska befolkningens identitet och en fortlöpande nedgång i den renskötande befolkningen skulle på sikt inte bara marginalisera en urgammal näring utan den skulle kunna komma att underminera hela den samiska kulturen.

Mot den bakgrunden har rennäringen i skilda sammanhang varit föremål för statsmaktens intresse och under senaste 30-årsperioden har den varit föremål för ett antal stora utredningar där man undersökt näringens svårigheter.

Eftersom industrialiseringen i norra Sverige expanderade från kusterna och längs älvdalarna så hade den till en början måttlig inverkan på rennäringen. Från 1960-talet och framåt hade emellertid mekaniseringen och storskaligheten inom skogsbruket ökat på

ett sätt som påverkade renskötseln i hög grad. Den tilltagande mekaniseringen inom transportsektorn tillsammans med exploatering av vattenkraften gjorde att virkestransporterna flyttade från flottningslederna till landsvägarna vilket i sin tur ledde till utbyggnad av skogsbilvägnätet. Med ökande efterfrågan på skogsråvara kom avverkningarna att omfatta snart sagt alla delar av skogslandet. Avverkningarna nådde även de fjällnära skogsområden som tidigare varit otillgängliga för skogsbruket och som samtidigt var mycket viktiga för rennäringen. Störningarna från skogsavverkningar förvärrades eftersom skogsbruket inte bara avverkade skogen. Vittförgrenade nät av skogsvägar anlades, stora landarealer kalavverkades och på många ställen utsattes markerna för mycket omfattande påverkan i form av skogsdikning och hyggesplöjning.

Under samma tid expanderade även vattenkraftsutbyggnaden och arealer som tidigare använts till renbete lades under vatten. Den reduktion av betestillgången som följde är inte proportionell mot den överdämda arealen. Den är större eftersom näringsinnehållet per ytenhet vid strandzonen är utomordentligt högt jämfört med en monokulturell skogsyta. Härtill kommer att vattenståndet i de exploaterade vattendragen fluktuerar även vintertid. Isarna har därigenom blivit osäkra och renarnas årlig vandringar försvårats genom att man tvingats söka nya vandringsleder. Även fisket, som är renskötarnas kanske viktigaste binäring, försämrades av vattenkraftsutbyggnaden. Sammantaget hade alltså vattenkraftsexploateringen en mycket ogynnsam inverkan på samernas traditionella näringsfång.

Parallellt med denna industrialiseringsprocess och delvis som ett resultat av densamma följer en fortgående reduktion av antalet människor som försörjer sig på renskötsel.

Tabell 1 Den renskötande befolkningen enligt folkräkningarna 1880-1965.

År	Yrkesutövare	Medhjälpare	Övr familje- medl	Samtliga
1880	1 169	1 016	2 271	4 456
1890	1 039	798	2 125	3 962
1900	1 074	894	1 961	3 929
1910	1 141	821	1 689	3 651
1920	876	475	1 833	3 184
1930	919	372	1 533	2 824
1940	763	379	1 535	2 677
1950	850	256	1 471	2 577
1960	791	268	995	2 034
1965	763	141	848	1 752

För mätningarna år 1960 och 1965 ingår i gruppen övriga endast husmödrar och barn under 16 år

Källa: Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1 tabell 2.1

Reduktionen i antalet verksamma inom rennäringen kan givetvis ha olika orsaker. Man skulle kunna tänka sig att den är demografiskt betingad. Urbaniseringen, som ju är en global företeelse, kan antas ha påverkat den samiska populationen starkt eftersom den till följd av sin näring till övervägande del består av glesbygdsbefolkning. Här gäller på samma sätt som inom övrig glesbygdsbefolkning att de yngre kvinnorna gärna flyttat till tätorter. Männerna har i större utsträckning stannat kvar vilket medfört att en oproportionerligt stor andel av den vuxna manliga befolkningen förblivit ogifta. Den reducerade familjebildningen kan dock inte förklara populationsminskningen inom rennäringen eftersom såväl nativitet som mortalitet bland den renskötande befolkningen som helhet inte nämnvärt avviker från riksgenomsnittet enligt de uppgifter som 1965 förelåg från

folkräkningen.²¹ Befolkningsminskningen inom rennäringen kan därför knappast förklaras demografiskt. Den troligare förklaringen till nedgången i antalet yrkesverksamma i renskötelsen är att söka i övriga sociala och ekonomiska förhållande. I det här avseendet skiljer sig utvecklingen inom rennäringen inte från övriga areella näringar som jord- och skogsbruk.

Eftersom inte bara en näring hotades utan även en etnisk minoritet riskerade att försvinna var statsmakten vid 60-talets mitt uppenbarligen så oroad av utvecklingen att man beslöt att utreda näringens förutsättningar. Då detaljerad statistik för rennäringen saknades var även kunskaperna om renskötelsens ekonomiska och övriga villkor otillräckliga. För att få säkrare information om näringens förutsättningar tillsattes därför år 1964 en utredning som tog namnet 1964 års rennäringssakkunniga. Syftet med utredningen var att samla detaljerat material om rennäringen. Med hjälp av detta skulle man starta ett program för att förbättra den ekonomiska situationen för rennäringens utövare. Det insamlade materialet ”skall tjäna som underlag för överväganden om vilka åtgärder som kan ifrågakomma för att ge rennäringen en tryggad ställning och bereda tillfredsställande utkomst för dess utövare”.²²

Chefen för jordbruksdepartementet, under vilket rennäringens frågor sorterades, hade noterat förändringarna i rennäringens betingelser. Han påpekade vid beslutet om utredningen att mer än 35 år förflutit sedan den då gällande rennäringslagen utfärdats. Till följd av de förändrade villkoren hade förutsättningarna väsentligt förändrats vilket ”lett till behov att ändra driftsformer och att vidta andra rationaliseringsåtgärder inom näringen”.²³

Detta skulle inte ske över huvudet på de närmast berörda utan det förutsattes att samerna själva skulle vara delaktiga i utformningen. ”Samerna bör i all den utsträckning som är möjlig äga själva bestämma rörande renskötelsens rationella organisation”.²⁴ Huruvida samernas inflytandet skulle utövas direkt på närings-

²¹ Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1

²² Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1 s. 265

²³ SOU 1968:16 s. 36

²⁴ Ibid

idkarnivå eller på ett indirekt sätt via valda representanter som skulle påverka regelsystemet var inte klart utsagt.

I utredningens uppdrag ingick att pröva stödformer för rennäringen och det framgår tydligt vid utformningen av stödåtgärder att man drog paralleller mellan rennäringen och jordbruket. Man var tydligen inte inställd på att ställa så stränga lönsamhetskrav för rennäringen som de man ställde på jordbruket. Det poängterades att ”(å)tminstone övergångsvis torde det sålunda inte vara möjligt att uppställa så kvalificerade krav på lönsamhet, som numera tillämpas ifråga om rationaliseringsstödet till jordbruksföretag”.²⁵

Eftersom det inte fanns tillfredsställande statistik rörande rennäringens förhållanden så kunde utredarna inte den vägen få information om förhållandena inom rennäringen utan man måste på annat sätt försöka bilda sig en uppfattning om näringens ekonomiska villkor.

Utifrån antaganden om andelen hondjur inom flocken, dödlighet inom renhorden, köttpriser och driftskostnader försökte man beräkna lönsamheten på företagsnivå utifrån en klassificering av företagen som styrdes av reninnehavet. Resultat framgår av tabell 2 nedan.

²⁵ Ibid

Tabell 2 Beräknad hushållsinkomst från renskötseln vid varierande renantal.

Antal renar per hushåll	Arbetslön 20 kr per ren (a)	Ränta på lev kap 12 kr per ren (b)	Värde av fiske och virkesint. c	Hushållsinkomst a + c	Hushållsinkomst a + b + c
100	2 000	1 200	1 000	3 000	4 200
200	4 000	2 400	1 000	5 000	7 400
300	6 000	3 600	1 000	7 000	10 600
400	8 000	4 800	1 000	9 000	13 800
600	12 000	7 200	1 000	13 000	20 200
1 000	20 000	12 000	1 000	21 000	33 000

Källa: Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1

Kolumn 5 visar den beräknade inkomsten om hushållet har sin renhjord belånad och kolumn 6 visar den beräknade inkomsten om renhjorden inte är belånad.

För att få en uppfattning om inkomsterna sedda i relation till det allmänna inkomstläget jämförde Hyrenius med lönen för en svensk lantarbetare år 1967. Årslönen för en sådan uppgick då till 15 000 kronor per år.²⁶ Hyrenius drar den slutsatsen att det krävs ett obelånat reninnehav av 450 djur för att ge en avkastning om 15 000 kronor. Man får emellertid vara försiktig när man gör jämförelser mellan olika inkomstslag, och man kan inte dra några direkta slutsatser om familjernas köpkraft bara med att jämföra intäkt av rörelse med motsvarande tjänsteinkomst. En rörelsevinst om 15 000 kronor per år (om beloppet avser netto före avdrag för egenavgifter) beskattas betydligt hårdare än inkomst av tjänst. Den disponibla inkomsten blir därför väsentligt lägre för företagaren. Dessutom ligger det på företagarens eget ansvar att ta privata försäkringar för att få samma sociala skyddsnät som en anställd. Huruvida kostnaderna för detta ingår i den beräknade rörelsekostnaden framgår inte.

²⁶ Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1

För företagare i allmänhet och kanske speciellt för renägare kan inkomsten fluktuera starkt mellan åren. Det finns hela tiden risk för ekonomiska bakslag på grund av yttre faktorer som företagaren inte har möjlighet att påverka. Detta motiverar att man ovanpå företagarens inkomst bör lägga en näringsberoende riskpremie när man jämför med de villkor som gäller för anställd arbetskraft. Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att konstatera att reninnehavet måste överstiga 450 djur för att ge samma ekonomiska standard som en lantarbetare.

Med hjälp av de (visserligen bristfälliga) renräkningar som gjorts så visste man att reninnehavet per renskötsel företag generellt sett var lågt. Medelantalet ägda renar var inte högre än 221 per hushåll.²⁷ Om man tar in även vårdade icke ägda renar s.k. skötesrenar kommer man fram till att man i genomsnitt skötte 262 renar per renskötsel företag. Om man beaktar att renlängdernas uppgifter brukade underskatta det verkliga renantalet och att detta erfarenhetsmässigt borde höjas med 30%²⁸ så förändrades inte bilden. Dessutom visste man att reninnehavet var ojämnt fördelat mellan företagen. Av de totalt 695 renskötsel företag man registrerat hade 365 företag (vilket innebär 53%) färre än 200 renar inklusive skötesrenarna. I området med lägsta medelinkomsten, dvs. Norrbottens norra fjällsamebyar hade 144 av 235 företag, dvs. 61%, färre än 200 renar. Om man skulle sätta 600 renar som den nivå där renskötseln ger acceptabel avkastning så fylldes det kriteriet av 10% av företagen. Inom Norrbottens norra fjällsamebyar var det endast 4% av företagen som fyllde detta kriterium.

När man lägger samman den ojämna renfördelningen med den av Hyrenius framräknade teoretiska avkastningen ger det en bild av lönsamheten inom rennäringen. Den givna slutsatsen var att näringen hade generellt sett låg lönsamhet. Dessutom hade en stor

²⁷ SOU 1968:16 s. 80

²⁸ SOU 1968:16 s. 80

andel av renägarna ett mycket litet reninnehav. Avkastningen var alltså ojämnt fördelad med utomordentligt låga inkomster för de sämst ställda.

4 Rennäringssakkunnigas förslag till förändringar

Utredningens slutbetänkande som presenterades år 1968 och som i allt väsentligt låg till grund för propositionen 1971:51 föreslog mot bakgrund av den dåliga lönsamheten att rennäringens struktur skulle reformeras. Lösningen enligt utredarna var att renskötseln skulle bedrivas på annat sätt i framtiden än vad man hittills gjort. Jämförelser med Norge och Sovjetunionen gav idéer om proportionerna mellan renstam och arbetsstyrka. Man hade där funnit att en optimal hjordstorlek borde vara 3 000 djur som sköttes av 6-8 man året om. Omräknat till svenska förhållanden skulle det innebära att renstammen uppdelades i 80 hjordar vilka sköttes av 480-640 man.²⁹

Mot bakgrund av de norska och sovjetiska studierna framstod den svenska rennäringen som ytterst orationell. Dels var det alltför många renskötare som deltog i verksamheten och dels var rennehavet så ojämnt fördelat att det inte var möjligt att bedriva rationell renskötsel enskilt på det sätt man hittills gjort. Här fanns enligt det traditionella nyttomaximerande synsättet ett starkt incitament att i grunden rationalisera hela näringen.

Den låga levnadsstandard man hade konstaterat bland många av renägarna bottnade enligt utredarna i undersysselsättning som i sin tur var en given följd av alltför lågt rennehav. ”För att råda bot härpå måste i första hand tillgripas en omorganisation av renskötseln i syfte att få fram rationella, dvs. i regel större driftsenheter”.³⁰ I syfte att styra rennäringen i önskad riktning tänkte

²⁹ Ibid s. 79

³⁰ Ibid s. 50

man begagna sig av ekonomiska styrmedel. För att underlätta för de renägare som ville lämna näringen föreslogs avgångsbidrag. För att samtidigt underlätta för de som ville bygga upp tillräckligt stort reninnehav för att kunna försörja sig på renskötsel föreslogs stöd till reninköp. Detta skulle givetvis utgå endast inom de ramar som markernas långsiktiga foderproducerande förmåga tillät.

Man förespråkade också en övergång till en mer rationell renskötsel som tog hjälp av modern teknik. Fasta anläggningar i form av byggnader och stängsel skulle anläggas. Modern kommunikationsutrustning skulle användas, och för att möjliggöra detta föreslogs höjd bidragsnivå med en inriktning som syftade till rationalisering av näringen.

Målkonflikten mellan en rationellt driven rörelse och en kulturbärande näringsgren måste emellertid ha slagit statsrådet. Han konstaterade att antalet heltidssysselsatta måste minska, men eftersom rennäringen vid tillfälliga arbetstoppar var beroende av extra arbetskraft så fick inte uttunningen av den renskötande befolkningen drivas allt för långt. Det problemet tänkte man sig lösa genom sysselsättningskapande åtgärder utanför rennäringen men inom till rennäringen angränsande områden.³¹

Trots de föreslagna åtgärderna räknade man tydligen inte med att de frivilliga avgångarna från renskötseln skulle bli tillräckligt omfattande för att råda bot på undersysselsättningen och den ojämna inkomstfördelningen. Att tvångsmässigt lösa problemet med det ojämnt fördelade reninnehavet var ju knappast en framkomlig väg. Det skulle vara ett allt för kraftigt ingrepp i den privata äganderätten. I stället föreslogs ett mer rationellt renskötselarbete genom samverkan mellan renägarna. Man tog därför fasta på ett förslag till renskötselns organisation som redan 1960 framlagts av en tidigare utredning. Det traditionella upplägget för renskötseln, det s.k. sitasystemet, (se figur 1) skulle brytas. I dess ställe ville man skapa en stordrift av renskötseln som skulle organiseras inom renbyns ram (namnet renby kom senare att ersättas av sameby). Samebyns samlade reninnehav skulle skötas

³¹ Riksdagsrevisorernas rapport 1995/96:8 bilaga 1 s. 8

kollektivt av samebyn oberoende av vem som ägde djuren. På så sätt skulle man kunna åstadkomma en optimering av arbetsinsatsen och fullt ut kunna nyttja de nya fasta anläggningar som skulle komma att användas.

Det man härigenom räknade med att uppnå var att ”genom omläggning av renskötselmetoderna bryta eller åtminstone försvaga sambandet mellan reninnehav och driftsenheter”.³² Härigenom skulle en splittrad ägostruktur inte längre utgöra ett hinder för rationell renskötsel. Att göra boskillnad mellan ägarnas egendom och det direkta ansvaret för renarnas skötsel innebar ett viktigt avsteg från det privata företagandets kanske allra mest grundläggande princip. Planen att överföra ledningen och fördelningen av arbetet från de enskilda renägarna till den organisatoriska enheten samebyn blev en konstruktion som frantog renägarna deras direkta inflytandet över den egna rörelsen. För flertalet renägare verkar det ha framstått som en övergång från en traditionsbunden marknadsekonomisk organisation av rennäringen till ett produktionssystem som förde tankarna till det sovjetiska kolchos-systemet.

Det skulle också visa sig att förslaget om den samfällda renskötseln kom att få mycket låg acceptans hos renägarna. Renskötseln kom även efter lagens tillkomst i flertalet samebyar att i allt väsentligt tillgå som tidigare. Däremot kom de beslutade förslagen om stödinsatserna att genomföras. Den detaljerade utformningen av stödformerna framgår av kapitel 5.

³² SOU 1968:16 s. 55

5 Renägarnas inkomster

5.1 Inkomstutredningen 1965

Eftersom detaljerad information om rennäringens förhållanden saknades vid 1960-talets mitt måste man mot bakgrund av hushållens reninnehav försöka att på teoretisk väg få en uppfattning om inkomstförhållandena inom rennäringen. Man visste hur stort reninnehavet var och man visste också hur innehavet var fördelat. Med ledning härav kunde Hyrenius beräkna inkomsterna för olika grupper som skilde sig åt genom olika ägoförhållanden. Värdena i tabell 4 nedan anger lönsamheten för olika hushållstyper inom rennäringen exklusive koncessionsrenskötseln. De inkomstnivåer för grupperna som anges i kolumn 2 och 3 skiljer sig åt utifrån olika antaganden om belåningen av reninnehavet. Avkastningen enligt kolumn 2 förutsätter att renarna är fullt ut belånade och avkastningen enligt kolumn 3 förutsätter att renarna inte är belånade alls. Eftersom samerna generellt sett hade låg skuldsättning torde kolumn 3 ge en bättre bild av lönsamheten. Medelinkomsten, beräknad som totalinkomst/antalet hushåll var enligt beräkningarna 12 000 kronor. Eftersom en stor andel av hushållen hade få renar var den vanligaste inkomsten, dvs. medianinkomsten, bara 7 000 kronor. Dessutom kan man se att den genomsnittliga inkomsten bland de 25% av familjerna som hade det lägsta renantalet inte var mer än 4 000 kronor per år.

**Tabell 3 Renskötelsns lönsamhet vid 1960-talets mitt.
Räknat per hushåll och reninnehav.**

	Reninnehav per hushåll	Räntabel arbetslön	Räntabel arbetslön + räntor
Medeltal	330	8 000	12 000
Median	200	5 000	7 000
Undre kvartil	90	3 000	4 000
Övre kvartil	500	11 000	17 000

Källa: Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1

Förutom avkastningen fördelat enligt reninnehav gjorde Hyrenius även en geografisk fördelning för att se hur inkomsterna från renskötelsen fördelade sig över olika områden vid den här perioden. Det lägsta reninnehavet per hushåll fanns i Norrbottens fjälltrakter och det högsta reninnehavet per hushåll i Västerbottens fjälltrakter. Under förutsättning att avkastningen per ren var likformig mellan de olika områdena fanns därmed den fattigaste gruppen renägare inom de norra fjällområdena. Avkastningen framgår av tabell 4 nedan där kolumn 2 avser inkomster för hushåll med belånat reninnehav och kolumn 3 hushåll med obelånat reninnehav. Av tabellen framgår att medelinkomsten per familj inom Norrbottens norra fjällområde skulle ligga på ca 9 000 kronor och att samefamiljer i Västerbottens fjälltrakter vid samma tidpunkt hade en genomsnittlig inkomst på 17 000 kronor.

Tabell 4 Inkomster av renskötsel vid 1960-talets mitt. Fördelat på hushåll och geografiskt område.

	Medeltal renar per hushåll	Räntabel arbets- lön	Räntabel arbets- lön + räntor
Norrbottens fjäll norra	260	6 000	9 000
Norrbottens fjäll södra	330	8 000	12 000
Västerbotten fjäll	500	11 000	17 000
Jämtland	370	8 000	13 000
Skogsrenskötsel	300	7 000	11 000

Källa: Hyrenius SOU 1968:16 bilaga 1

Sedan de föreslagna förändringarna genomförts och efter den nya rennäringslagens tillkomst (1971:437) var det naturligtvis angeläget att efter en tid utvärdera utfallet. När 11 år gått efter det att rennärings-sakkunniga framlagt sin rapport tillsatte regeringen därför en ny utredning som fick i uppgift att utvärdera den renskötande befolkningens inkomstvillkor för att få en uppfattning om hur politikernas intentioner utfallit.

5.2 Inkomster 1980 enligt 1979 års rennäringskommitté

Den 20 augusti 1979 tillkallade jordbruksministern på regeringens uppdrag en utredare som fick i uppdrag att se över rennärings ekonomiska förhållanden. I uppdraget ingick även att pröva olika förslag för att skapa tillfredsställande ekonomisk och social standard inom rennärigen. Året därpå knöts två parlamentariker till utredningen, som kom att ta namnet Rennäringskommittén. Samtidigt vidgades uppdraget genom tilläggsdirektiv. Utredningen

skulle ”utreda rennäringens ekonomiska förhållanden i syfte att pröva olika förslag för att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet”.³³

De grundläggande dragen i de reformförslag som presenterades hade några centrala utgångspunkter.³⁴

- att antalet människor som är sysselsatta i och ekonomiskt beroende av rennäringen, liksom näringen som sådan, måste bibehållas på lägst nuvarande nivå.
- att det nära sambandet mellan kulturnäring-marker beaktas med den helhetssyn på de samiska frågorna detta krav ställer.
- att bättre förutsättningar skapas för samförståndslösningar mellan den samiska befolkningen och samhället i övrigt.

De mål som utredningen preciserade för samhällets insatser för rennäringen sammanfattades i följande fyra punkter:

- minoritetspolitiska mål
- regionalpolitiska mål
- näringspolitiska mål
- inkomstmål

För att få ett säkrare grepp om inkomstförhållandena inom näringen gjordes en deklarationsundersökning av renägarnas självdeklarationer för inkomståret 1980. Den utfördes av SCB på rennäringskommitténs uppdrag. Sammanlagt 584 företag togs ut från renlängderna varav 500 gick vidare till undersökningen. Eftersom antalet renskötsel företag vid den här tidpunkten uppgick till ca 800 kom undersökningen att omfatta ca 65% av det totala antalet.³⁵ Tyvärr finns ingen information beträffande urvalsprinciper och resultatet av eventuella bortfallsundersökningar. Vi har förut-

³³ SOU 1983:67 s. 3

³⁴ Ibid s. 14

³⁵ Ibid kapitel 5

satt att det inte finns någon systematisk avvikelse mellan undersökta och icke undersökta företag och antagit samma genomsnittsinkomst inom varje storleksklass för samtliga företag

För hela gruppen undersökta företag var den redovisade medelinkomsten 27 000 kronor. Därav var tjänster det dominerande inkomstslaget med 76% av totalinkomsten. Rörelseinkomsterna innefattar i skattemyndigheternas redovisning inte bara renskötsel utan även andra näringskällor. Tyvärr finns i det redovisade materialet ingen information om omfattningen av övriga näringskällor.

Man fördelade de redovisade nettointäkterna av rörelse på olika storleksklasser av reninnehav och fann som väntat god samvariation mellan reninnehav och intäkt av rörelse. Det fanns dock ett undantag nämligen bland de renägare med minsta reninnehavet.

Genomsnittsinkomsten av rörelse för gruppen med färre än 50 renar var ca 5 000 kronor. För gruppen med reninnehav på mellan 50 och 100 djur var den redovisade inkomsten lägre, endast ca 2 500 kronor. Ingen förklaring lämnas på det motsägelsefulla sambandet men det är möjligt att den skenbara motsättningen speglar ett inslag av andra näringskällor i materialet. Man kan förvänta sig att de renägare som inte har rennäring som dominerande inkomstkälla har en hög andel övriga rörelseinkomster.

Den genomsnittliga rörelseinkomsten för hela gruppen renägare var ca 7 500 kronor. Omräknat i 1993 års penningvärde blir det ca 18 240 kronor. Det fanns såväl en betydande spridning mellan de olika företagen inom samma storleksklass som en betydande geografisk variation i inkomstbildningen vilket framgår av tabell 5 nedan. De lägsta inkomsterna fanns som tidigare inom Norrbottens norra fjällsamebyar medan de högsta inkomsterna av näringsverksamhet fanns i Västerbotten och Jämtland. Det är samma mönster i inkomstfördelningen som Hyrenius visat redan 15 år tidigare.

Tabell 5 Genomsnittlig nettointäkt per renskötsel­företag 1980. Fördelat på olika storleksgrupper.

Renar per företag	Nettointäkt samtliga distrikt	Variationsvidd mellan distrikten
-49	2 200	- 7 700
50-99	2 500	2 200- 7 400
100-199	3 500	1 200- 7 600
200-299	7 950	4 600-13 000
300-399	13 900	8 300-19 200
400-	23 600	9 000-46 100

Intäkterna redovisade före avdrag för egenavgifter

Källa: SOU 1983:67 kapitel 5

Inkomståret 1980 var egenavgifterna, dvs. den andel av rörelse­inkomsten som motsvarar arbetsgivaravgifter för anställda 33,9% för den som hade 0 karensdagar i sjukförsäkringen. Avgiften är avdragsgill kostnad och utgör som andel av inkomsten 25%.³⁶ För att göra intäkterna i tabell 5 jämförbara med redovisade netto­intäkter av rörelse måste de värden som anges i tabellen således reduceras med 25%.

Från 1965, då de rennärings­sakkunniga inledde sitt arbete, fram till 1979, hade det alltså gått nästan 15 år. Den nya rennäringslagen hade varit i kraft ca 10 år. Antalet renskötsel­företag hade under 15-årsperioden ökat från ca 700 till ca 800. Det genomsnittliga antalet renar per företag hade minskat från 220 till 205. Andelen små företag (mindre än 200 renar) hade ökat från 52% till 58%. Företag med fler än 600 renar, som 1965 utgjorde 10% av antalet, hade nu minskat till ca 4%.³⁷

Intentionerna om den inom samebyns ram samfäll­da rensköt­seln hade inte vunnit insteg. Då man nu även kunde konstatera att renskötsel­företagen hade ännu sämre bärkraft än 1965 så kunde

³⁶ Persson, Ellert; Riksskatteverket

³⁷ SOU 1983:67 s. 46

konstateras att de intentioner utredare och politiker haft beträffande rennäringens lönsamhet misslyckats.

5.3 Riksdagsrevisorernas undersökning 1993

Nästa stora undersökning av rennäringens ekonomi gjordes för inkomståret 1993 på uppdrag av riksdagens revisorer.

För datainsamling och bearbetning svarade SCB men nu med en annorlunda uppläggning än vid tidigare undersökningar. Jordbruksverkets företagsregister för rennäringen samkördes med SCB:s inkomst- och förmögenhetsregister. Undersökningen omfattade denna gång 85% av företagen.³⁸ Totalt 820 av de 963 renskötsföretag som fanns vid den här tiden. Bortfallet avser koncessionsrenägarna, två hela samebyar i Jämtland, samt de fall där felaktigheter i personnummer omöjliggjort samkörning. Det finns ingen uppgift om att de bortfallna företagen på ett systematiskt sätt avviker från de undersökta och vi antar därför att inkomstmönstret var detsamma för undersökta och icke undersökta företag.

Genomsnittsinkomsten år 1993 var för samtliga familjer 116 363 kronor. Även nu dominerade tjänsteinkomsterna och dominansen var än tydligare än 1980. De svarade för 81% av totalinkomsterna och andelen rörelseinkomster uppgick alltså bara till 19%. En jämförelse med lantbrukare visar att dessa år 1992 hade en genomsnittsinkomst som för Jämtlands län var 194 301 kronor, för Västerbotten 220 628 kronor och för Norrbotten 214 804 kronor. Med alla de osäkerheter som gäller för sådana jämförelser kan ändå konstateras att renägarnas samlade inkomster väsentligt understiger jordbrukarnas sammantagna inkomst av tjänst och rörelse.

På samma sätt som i 1980 års inkomstundersökning ingick förutom rennäring även övrig rörelse under rubriken rörelse-

³⁸ Riksdagens Revisorer 1995/96:8
bilaga 1

inkomst. Eftersom det fanns en god samvariation mellan rörelseinkomst och reninnehav kan det tolkas så att inslaget av övrig rörelseverksamhet inte är så stort. Någon motsvarande samvariation mellan rörelseinkomst och totalinkomst fanns däremot inte eftersom den senare i så stor utsträckning påverkas av tjänsteinkomster. Fördelningen av inkomster på olika renägargrupper med avseende på reninnehav framgår av tabell 6 nedan.

Tabell 6 Sammanräknad förvärvsinkomst för renägarföretag inkomståret 1993 efter reninnehav.

Antal renar	Sammanräknad förvärvsinkomst	Inkomst av näringsverksamhet	Näringsinkomst i % av förvärvsinkomst.
- 49	94 396	2 506	3
50- 99	111 062	4 370	4
100-199	104 272	6 379	6
200-299	103 928	18 309	18
300-499	110 488	32 912	30
500-	170 980	99 969	58
Medelvärde	111 015	21 231	19

Källa: Riksdagens revisorer rapport 1995/96:8 kapitel 5

Jämfört med år 1980 hade rörelseinkomsterna förbättrats. Den genomsnittliga rörelseinkomsten var då 18 240 kronor i 1993 års priser. År 1993 hade den stigit till 21 231 kronor.

Inkomstökningen under perioden sammanfaller med en dubbling av renslaktens omfattning. Denna hade ökat från 1 200 ton renkött budgetåret 1980/81 till 2 440 ton budgetåret 1993/94.

Trots ambitionerna att förbättra rennäringens inkomster som präglat rennäringens kommitténs arbete i början av 1980-talet kan konstateras att inkomstnivån, trots ökad slaktvolym, fortfarande är mycket låg. Inkomsterna inom rennäring och jordbruk influeras i hög grad av politikens utformning och ett viktigt styrmedel är

bidrag och stöd som i skilda former tillförs verksamheten. Det finns därför anledning att närmare undersöka hur dessa utformats.

6 Stödformer

6.1 1960-talets stödformer

Under hela den undersökta perioden har rennäringens ekonomiska situation varit ogynnsam och man har med hjälp av offentliga medel försökt förbättra lönsamheten. Bidragen har konstruerats på olika sätt utifrån de syften de haft och de har kanaliserats till näringen på olika sätt.

De största strömmarna kom vid 1960-talets början från dåvarande statens lappfond (sedermera samefonden) regleringsavgifter och via medel från arbetsmarknadsverket. Budgetåret 1962/63 betalades sålunda från budgetmedel 0,05 miljoner, från statens lappfond 0,76 miljoner, regleringsavgifter 0,22 miljoner och från arbetsmarknadsverket 0,63 miljoner. Summa 1,66 miljoner kronor.³⁹ Omräknat i 1993 års penningvärde motsvarar det 13,5 miljoner kronor. Beloppen har avrundats.

Fyra år senare, budgetåret 1966/67 hade stödnivån ökat till 7,17 miljoner. Omräknat i 1993 års penningvärde ca 49 miljoner. Budgetmedel stod nu för 1,4 miljoner, statens lappfond 1,3 miljoner, regleringsavgifter 0,59 miljoner och medel från Arbetsmarknadsverket 3,73 miljoner. Nu hade även Norrlandsfonden kommit in med 0,15 miljoner.⁴⁰ Förutom de nu nämnda bidragen har intrångsersättning betalats såväl till enskilda renägare som kollektivt till

³⁹ SOU 1968:16 s. 109

⁴⁰ Ibid

närings. Dessutom har i något fall även kommunala bidrag utbetalats.

Man ser här en markant ökning av stödnivån. Stödbeloppet ökade på fyra år med 5,5 miljoner eller med 330%. Om man rensar bort inflationen mätt som förändring av konsumentprisindex mellan december 1962 och december 1966 ökade stödnivån reallt på fyra år med ca 280%.

De utbetalda stöden har haft en inriktning såväl mot de enskilda renägarna som mot samebyarna som mot de för näringsen som helhet gemensamma förhållandena. Således gick under budgetåret 1962/63 ca 0,13 miljoner till forskning 0,05 miljoner till rådgivning, 1,33 miljoner direkt till rennäringens utövare samt 0,13 miljoner till andra ändamål dvs. totalt 1,64 miljoner kronor.

Fyra år senare gavs mer medel till samtliga anslagsområden men ett område fick kraftigt höjd tilldelning. Stödet ”direkt till rennäringen” hade ökat från 1,33 till 6,39 miljoner. Speciellt stark var ökningen till rennäringen i Norrbotten där tilldelningen ökat från 0,76 till 5,37 miljoner. Den viktigaste förklaringen till ökningen ligger i en omfattande tillskottsutfordring under budgetåret på 2,2 miljoner.

En så stor post kan förrycka mätvärdena när man bara jämför två enskilda år. Om hela kostnaden för tillskottsutfordringen frånräknas ökade bidragen med 3,31 miljoner eller 200%. Tillskottsutfordringen frånräknad steg stödnivån på 4 år med 68% om man rensar för prisstegringen. Det var från detta utgångsläge som Rennäringssakkunniga nu föreslog att nya och utökade stödformer skulle införas.

6.2 Stödets utformning efter 1960-talet

Olika former av bidrag har under den studerade perioden riktats till rennäringen. Man kan klassificera dem enligt tre huvudprinciper.

1. Bidrag till näringsens rationalisering.
2. Bidrag till inkomstförstärkning.

3. Bidrag som avser kompensation för skada.

De tidigaste bidragsformerna var tydligt inriktade på hjälp till rörelsens rationalisering för att skapa betingelser för lönsammare produktion. Senare har bidrag införts vars syfte uppenbarligen varit inkomstförstärkande. Gränsdragningarna är dock inte alltid självklara utan syftena kan avsiktligt eller oavsiktligt gå in i varandra. Så är fallet med det år 1973 införda pristillägget på renkött. Dess syfte var ursprungligen att stimulera fram ett slaktuttag som skulle ge en hordsammansättning med ökad avkastning. Utformningen och dimensioneringen av stödet tyder på att syftet sedermera även blivit inkomstförstärkande.

6.2.1 Bidrag till rationalisering

För att underlätta en rationalisering av rennäringen betalades från och med budgetåret 1971/72 bidrag till samebyarna så att dessa skulle kunna bygga de fasta anläggningar som man ansåg erforderliga för en rationell renskötsel. Det var arbetshagar, stängsel, slakterier och övriga byggnader. Stödet expanderade årligen och budgetåret 1980/81 betalades 0,343 miljoner.⁴¹ Stödet upphörde att gälla den 1 juli 1993.

För att underlätta för nya renägare att starta och för gamla att lämna sin verksamhet infördes ett s.k. rendriftstöd vilket betalades som ett tilläggspris utöver slaktpriset i samband med livdjursförsäljning. Stödet introducerades 1971/72 och beloppen visar ingen långsiktig trend utan varierar mellan åren. Budgetåret 1980/81 betalades 0,214 miljoner. Budgetåret 1993/94 utgick inget bidrag.

För rationell renskötsel krävdes inte bara fasta anläggningar utan framför allt kommunikationsutrustning och andra rörliga tekniska hjälpmedel. Därför infördes från budgetåret 1971/72 ett s.k. redskapsstöd. Stödets utformning var konstruerat med både lånegaranti och bidrag. Inte heller här kan spåras någon trend i förändringen mellan åren. Budgetåret 1980/81 betalades 0,13 miljoner som bidrag. Även detta stöd upphörde att gälla 1 juli 1993

⁴¹ SOU 1983:67 kapitel 7

men har kommit tillbaka i form av glesbygdsstöd/landsbygdsstöd. För budgetåret 1993/94 betalades 2,098 miljoner.

Även Arbetsmarknadsverket har kanaliserat medel till rennäringen. Det skedde främst under 1960- och 1970-talen och pengarna användes till stängselbygge, stugor, vägar, broar, slakterier etc. Enligt riksdagsrevisorernas rapport 1995/96:8 har dock stödet varit av mindre omfattning efter 1970-talet. Ett undantag är dock budgetåret 1993/94 då 11,66 miljoner betalades. Största delen (10 miljoner) gick till upprustning av riksgränsstängslet i Norrbotten. Dessutom har stöd utgått till forskning, konsultinsatser och till marknadsföring.

6.2.2 Bidrag till inkomstförstärkning

Katastrofskadeskydd infördes budgetåret 1973/74 som ett försäkringsliknande stöd. Som namnet anger skulle det minska den enskilde renägarens risker vid naturkatastrofer. Det betalades ut dels till förebyggande åtgärder och dels när skada inträffat. Här är kopplingen till jordbruket tydlig. Det är med skördeskadeskyddet som förebild som stödformen konstruerats. På grund av stödets konstruktion är det givet att utbetalningarna fluktuerar mellan åren. I anslutning till den gjorda inkomstundersökningen kan man se att 1,78 miljoner betalades ut budgetåret 1979/80 varav 1,275 miljoner gick till ersättning för förlorade renar. Året därpå, 1980/81, betalades 0,8 miljoner och då endast som förebyggande åtgärder. Utbetalningarnas omfattningen och syfte under de första 10 åren framgår av tabell 7 nedan.

Tabell 7 Beviljat katastrofskadeskydd (1000-tal kronor).

Budgetår	Förebyggande åtgärder	Ersättning för förlorade renar	Summa
73/74	485		485
74/75	85	52	137
75/76	15		15
76/77	243	930	1173
77/78	30		30
78/79	18		18
79/80	506	1275	1781
80/81	799		799
81/82	43		43
82/83	86		86

Källa: SOU 1983:67 s. 108

Föreskriften om katastrofskadeskyddet har upphört att gälla från och med 1 juli 1993 och därefter beslutar regeringen eller jordbruksverket i varje enskilt fall. Omfattningen av utbetalningarna under den senare delen av perioden varierar. En besvärlig vinter i Norrbotten resulterade i att 13,25 miljoner betalades ut budgetåret 1989/90. I övrigt låg betalningarna mellan 2,5 och 5,7 miljoner varje budgetår fram till 1993/94. Under stödformens sista år, budgetåret 1993/94, dvs. det år då inkomstundersökningen gjordes, betalades 4 miljoner som katastrofskadeskydd

Förutom de nu nämnda stöden har även glesbygdstöd tillkommit rennäringen men det har enligt rennäringensdelegationen endast använts i ringa omfattning. Däremot har det använts till att stödja verksamhet som kan anses komplettera renskötseln, mestadels slöjdverksamhet.

Under 1960- och 1970-talen har även förekommit diverse övriga stödinsatser som bensinskattkompensation samt stöd till att upphandla försäkringsskydd för renägarna.

Prisstöd för godkända slaktade renar infördes 1 juli 1973. Stödformen fanns redan tidigare i jordbruket. Syftet var att ett enhetligt bidragsbelopp per slaktad ren skulle stimulera ett ökat slaktuttag på renkalvar för att på så sätt öka andelen kalvförande vajor i vinterstam. Avsikten härmed var att maximera köttavkastningen givet det begränsade vinterbetet. Stödnivån var från början 35 kronor per ren men kom att successivt öka. Ett par tydliga nivåhöjningar har gjorts. Budgetåret 1977/78 höjdes stödet från 55 kronor till 100 kronor per ren. Nästa tydliga nivåhöjning kom budgetåret 1980/81 då stödet ökade från 100 kronor till 130 kronor per ren.

Prisstödet har sedermera ändrats så att det från 1993/94 utgår per kilo kött i stället för som tidigare med ett fast belopp per slaktad ren. För att fortsatt stimulera kalvslakt gäller skilda stödnivåer för kalvar och vuxna djur. Målet är att som tidigare optimera hjordstrukturen med avseende på köttproduktionen. Stödsystemet är utformat så att det premierar kalvslakt men det gynnar också slakt av tunga djur. Det är inte möjligt att se om kalvuttaget verkligen har ökat på grund av bidragsstrukturen. En möjlig indikation på att det faktiskt slaktats mer kalv är den fallande medelvikten. Budgetåret 1992/93 var den enligt jordbruksverkets statistik 32 kg per slaktad ren men budgetåret 1994/95 hade den fallit till 30,2 kg.

Det är inte heller i alla lägen självklart vad som är årskalv och vad som är fjolårskalv. Klassningen styrs av färgen på knäledsytan som skall vara blåaktig på en kalv och skifta mer i grått på en äldre ren.⁴² Om renen slaktas sent på säsongen kan det vara svårt att avgöra skillnaden. Enligt rennäringsenheten i Jämtlands remissvar till RRV:s rapport så sägs att kalvslakten har ökat markant under senare år vilket även framgår av bidragsbeloppen som betalats till Jämtland. Det är emellertid oklart om detta beror på bidragsstrukturen eller om andra skäl ligger bakom ökad kalvslakt. Det har i de södra fjälltrakterna konstaterats påtagliga skador på vegetationen som beror på överbetning⁴³ vilket i sin tur kan ha föranlett samebyarna att minska renstammens storlek med hjälp av kalvutslakt-

⁴² Bentving, Jonas, Jordbruksverket

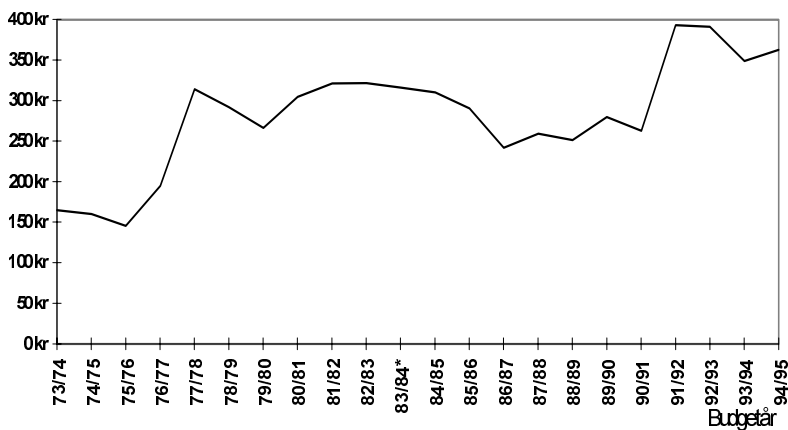
⁴³ Regeringens proposition 1995/96:226

ning. En annan möjlig förklaring till ökad kalvslakt i Jämtland är utformningen av ersättningar som utbetalas på grund av radioaktivt nedfall.

I Norrbotten kan ingen sådan ökning av kalvslakten konstateras. En förklaring kan vara att särskilt i de norra samebyarna är klimatet så hårt att renarna ofta får otillräcklig näring under vintern. Vajor i dålig kondition föder kalvar i dålig kondition. Små magra kalvar löper visserligen större risk att omkomma under vintern men om kalvarna är tillräckligt små och magra lönar det sig inte att slakta dem. Ägaren kan då hoppas att de överlever sin första vinter för att senare kunna slaktas som vuxna.

Eftersom stödnivån ständigt ökats bör man justera för inflationens effekter. Den reala utvecklingen av stöd per slaktad godkänd ren framgår av figur 2 nedan.

Figur 2 Prisstöd i kronor per ren (1993 års prisnivå).

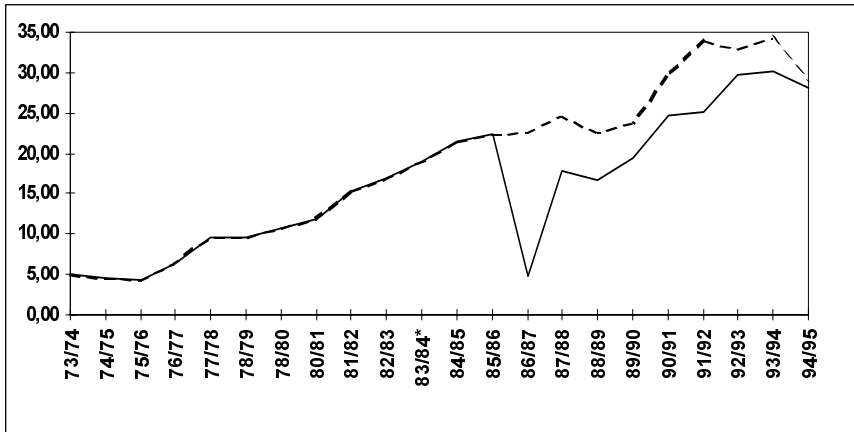
*För budgetåret 1983/84 saknas uppgift. Värdet har interpolerats som medelvärde mellan intilliggande budgetår.

Anledningen till att slaktstödet har ökat i betydelse är inte bara att stödnivån per ren höjts vid ett antal tillfällen. Det totala slaktstödet

stys ju även av antalet slaktade prisstödda renar. Slaktnivåerna har ökat markant under senare år och stödet har därför vuxit från 5 miljoner budgetåret 1973/74 till 30,2 miljoner budgetåret 1993/94 vilket framgår av figur 3 nedan. Även här är värdet för budgetår 1983/84 interpolerat som ett medelvärde för intilliggande år. Den starka tillväxten i slaktvolym i förening med stigande reala stödbelopp har därför gjort att prisstödet från introduktionen 1973 utvecklats till den beloppsmässigt viktigaste stödformen för rennäringen.

En omständighet som starkt påverkat hela rennäringen är det radioaktiva nedfallet år 1986 med åtföljande kassation av en stor del av de slaktade renarna. Man kan därför se en markant nedgång i prisstödet för år 1986/87. För att få en uppfattning om hur prisstödet skulle ha utvecklats i frånvaro av kassationer har en hypotetisk utveckling också illustrerats i figur 3 med den streckade kurvan från år 1985/86. Den heldragna linjen visar prisstödet faktiska utfall. Jämförelsen måste dock göras med viss försiktighet eftersom man kan anta att slaktuttaget inte varit helt opåverkat av de nya förutsättningarna.

Figur 3 Totalt samt hypotetiskt prisstöd.

Heldragen linje: Totalt prisstöd

Streckad linje: Hypotetiskt prisstöd

6.2.3 Stöd som avser kompensation för skada

Vid 1970-talets slut omkom varje år ca hälften av de födda årskälvarna.⁴⁴ Orsakerna var sjukdomar, svält, olyckor och rovdjursangrepp. Enligt en undersökning som gjordes inom Umbyns sameby åren 1974-80 visade det sig att rovdjursangrepp är den dominerande dödsorsaken. Dessa svarade för 54% av den totala andelen djurförluster. Utfallet av en undersökning är naturligtvis beroende av undersökningsmetod och man konstaterade att ”den tillämpade spårökningsmetoden kan dock antas leda till en viss överrepresentation av rovdjur i materialet”.⁴⁵ Andelen rovdjurs-skador varierar givetvis kraftigt mellan årstider och samebyar. Förutom dessa sedan länge kända hot mot renarna så framtonar

⁴⁴ SOU 1983:67 s. 86

⁴⁵ Ibid s. 89

under den här perioden en ny och mycket allvarigare hotbild. Stora mängder radioaktiva ämnen föll ner från atmosfären och spred sig via vegetationen till renarna.

Ersättning för skador orsakade av radioaktivt nedfall har också utbetalats under den studerade tidsperioden. Den 26 april 1986 havererade reaktor 2 i Tjernobyl. Nedfallet av i första hand Cesium 137 kom i stor utsträckning att spridas till Sverige med en markant koncentration till Uppland, Gästrikland, Jämtland/Härjedalen och Västerbotten. Härigenom blev förutsättningarna för rennäringen i allmänhet och rennäringen i södra Västerbotten och norra Jämtland i synnerhet kraftigt påverkade.

Renen tillhör de djurarter som är speciellt utsatta eftersom den under vinterhalvåret mestadels äter lav, vilken i sin tur har den egenskapen att den upptar de radioaktiva ämnena. Problemet med radioaktiva ämnen i renkött var visserligen inte okänt. Man hade känt till att kärnvapensprängningarna som inleddes från 1945 orsakat radioaktivt nedfall. Redan under 1960-talets början hade konstaterats ett årligt cesiumintag på 1,2 mSv för renskötare i Finland varav ca 90% av cesiumintaget beräknades komma från renkött.⁴⁶ I Sverige hade man konstaterat att det maximala cesiumintaget under 1960-talet för svenska samer låg på 1 mSv. Detta var i storleksordningen 10 gånger den dos som gällde för en referensgrupp i Stockholm.

Eftersom gränsvärdet budgetåret 1986/87 för cesium i livsmedel var så lågt satt som 300 Bq/kg ledde det till stora kassationer av slaktade renar. År 1987 höjdes gränsvärdena för bl.a. renkött till 1 500 Bq/kg. Norge som också drabbades av radioaktivt nedfall hade ett gränsvärde på 600 Bq/kg men det höjdes senare till 6 000. Finland som inte drabbats särskilt hårt av nedfallet från Tjernobylolyckan hade över huvud taget inga gränsvärden.⁴⁷

Budgetåret 1986/87 kasserades 73 340 renar av totalt slaktade 93 554 vilket betyder att 78% kasserades. Samerna fick full kom-

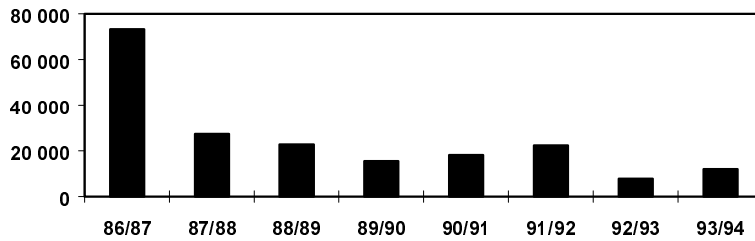
⁴⁶ Åhman 1994 s. 14

⁴⁷ Ibid s. 18

pensation eftersom man inte såg några möjligheter för dem att på kort sikt värja sig för effekterna av de radioaktiva nedfallet. I den ersättning som betalats till renägarna för de kasserade renarna ingick även kompensation för uteblivet prisstöd. Antalet kasserade renar anges i tusental för åren närmast efter cesiumutsläppet och framgår av figur 4 nedan.

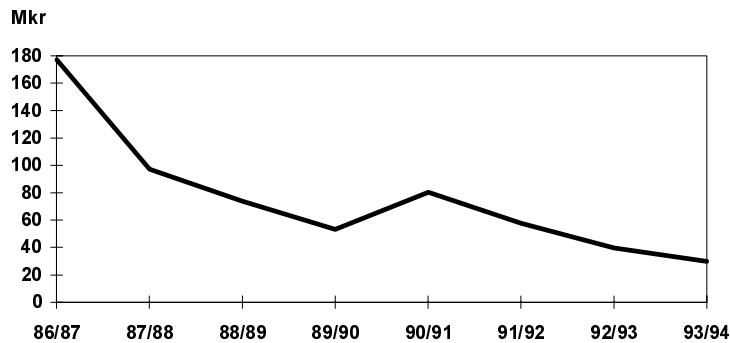
Över tiden lärde man sig emellertid att minska skadeverkningarna genom olika åtgärder. Tidigareläggning av slakt, stödutfordring med foder som var fritt från cesium samt i förekommande fall flyttning av renar till andra områden gjorde att man i förening med högre gränsvärden kunde minska kassationerna. Budgetåret 1993/94 kasserades inte mer än ca 12% av de slaktade renarna.

Utformningen av bidraget kan förutom kompensation för utebliven inkomst även ha påverkat utslaktningen av kalv inom det skadedrabbade området. Stödutfordringen gör att man kan spara kalvslakten till sent under säsongen vilket resulterar i att renkalvarna blir kraftiga och håller hög kvalitet på köttet. Slakterierna får härigenom en förlängd slaktsäsong och ett bättre resursutnyttjande av anläggningarna vilket förbättrar lönsamheten. De kan därför betala mer för renar som inköps sent under säsongen. Renägarna får därför bättre priser för sina renkalvar än vad man skulle fått i frånvaro av stödbeloppet. Detta kan vara en av de faktorer som lett till att kalvslakten ökat i Jämtland och att kalvarna ibland fraktats ända upp till norra Norrbotten för slakt.

Figur 4 Antal slaktade renar som kasserats.

Källa: Söderkvist, Tore; Beijerinstitutet

Ersättning för de kasserade renarna betalades av staten. Beloppet i miljoner kronor angivet i 1993 års priser för åren 1986 till 1994 framgår av figur 5 nedan. Som skadeersättning har näringen på grund härav tillförts ungefär 450 miljoner vilket utslaget per företag ger ca 450 000 kronor i skadeersättning under den hittillsvarande perioden. Utslaget årsvis blir det ca 56 000 kronor per företag och år.

Figur 5 Ersättning för kasserade renar. Miljoner kronor (1993 års priser).

Ersättning för rovdjursskador har utbetalats dels till samebyn inom vars område dödad ren upphittats och dels till renägaren i det

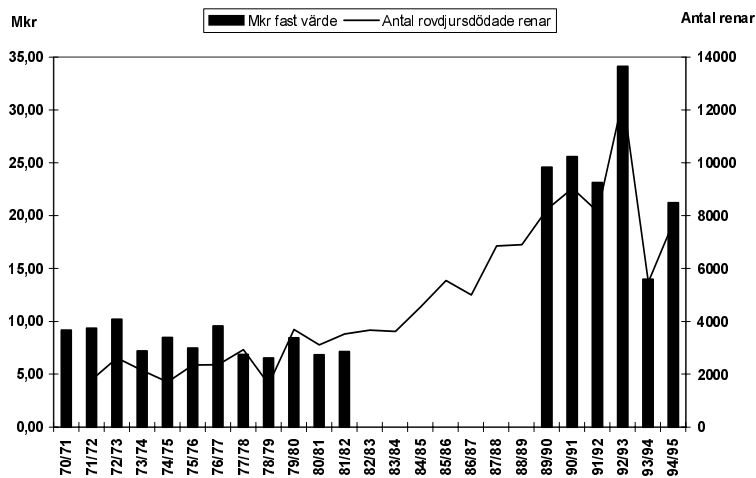
fall denna gått att identifiera. För den första delen av mätperioden, 1971-1982 kan konstateras en stadig ökning av utbetalningarna för rovdjursskador om man ser till de nominella beloppen. Justerar man däremot för inflationen finns ingen sådan trend utan snarare omväxlande upp- och nedgångar vilket framgår av figur 6. Fluktuationen i rovdjursangrepp kan variera mellan åren beroende på rovdjurstillgång, renstam, snömängd och betestillgång. Snömängden och betestillgången inverkar eftersom de i sin tur styr var renarna vistas. För perioden 1982/83 fram till och med 1988/89 saknas uppgift om ersättningsbelopp men man kan ändå få en uppfattning om nivåerna eftersom de sannolikt ganska väl motsvarar antalet dödade djur.

Under den senare delen av perioden ligger ersättningsbeloppen på en markant högre nivå med en topp år 1992/93 på nästan 33 miljoner varefter den året därpå sjönk till 14 miljoner. Det dramatiska trendbrottet sammanfaller i tiden med att nya skärpta kontrollregler infördes för rovdjursskador och det ligger nära till hands att tolka nedgången i anmälda rovdjursskador som ett resultat av den skärpta kontrollen. Man kan dock inte dra den slutsatsen eftersom skadeersättningarna av administrativa skäl ofta betalades i efterhand och trenden är därför viktigare än enskilda års mätvärden. Här framgår dock tydligt att antalet rovdjursskador ökat för att vid periodens slut ligga på en avsevärt högre nivå än under 1970-talet. Ersättningarna har också ökat och var under 1990-talet 2-3 gånger så hög som under 1970-talet.

Bakom ökningen ligger stora regionala förändringar. Vid 1970-talets början var antalet rovdjursdödade renar fyra gånger så stort i Norrbotten som i Jämtland. Vid 1980-talets slut hade skadorna fördubblats i Norrbotten men under samma tid hade de niodubblats i Jämtland. Det är framförallt några samebyar som svarat för en explosionsartad ökning av antalet skador. ”I de tre byarna Handölsdalen, Mittådalen och Tåssåsen ersattes budgetåret 1989/90 2 100 renar. Det är avsevärt mer än i hela Västerbotten och 26% av landets samtliga ersatta renar”.⁴⁸

⁴⁸ Naturvårdsverkets rapport 3899 s. 14

Figur 6 Ersättning för rovdjursdödade renar och antal dödade renar. Miljoner kronor i 1993 års penningvärde.

Källa: Egen sammanställning av data från SOU 1983:67 och Naturvårdsverkets rapport 3899 samt RRV:s rapport 1995/96:8

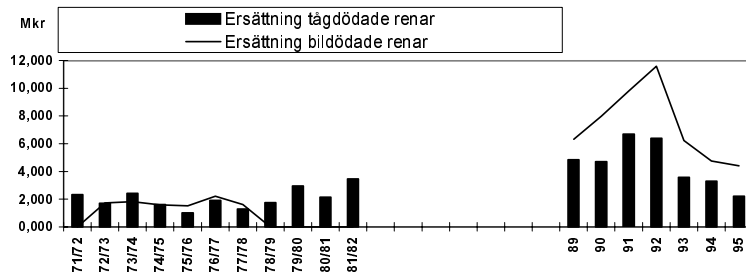
Från 1 januari 1996 tillämpas ett nytt system där ersättningar för rovdjursskador inte längre betalas efter antal dödade renar. Det görs i stället beroende av antalet inom samebyns område befintliga rovdjur.

Renar som dödade av tåg eller bilar ersätts av Banverket respektive bilisternas trafikförsäkringsbolag till renägarna och/eller samebyn. Antalet tågdödade renar nådde en kulmen vid 1960-talets mitt med 4 000 dödade renar per år. Tack vare bättre skyddsanordningar gick antalet ned till ca 800 renar per år vid 1980 talets början.⁴⁹ Antalet bildödade renar låg enligt samma

⁴⁹ SOU 1983:67 s. 92

källa på en ganska konstant nivå om mellan 800 och 1 000 djur årligen under 1970- och 1980-talen. Eftersom olyckor där bilar är inblandade handläggs av de enskilda trafikförsäkringsföretagen har det varit svårt att få en samlad bild av antal renar som dödas i trafiken. Figur 7 nedan visar utbetald ersättning för trafikdödade renar i såväl tåg- som biltrafik åren 1971/72-1981/82 och åren 1989-1995. För åren efter 1978-1982 saknas tyvärr sammanställda uppgifter för biltrafiken.

Figur 7 Betalning för tåg och bildödade renar. (Mkr i 1993 års prisnivå).

Källa: Egen bearbetning av uppgifter från SOU 1983:67, RRV:s rapport 1995/96:8, Banverket Norra regionen och Trafikförsäkringsföreningen

Enligt Riksdagsrevisorernas rapport 1996/96:8 (s. 41) har antalet bildödade renar uppskattats till 3000 år 1989 för att därefter öka till 5 200 år 1992 och sedan minska till 3 100 år 1994. I frånvaro av data antas att ersättningsbeloppen per dödad ren varit samma för biltrafiken som för tågtrafiken.

Med anledning av de prov med reflexmärkta renar som inlets av trafikförsäkringsföreningen i samarbete med SSR, finns för åren 1994 och framåt en samlad statistik om antalet renolyckor. Budgetåret 1994/95 dödades 1 951 renar i trafiken. Året därpå hade antalet minskat till 1 333 dödade djur. Renarna har betalats med i genomsnitt 2 388 kronor per ren år 1994/95 och 2 214 kronor per

ren år 1995/96.⁵⁰ De ekonomiska konsekvenserna i övrigt behandlas senare i rapporten under avsnittet samhällsekonomiska kostnader.

För åren 1989 till 1994 har data för antalet tågdödade renar och utbetalda belopp hämtats från riksdagsrevisorernas rapport. Antalet tågdödade renar för år 1995 har hämtats från Banverkets statistik för norra regionen. I mellersta regionen beräknas antalet renpåkörningar till 20-30 per år på Östersund-Storlienbanan.⁵¹ Banverket norra regionen har uppgivit att ersättning för betalda renar varit 2,301 Mkr. Utöver detta har lagts 0,05 Mkr för ca 25 påkörda renar i mellersta bandistriktet. I övriga bandistrikt förekommer inga renpåkörningar.

⁵⁰ Pettersson, Karl-Johan; Trafikförsäkringsföreningen

⁵¹ Eriksson, Mikael; Banverket

7 Inkomster och bidrag

Som framgått ovan har det inte funnits någon statistik för inkomsterna för rennäringen före år 1980. I och med inkomstundersökningarna för åren 1980 och 1993 kan en något säkrare bild av de redovisade inkomsterna erhållas, men fortfarande finns dock en del oklarheter. Dels omfattas inte alla företag av undersökningarna och dels kan man inte särskilja inkomst av rennäring från inkomst av annan rörelse.

Det föreligger också mätsvårigheter när det gäller stöden till rennäringen. Även om beloppen är kända så kan det vara svårt att separera vad som är stöd till rennäringen och vad som är stöd till angränsande verksamheter. Investeringar som betalats direkt via arbetsmarknadsmedel och glesbygdsbidrag är exempel på sådana stöd som inte alltid är klart avgränsade. Eftersom näringens inkomster är beroende av stödnivåerna, vilket ju varit den uttryckliga avsikten med bidragen skall inkomster och bidrag kopplas samman i ett sammanhang.

7.1 Inkomster

Medelinkomsten per renskötsel­företag var som framgått i kapitel 3 enligt Hyrenius modell 12 000 kronor per år vid mitten av 1960-talet vilket omräknat i 1993 års penningvärde ger 80 000 kronor. Enligt inkomstundersökningen för år 1980 var den redovisade inkomsten av rörelse omräknat i 1993 års prisnivå 18 240 kronor per företag.⁵² Enligt inkomstundersökningen som verkställdes för

⁵² Riksdagens Revisorer 1995/96:8 s. 68

inkomståret 1993 var den genomsnittliga inkomsten av näringsverksamhet 21 231 kronor per företag.⁵³

Det mest slående resultatet av den jämförelsen är det kraftiga inkomstfallet från mitten av 1960-talet fram till 1980. När man jämför de tre inkomstnivåerna måste man emellertid vara uppmärksam på att de inte mäts på samma sätt. Mätvärdet för inkomsten vid 1960-talets mitt är beräknad enligt Hyrenius teoretiska modell under det att inkomsterna för år 1980 och 1993 har hämtats från de till skatteverket redovisade inkomsterna. För att göra beloppen mer jämförbara måste 1960-talets inkomst åtminstone reduceras med avdrag för egenavgifter vilket sänker beloppet med 25% till 60 000 kronor.

Utredarna anser att urvalet av tidpunkter är tämligen representativt för den aktuella perioden.

7.2 Bidrag

Bidraget till rennäringsdelegationen vid mätningen 1967 var som tidigare framgått 7,17 miljoner. I beloppet ingår katastrofhjälp med 2,2 miljoner. Vid 1980 års inkomstskatt uppskattade rennäringsdelegationen att det samlade stödet till rennäringsdelegationen för budgetåret 1981/82 uppgick till 19 miljoner inklusive medel som betalats från samefonden. Dessutom beräknas 5 miljoner ha utbetalats som beredskapsmedel. Totalt ca 24 miljoner kronor⁵⁴. Omräknat till 1993 års penningvärde ca 52 miljoner. Utslaget på 785 företag (koncessionssamebyarna exkluderade) innebär detta ett stödbelopp på ca 66 000 kronor per företag.

Enligt de förutsättningar som drogs upp i rennäringsdelegationens utredning så skulle stöden expandera. Så skedde också. Totalt tillfördes rennäringsdelegationen 82,1 miljoner i olika former av bidrag under budgetåret 1993/94. Med primärt syfte att stödja rennäringsdelegationen betalade staten 43,401 miljoner kronor och övriga stöd

⁵³ Ibid

⁵⁴ SOU 1983:67 s. 101

som utgick i form av budgetmedel 18,348 miljoner. Det totala statliga stödet uppgick således till 61,749 miljoner kronor. Dessutom tillkom från medel utanför statsbudgeten 20,370 miljoner kronor. Det totala stödet omfattade således 82,119 miljoner kronor.

Om man bryter ner det bidrag som avsåg att främja rennäringen i mindre delar framträder följande enskilda poster:

- Pristillägg om 30,2 miljoner
- Främjande av rennäringen 11,201 miljoner
- Forskning 2 miljoner
- Totalt 43,401 miljoner kronor

I posten övriga budgetmedel ingick:

- Arbetsmarknadsersättning med 11,66 miljoner
- Landsbygdsutveckling 2,098 miljoner
- Regionala utvecklingsmedel 4,590 miljoner
- Totalt 18,348 miljoner kronor

Medel som tillfördes näringen utanför budgeten var:

- Ersättning för katastrofskadeskydd 3 miljoner
- Ersättning från samefonden 2,282 miljoner
- Ersättning från bygdemedel 15,088 miljoner
- Totalt 20,37 miljoner kronor

De pengar som betalades från samefonden kom från fonder som tidigare byggts upp av medel som tillförts rennäringen som ersättning för skador som näringen på olika sätt åsamkats. Inte heller bygdemedlen kommer direkt från statsbudgeten. De fördelas från medel som inbetalts från vattenkraftsexploatorerna och avser dels kompensation för skador och dels främjande av investeringar och service i de bygder där vattenkraft exploaterats. Utöver dessa

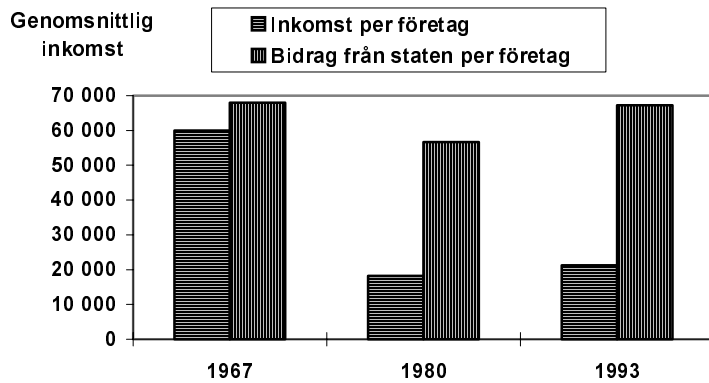
bidrag betalades ytterligare ca 50 miljoner kronor som ersättning för skador som drabbat rennäringen.⁵⁵

7.3 Sammanställning av inkomster och bidrag

När man jämför de tre redovisade inkomstundersökningarna med de bidrag som betalats från staten kan man notera två tydliga förändringar. Dels ett kraftigt fall i inkomstnivå per renskötsel-företag från mitten av 1960-talet och fram till de senare mätperioderna, och dels en kontinuerlig stegring av bidragen per intjänad krona. Samtliga belopp räknade per företag och omräknade till 1993 års prisnivå. I statsbidragen ingår endast de som har tillkommit för rennäringens främjande och bidrag som är avsedda att förstärka renägarnas inkomster. I figur 8 nedan framgår proportionerna inkomster/bidrag omräknat i 1993 års priser för de tre olika mättillfällena. Varken ersättningar från samefonden eller skadeersättningar ingår.

⁵⁵ RRV 1995/96:8 s. 50

Figur 8 Inkomster och bidrag per företag i kronor (1993 års priser).

Figuren visar en starkt försämrad lönsamhet från 1960-talets mitt fram till de senare undersökningstillfällena. Som tidigare påpekats måste resultatet tolkas med stor försiktighet eftersom det rör sig om helt olika mätmetoder. Dessutom är det inte klart utsagt vilket av åren vid 1960-talets mitt som inkomsterna och bidragen avser vilket gör omräkningen i gemensamt penningvärde osäker.

Bidragsnivåerna är dock mindre osäkra eftersom man rör sig med samma rörelsebegrepp och i stort sett samma bidragsklassificering över tiden. Man måste då beakta att bidragsnivån för år 1967 inkluderar katastrofersättning 2,2 miljoner vilket omräknat i 1993 års prinsnivå motsvarar 14,5 miljoner. Exemplet visar hur känslig jämförelsen är för val av mätpunkt.

7.4 Analys av inkomster/bidrag

När man betraktar figur 8 får man en dyster bild av tillståndet och utvecklingen inom näringen. Rennäringspolitiken såsom den utformades efter rekommendation av 1964 års rennäringsakkunniga gav inte önskat resultat. Inte blev det särskilt mycket bättre efter

de nya grepp som initierades av rennäringskommittén vid 1980 talets början. Dess uttryckliga avsikt var att öka medelinkomsten och att öka statsbidragen. På den första punkten har man misslyckats. Visserligen har medelinkomsten ökat men ökningen är marginell och den ligger fortfarande på en mycket låg nivå. På den andra punkten har man lyckats bättre. Bidragsnivån har ökat. Eftersom det inte resulterat i högre medelinkomst kan det knappast ses som en framgång för den förda politiken då höga bidrag rimligen inte kan vara ett självändamål.

Härtill kommer att inkomsterna från rennäringen (åtminstone för den senare perioden där mätmetoden beskrivs) är systematiskt överskattade. Dels ingår i näringsverksamhet även andra näringar än rennäring dels har för de företag där förlust uppkommit inte de negativa värdena subtraherats från medelvärdet. Där har resultatet åsatts värdet 0. Resultat blir att genomsnittsinkomsten från rennäringen i själva verket varit lägre än vad de redovisade siffrorna ovan antyder.

Om man slår ut de 43,4 miljoner i utbetalda bidrag på de 785 företag som fanns år 1980 ger det 3 kronor i bidrag för varje krona inkomst som redovisats. Om man gör motsvarande jämförelse år 1993 och slår ut de 61,749 miljoner som staten betalat i bidrag på de befintliga 963 företagen så får vi ett genomsnittligt bidrag på 64 100 kr per företag. Omräknat ger det 3 kronor i bidrag för varje redovisad intjänad krona. Om man förutom de rena statsbidragen även inkluderar medel som tillförts rennäringen via bygdemedel, katastrofskadeskydd och medel från samefonden blir proportionerna än tydligare. Både år 1980 och 1993 tillfördes på så sätt 4 kronor för varje intjänad krona.

Den dåliga lönsamheten blir tydligare om man beaktar de aktingsvärda belopp som tillförts näringen som ersättning för tåg, bil och rovdjursdödade renar samt utbetald ersättning för cesiumskadade djur. Totalt tillfördes näringen inklusive bidrag och skadeersättningar under budgetåret 1993/94 ett belopp på 132,128 miljoner kronor.⁵⁶ Utslaget per företag blir det ca 137 000 kronor som

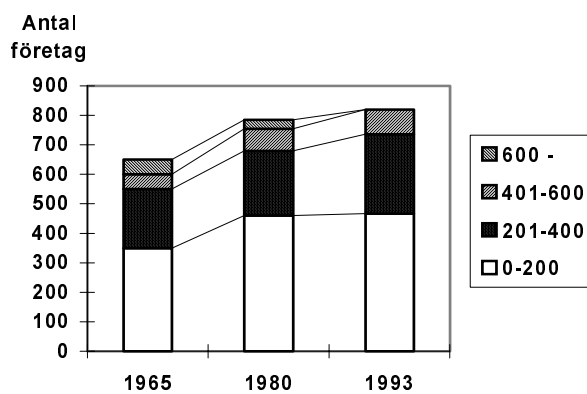
⁵⁶ Ibid

tillförts utifrån och som skall ställas mot en redovisad genomsnittsinkomst på 21 231 kronor. Här har alltså tillförts 6,5 kronor för varje intjänad redovisad krona.

Resultatet är alarmerande men om materialet sammanställs på ett annat sätt blir bilden mer positiv. Medelinkomsterna bestäms förutom av näringens intäkter även av antalet inom näringen verkande företag. Enligt den klassificering som använts i alla jämförelser och som visas i figur 1 är ett företag den organisatoriska enhet som står under gemensam ledning. Det är emellertid inte alltid helt självklart vad som är gemensam ledning och vad som är samverkan mellan självständiga renägare. Konstateras kan att antalet företag har ökat under den studerade perioden från ca 700 år 1965 till 963 år 1993. Det är enligt sakkunniga utomordentligt svårt för nytillkommande att etablera sig som renägare. ”Om en ny renägare skall komma in i samebyn, måste någon annan lämna byn. Betesresurserna är så ansträngda”.⁵⁷ Mot den bakgrunden verkar det rimligt att den ökning av antal företag som skett inte beror på en utifrån kommande tillströmning av företagare. Snarare är det tidigare i rennäringsföretag ingående medlemmar som kommit att rubriceras som självständiga företagare. Det faktum att antalet små företag ökat tyder även på detta.

Det kan finnas flera anledningar till en förändring av företagsstorleken. Indelningen är inte självklar och samebyarnas klassificering är inte alltid jämförbar. I vissa byar klassas bara en av makarna som företagare och i andra klassas båda som företagare. Det kan därför inte uteslutas att klassificeringen ändrats under mätperioden. Man kan även konstatera att skattereglerna under ett antal år varit så utformade att det skapats incitament att splittra tidigare samredovisade rennäringsföretag och redovisa rörelserna i mindre enheter. Framförallt har reglerna för redovisning av mervärdesskatt premierat uppsplittring av företagen i mindre enheter. Figur 9 nedan visar förändringen i reninnehav mellan 1965 och 1993.

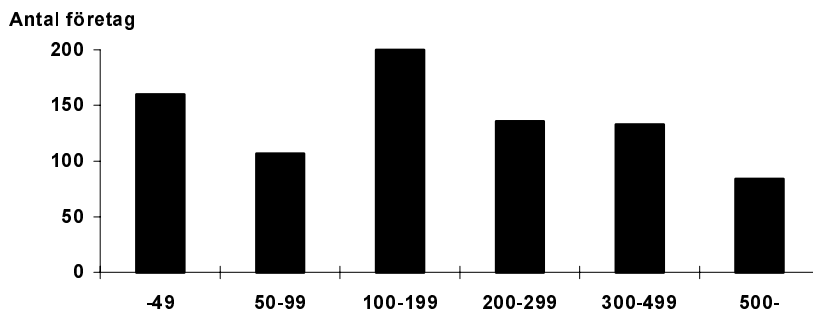
⁵⁷ Rennäringen i länets näringsliv. Länsstyrelsen i Jämtlands län. S. 2

Figur 9 Fördelning av reninnehav per företag.

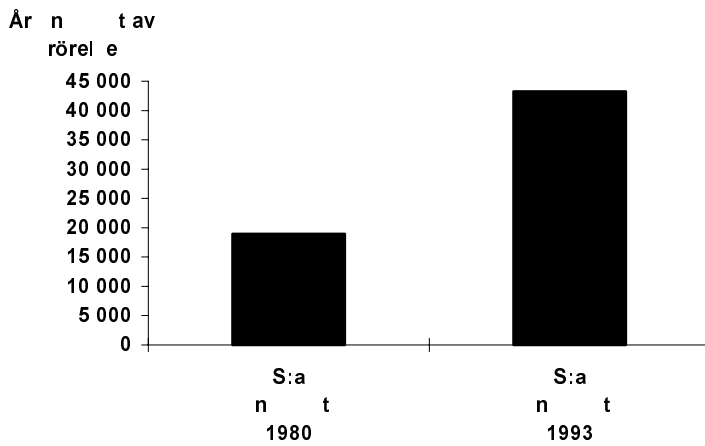
Källa: SOU 1983:67 och RRV:s rapport 1995/96:8

Som synes har antalet små företag ökat efter 1967. Vi kan jämföra uppgifterna för 1993 när det gäller företag med färre än 200 renar men det är tyvärr den enda säkra jämförelsen vi kan göra för det året. För övriga storleksklasser har man använt sig av en annan indelningsgrund 1993 jämfört med de tidigare mätillfällena.

En mer finfördelad redovisning av företagsstorleken för de företag som undersöktes år 1993 framgår av figur 10 nedan.

Figur 10 Antal företag fördelat efter reninnehav år 1993.

Man kan ifrågasätta om en utvärdering av företagens lönsamhet skall göras på ett genomsnitt av alla företag. Redan Hyrenius beräkning vid 1960 talets mitt visade att man borde ha ett reninnehav på bortemot 500 djur för att kunna livnära sig på renarna och ha en skälig levnadsstandard. Riksdagsrevisorerna kom i sin undersökning år 1993 fram till att det inte går att försörja sig på ett företag med färre än 200 renar. Snarare bör reninnehavet överstiga 400 djur för att ge renägaren en någorlunda acceptabel försörjning. De företagare som har färre än 200 djur kan därför exkluderas ur gruppen på heltid yrkesverksamma renägare. I figuren nedan har inkomstutvecklingen för åren 1980 och 1993 jämförts för de företag som har fler än 200 renar.

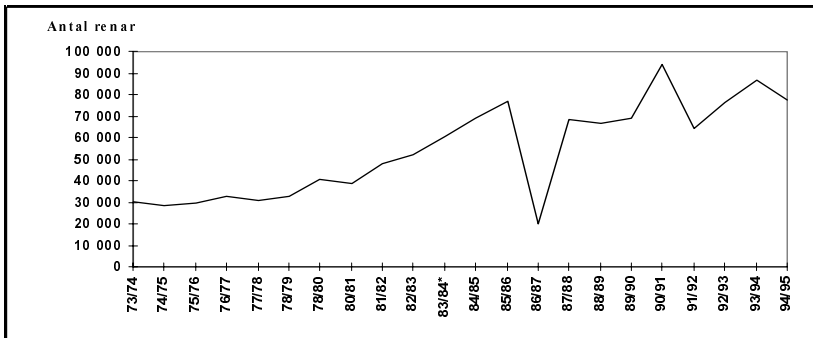
Figur 11 Genomsnittsinkomst per företag 1993 års prisnivå.

Av figuren framgår att genomsnittsinkomsten i stort sett dubblerats för företagen med fler än 200 renar. I den meningen har politiken varit lyckosam. Kvar står emellertid den grundläggande slutsatsen att inkomstnivån i näringen är alltför låg. Dessutom måste man beakta att det inte är mer än ca 350 av de 963 företagen som har fler än 200 renar.

8 Utbud av renkött

Den viktigaste inkomstkällan för rennäringen bör vara försäljning av renkött. I figur 12 nedan framgår förändringen av antalet godkända slaktade renar från 1973 fram till 1995.

Figur 12 Antal slaktade godkända renar.

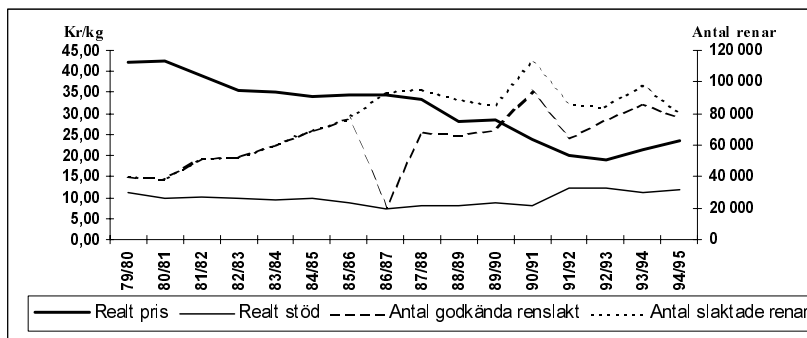
Enligt traditionellt ekonomiskt synsätt skulle utbudet av renkött bero på renköttets pris och på subventionsgraden. Företagaren antas sträva efter maximal vinst och anpassar därför sin produktion efter priserna. När priser och subventioner stiger ökar den vinstmaximerande företagaren sitt utbud. Vid fallande priser förväntas företagaren minska sitt utbud.

Vi har testat den hypotesen för rennäringen men finner inget stöd för att priset skulle påverka utbudet. Sambandet mellan priser, subventioner och utbud framgår av figur 13 nedan. Priser och subventioner mäts på vänster axel och antalet slaktade renar på höger axel. Av figuren framgår att de reala priserna fallit under

nästan hela perioden. Detta har inte kompenseras med ökande subventioner. Dessa har legat i stort sett still under hela 1980-talet för att därefter öka i ett steg från år 1990/91 till år 1991/92.

Utbudet borde därför ha fallit som en reaktion på den försämrade prisnivån men så har inte skett. Under nästan hela denna period har utbudet av renar ökat från ca 40 000 slaktade renar 1979/80 till mer än 90 000 slaktade godkända renar år 1990/91. Resultatet stämmer väl överens med erfarenheterna från Norge. Även där har man funnit negativ korrelation mellan pris och kvantitet.⁵⁸ De norska renägarnas utbud av renkött ökade stadigt under tiden 1975 till 1988 för att därefter minska. Så skedde trots att priserna på renkött föll varje år mellan åren 1975 och 1990.

Figur 13 Samband mellan slaktade renar, priser och subventioner.

Eftersom mängden renkött som bjuds ut på marknaden har påverkats så kraftigt av det radioaktiva nedfallet har vi inte bara tittat på utbudet av renkött till marknaden utan även korrelerat totala antalet slaktade djur med priser och subventioner. Denna senare jämförelse är motiverad av att renägarna fått samma betalning för renar som sålts till konsumtion som för renar vilka kasserats. Till och med ersättning för förlorad subventionen har betalats för de

⁵⁸ Landbruksdepartementet 1996 s. 55

kasserade renarna. Ur ekonomisk synpunkt måste ersättnings-systemet för de cesiumsmittade renarna därför för renägarna ha framstått som likvärdigt med försäljning. Antingen sålde man till slakterierna som levererade köttet till konsumenterna eller så sålde man till staten som grävde ner det.

Nu är det inte bara priser och subventioner som påverkar utbudet. Även rennehavet måste ha betydelse för hur mycket man kan slakta vid olika pris och subventionsnivåer. För att kontrollera hur slaktvolymen påverkas av ovanstående faktorer har mängden slaktade renar samkörts med subventionerna per kilo renkött, priset på renkött och antalet renar i vinterstam. Om det finns ett positivt samband mellan utbudet och var och en av de valda variablerna yttrar det sig som ett positivt tecken för variabeln i fråga. Variabelvärdena har dessutom logaritmerats för att man direkt skall kunna se styrkan i sambandet mellan respektive variabel och utbudet. Såväl subventioner som priser har omräknats till 1993 års prisnivå.

Som framgått av figur 13 så finns inget tydligt samband mellan antalet slaktade renar och pris respektive subvention. Det logaritmerade utbudet av slaktade renar q_s visar sig vara negativt korrelerad med såväl subvention som med priser men positivt korrelerad till mängden renar. Innebörden blir därför att utbudet minskar med ökande priser och ökad subvention men stiger med antalet renar. När det gäller priset på renkött är sambandet inte säkerställt på 1% signifikansnivå. Det är däremot subventionerna. Här är sambandet säkerställt på 1% signifikansnivå men något överraskande är sambandet negativt. Man slaktar färre renar vid ökande subventioner.

$$\ln q_s = -0.50 - 0,80 \ln(\text{subv}) + 1,24 \ln(\text{stock}) - 0,60 \ln(\text{Pris})$$

$$t\text{-stat} \quad -0.51 \quad -2.43 \quad 1.93 \quad -1.87$$

$$\text{Adj } R^2 = .91$$

Sambandet skall tolkas så att när subventionen ökar med 1% så faller utbudet med 0,8%. När priserna stiger 1% så faller utbudet med 0,6%. Sambanden är således omvända och går tvärt emot vad

man kan förvänta sig på en marknad där många säljare möter många köpare.

Det finns i princip två möjliga förklaringar till det erhållna resultatet. Den ena förklaringen är att renägarna agerar som vinstmaximerare och strävar efter att öka sin försäljning när priserna stiger. Eftersom en stor del av renarna slaktas vid vuxen ålder och en ren måste bli uppemot tre år för att bli vuxen så ligger åtminstone tre år mellan beslutet att öka renstammen och slaktillfället. Renar blir å andra sidan inte mycket äldre än 10 år. Om priserna fallit på ett sätt som inte renägaren förväntat sig vid anskaffningstillfället kan renägaren inte gärna göra annat än att slakta sina djur inom den tidsrymden oavsett prisnivå. Om priserna faller under en längre tidsperiod kan man då få en ökad slaktvolym trots prisfallet.

Om utbudskurvan är positiv skulle ökade subventioner ge ökad volym. Modellen visar tvärtom ett negativt samband så att ökade subventioner möts med minskade kvantiteter. Den möjliga förklaringen är att ökade subventioner överflyglats av fallande efterfrågan så att ökning av subventionsnivån mötts av en efterfrågereduktion som är större än subventionsökningen.

Den andra möjliga förklaringen är att renägarna faktiskt medvetet anpassar sitt utbud så att man vid ökande priser drar ner utbudet för att öka det vid fallande priser. Sådana omvända relationer är kända från marknader där konkurrensen är så svag att ett enskilt företag kan kontrollera sin marknad. Företagets beteende blir då kanske inte att maximera sina vinster utan snarare sträva efter att man har ett jämt intäktsflöde, man har s.k. ”target revenue”. Nu ser ju inte renköttsmarknaden ut på det sättet och därför borde man inte kunna vänta sig ett sådant beteende. Där finns inget stort företag som kan styra prisbildningen utan många renägare som var och en för sig utan samverkan sinsemellan säljer till ett antal uppköpare. Uppköparna är inte så många men ändå tillräckligt många för att ingen uppköpare skall kunna styra prisbildningen. Trots att renköttsmarknaden så pass väl faller in i bilden för en marknad under fullständig konkurrens är det kanske

ändå inte orimligt att många renägare snarare eftersträvar ett jämnt intäktsflöde än vinstmaximering.

Förutsättningarna för dessa är att de bara får en mindre del av sin inkomst från rennäringen under det att huvuddelen av inkomsterna kommer från tjänster. Renägandet är därmed en binnäring som man inte vill släppa därför att man via sitt reninnehav kan stå kvar i den samiska kulturens kärnverksamhet. Man bibehåller sitt medlemskap i samebyn och har kvar den rättsliga ställning som följer av renägandet. Å andra sidan får inte reninnehavet kosta för mycket. För att täcka kostnaderna för renskötseln så anpassar renägaren därför sitt utbud på så sätt att kostnaderna täcks. Vid låga priser måste han öka sitt utbud men vid höga priser räcker det med att sälja en mindre mängd renar för att få kostnadstäckning.

Om utbudet på renköttsmarknaden fungerar på detta sätt så skulle utbudet av renkött öka över tiden. Verksamheten har mekaniserats och därför blivit mer kostnadskrävande vilket kräver allt större slaktuttag för att betala kostnaderna. Dessutom har det reala priset på renkött fallit vilket ytterligare bidrar till allt större slaktuttag för att få kostnadstäckning. För den period som här studerats stämmer detta väl.

Som framgått tidigare finns även renägare som är beroende av renskötseln för sin försörjning, och där kan man knappast förvänta ett utbudsbeteende enligt beskrivningen ovan. Det rimliga är att de agerar som traditionella vinstmaximerare och ökar sitt utbud med ökande priser och subventioner. Den gruppen är emellertid så liten att dess beteende inte får genomslag för hela gruppen. Det var år 1993 endast 84 av 963 renägare som hade mer än 500 renar.

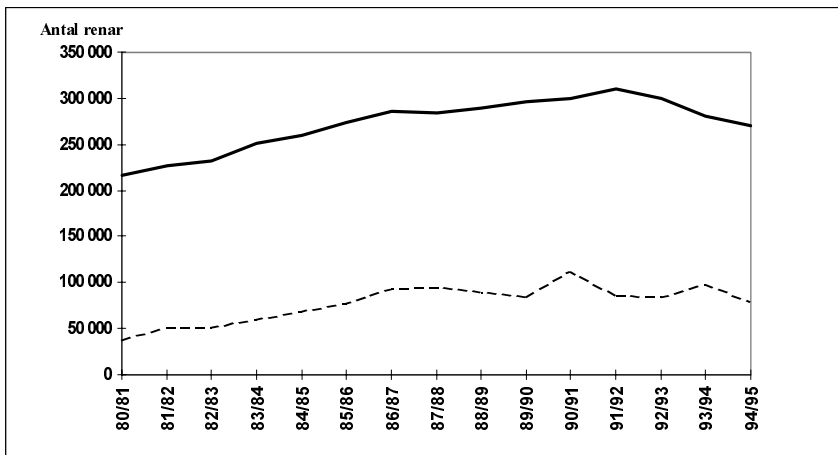
Om nu sambandet mellan utbud, pris och subvention är ”felvända” enligt ett traditionellt ekonomiskt synsätt så gäller inte detta för sambandet mellan antal slaktade renar och renstock. Sambandet mellan renstock och slaktvolym är säkerställt på ungefär 5% signifikansnivå. Korrelationen är positiv vilket tyder på att utbudet av renar ökar med renstockens storlek. När renstocken ökar med 1% så ökar slaktvolymen med 1,25%.

Man kan ju fråga sig varför renstammen överhuvud taget ökar. Som framgick av figur 13 har antalet slaktade renar under den

studerade perioden ökat från knappt 40 000 år 1980/81 till ungefär det dubbla antalet vid 1990-talets början. En tänkbar förklaring är att de positiva signaler som utgick från 1979 års rennäringskommitté lockade renägarna att investera i sin näring. Nu blev ju, som tidigare framgått, det ekonomiska utfallet inte särskilt positivt men för dem som redan beslutat att satsa på rennäring var det inte alldeles oproblematiskt att snabbt kasta om till annan verksamhet.

En annan möjlig förklaring till den ökade renstammen är mycket enkel. Ett antal milda vintrar under 80-talet gjorde att antalet överlevande renar ökade. Då måste alltså slakten ske inom några år efter ökningen av renstammen alldeles oavsett hur priser och subventioner förhåller sig. Som man kan se av figur 14 nedan är antalet slaktade renar väl korrelerat till redovisat antal renar i vinterstam. Heldragen linje visar antalet renar och streckad linje visar hur många som slaktats.

Även om renräkningarna inte är exakta så borde mätfelen inte på ett systematiskt sätt skilja sig mellan åren. De skulle i så fall göra att kurvan snarare skiftar i höjd än ändrar riktning och korrelationen skulle i så fall inte påverkas. Man kan se att kurvorna samvarierar ganska bra med undantag för den senare delen av perioden. De sämre korrelationen för åren 1990-94 snarare stärker än kullkastar den här hypotesen. För åren 1990 fram till 1994 har man nämligen inte gjort någon central sammanställning av renräkning. Det antal renar som redovisas för dessa år har helt enkelt skattats av Jordbruksverket.

Figur 14 Samband slaktade renar och renstock.

Källa: RRV:s rapport 1995/96:8 samt SOU 1983:67

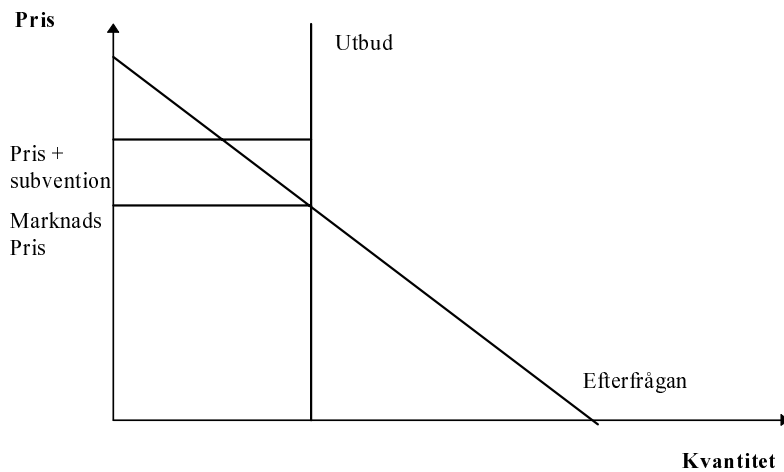
Samvariationen mellan renstock och renslakt visas också från finska undersökningar.⁵⁹

⁵⁹ Saastamoinen 1982

Figur 15 Slaktade renar i förhållande till renmängden

Källa: Saastamoinen Olli ” Economics of multiple-use forestry in the Saarisälkä forest and fell area” The Finnish forest research institut. Helsinki 1982

I en studie har Olli Saastamoinen visat hur renstock och slakt på ett tydligt sätt samvarierar. Detta styrker hypotesen att den enskilde renägarens utbud av renkött styrs mer av hans reninnehav än av prismekanismer. Slutsatsen blir att utbudet av renkött inte är påverkbart med ekonomiska styrmedel som riktar sig mot renslakten. Åtminstone inte på kort sikt. Att öka subventionerna till en sådan marknad ger kanske ingen effekt på volymen, och den enda effekt som med säkerhet uppkommer av subventionerna blir inkomstöverföring till producenterna under det att produktionsvolymen förblir styrd av andra förhållanden. Om utbudet inte beror på priset kommer en subvention till näringen inte att förändra slaktvolymen utan den enda effekten blir en inkomstöverföring från skattebetalare till producenter på sätt som visas i figur 16 nedan.

Figur 16 Utbudet på renkött som en funktion av priset.

Rennäringspolitikens stödformer har utvecklats med jordbrukets stödformer som förebild. Förutsättningarna för rennäringen skiljer sig emellertid från de förutsättningar som gäller för det traditionella jordbruket på några viktiga punkter. Dels kan jordbrukaren styra sitt djurinnehav eftersom han inte är lika beroende av klimatförhållanden som renägaren. Dels har jordbrukaren högre marginalkostnader för sina djur eftersom varje djur skall utfordras kontinuerligt. Bondens strategi bör då bli att anpassa sitt djurinnehav efter priserna på så sätt att när köttpriserna stiger så ökar hans utbud av kött.

För renägaren kan det förhålla sig annorlunda. Tillförseln av nya djur styrs i stor utsträckning av klimatologiska och övriga faktorer som renägaren inte kan råda över. Om många nya kalvar har fötts och överlevt kunde man kanske vänta sig ökande kalvutslaktningen som en följd av generösare bidrag till kalvslakt. Om betet har varit dåligt eller kalvarna av andra skäl är små och magra är det inte säkert att det lönar sig att slakta kalven redan första hösten. Renägarens marginalkostnader för att låta kalven överleva

för att slaktas som vuxen ren är mycket lägre än bondens kostnader för att föda upp sin kalv.

Renägaren agerar som enskild företagare på en marknad där betesresursen är en kollektiv nyttighet. Kostnaden för att föda upp ytterligare en ren kan visserligen vara höga i form av knapphet på bete om den totala betesresursen är begränsad. Han kan då alltid hoppas att den minskande betesresursen förmår någon annan att dra ner sitt reninnehav. Den enskilde företagarens drivkrafter i en omgivning där flera delar på en allmänning (betet) blir därför att öka sitt reninnehav eftersom kostnaden för att föda upp ytterligare en ren inte till fullo träffar honom. Hans strategi för att öka sin vinst blir då att maximera sitt reninnehav. På lång sikt är därför utbudet av renkött bestämt av markernas foderproducerande förmåga och tämligen okänsligt för variationer i priser och leveranssubventioner.

Däremot kan stödutfordringar under kritiska år vara ett verkamt medel för att öka renstocken och därmed på lite längre sikt utbudet av renkött. Sett i ett långt tidsperspektiv är emellertid inte heller detta en framkomlig väg. Om man med hjälp av stödutfordring lyckas öka renstammen kumulativt så kommer naturbetet att överutnyttjas vilket i sin tur leder till ett vägval. Antingen tvingas man lämna den hittillsvarande renskötselformen som bygger på markernas egna foderproducerande förmåga och väljer att kontinuerligt stödutfordra, eller så låter man renstammen krascha när betesresurserna oåterkalleligen är överutnyttjade. De återkommande beteskriserna har alltid funnits inom rennäringen men vartefter betesresurserna blir allt hårdare nyttjade krävs allt lägre grad av otjänliga vinterförhållanden för att orsaka svält bland renarna. De svagaste djuren dukar under därför att energibalansen lätt hamnar på minus när renen skall gräva sig ner genom tjockt snötäcke bara för att finna en redan hårdbetad lavtillgång. Djuren försvagas av näringsbristen och faller då lättare offer för sjukdomar och rovdjursangrepp.

Slutsatsen blir att man med den hittills förda rennäringpolitiken inte lyckats påverka det kortsiktiga utbudet av renkött med politiska medel. Möjligen kan utbudet på lite längre sikt ha påver-

kats av de positiva signalerna från politikerna och stödutfordring vid kritiska betesförhållanden. Man får emellertid vara försiktig med att dra några långtgående slutsatser av de samband som visats eftersom tidsserien är så kort som 17 år och att en så strategisk variabel som renstockens storlek är osäker. Dessutom är modellen enkel eftersom utbudet endast antas bero på tre variabler. Det kan finnas ytterligare faktorer som påverkar utbudet av renkött.

Om nu utbudet inte är påverkbart med politiska medel så har subventionerna åtminstone bidragit till att öka renägarnas intäkter vid en given slaktvolym. Av inkomstundersökningarna framgår emellertid att man inte lyckats tillförsäkra renägarna tillräckliga inkomster. Det är endast ett mycket litet antal renägare som kan försörja sig på enbart renskötsel. Renägarnas sammanräknade förvärvs och kapitalinkomster har visserligen ökat från ca 80 250 kronor per familj år 1980 till 116 363 kronor år 1993 i fast penningvärde men nästan hela den ökningen beror på inkomster som kommer från andra källor än rennäringen.⁶⁰

Det är emellertid vanskligt att göra jämförelser på företagsnivå mellan åren eftersom definitionen av företag kan ha ändrats så att tidigare företag splittrats upp i flera mindre enheter. Det är därför säkrare att göra jämförelserna på branschnivå.

Den granskning som nu gjorts gäller emellertid bara ett begränsat perspektiv där inkomster för ett antal år ställts mot vissa statsbidrag. För att bredda perspektivet och få en mer heltäckande bild av rennäringens värde för folkhushållet krävs en samhällsekonomisk kalkyl där hänsyn tas till näringens interaktion med övriga näringar och intressen.

⁶⁰ Riksdagens Revisorer 1995/96:8 s. 68

9 Samhällsekonomiska kalkyler

Vi konfronteras ofta med termer och begrepp vars innebörd vi inte exakt behärskar men ändå tvingas använda i vårt dagliga språkbruk. För de flesta begrepp gäller väl att vi uppfattat dem tillräckligt väl för att kunna använda dem utan att skapa missförstånd. Tyvärr är samhällsekonomiska kalkyler inte ett sådant begrepp. Det är förhoppningsvis unikt att ett begrepp kan vara så välkänt men vars innebörd ändå är så okänd som just begreppet samhällsekonomiska kalkyler.

Flertalet människor känner till begreppet. När man sen använder termen i ett resonemang så visar det sig ofta att man missuppfattat innebörden. Man har lurats av den politiska retoriken som gärna, på grund av okunskap eller av taktiska skäl, brukar använda termen "samhälle" när man i själva verket talar om den offentliga sektorn. Med den begreppssammanblandningen i bakgrunden är det inte så underligt att man tror att samhällsekonomiska intäkter har med skatter att göra och att avgifter och bidrag från staten skulle kunna uppfattas som kostnader. Låt oss inledningsvis slå fast att detta är fel. Begreppet har en vidare innebörd.

Terminologin skall i stället ses mot bakgrund av den samhällsekonomiska idétraditionen som för mer än 200 år sedan formulerades av Adam Smith. Samhället ses som summan av antalet medborgare, och de ekonomiska åtgärder som vidtas skall ha som enda syfte att öka medborgarnas nytta. Vad vi således utvärderar när vi gör samhällsekonomiska kalkyler är den ökning eller minskning av det abstrakta begreppet "nytta" som en viss verksamhet kan medföra för människorna. Alla de mätningar och värderingar som vi gör har utgångspunkt i människornas värderingar. Övriga arters

eventuella nytta speglas alltid genom människornas uppfattning och exkluderar alltså djurs och växters egenvärde. Deras värde i samhällsekonomiska kalkyler åsätts utifrån hur de uppfattas och speglas genom människornas värderingar. Det är viktigt att man är medveten om måttets begränsningar i detta avseende.

Om nu nyttomaximering vid första påseende verkar vara en rimlig ansats vid val mellan olika handlingsalternativ måste ändå viss försiktighet tillrådas. I Kapitel 1 har påvisats att man ibland kan komma i konflikt med etiska och moraliska ståndpunkter om man försöker använda strikt nyttomaximering som underlag för beslut. Nyttomaximeringsprincipen måste i så fall underordnas dessa. Det är därför viktigt att man redan i förutsättningarna för kalkylen gör klart för sig inom vilka etiska, politiska och moraliska ramar nyttomaximeringen får eller kan göras. Vi återkommer till dessa frågor i rapportens avslutande del.

De lönsamhetskriterier som tillämpas i samhällsekonomiska kalkyler bygger vanligtvis på det så kallade Hicks/Kaldor-kriteriet.⁶¹ Enligt detta eftersträvas alltid ekonomiskt effektiva lösningar i den meningen att nyttan skall maximeras. Om någon vinner på en åtgärd och någon annan förlorar så måste den vinnande parten vinna så pass mycket att han skulle kunna kompensera den förlorande parten för dennes skada och ändå uppleva att han hade högre välfärd än innan åtgärden vidtogs. Med den definitionen kan man slå fast att mängden nytta i samhället har ökat till följd av den åtgärd som vidtagits. Observera att vi inte förutsätter att kompensationen verkligen äger rum. Om kompensationen faktiskt genomförs ändras köpkraften mellan de inblandade parterna och den förutsättning som kalkylen byggde på vad gäller köpkraftens fördelning har då ändrats. Därmed kan det paradoxala inträffa att en återgång till läget före förändringen även den visar sig samhällsekonomiskt motiverad. Fenomenet är känt som Scitovskyparadoxen efter ekonomen Tibor Scitovsky och beror på att vi och i alla våra kalkyler utgår vi från den köpkraftsfördelning som råder när vi upprättar kalkylen.

⁶¹ För en mer utförlig framställning av Hicks/Kaldorkriteriet se t.ex. Johansson s. 120

För att rätt förstå begreppen samhällsekonomisk kalkyl, samhällsekonomisk intäkt, samhällsekonomisk kostnad och samhällsekonomisk vinst/förlust måste vi inledningsvis definiera termerna. Den senare delen i begreppet, termen ”ekonomi” kan översättas med hushållning. Mer precist skulle vi kunna definiera den som ”hushållning med resurser som är knappa”.

Den första delen i begreppet, ”samhälle”, måste dock preciseras mer ingående. Skälet härtill är att ”samhälle” för många människor är synonymt med ”staten” eller kanske ”den offentliga sektorn”. Om man gör den kopplingen till begreppet samhällsekonomi leder det ofelbart till missförstånd av kalkylernas budskap. Vi måste därför klara ut såväl vad begreppet samhälle innefattar som vad det inte innefattar.

Ordet samhälle i detta sammanhang innebär den samlade befolkningen i det geografiska område man för tillfället studerar. Om man dessutom kalkylerar med investeringar eller övriga åtgärder vars varaktighet även berör människor som ännu inte är födda så måste vi i ”befolkningen” inkludera även kommande generationer. Termen samhälle avser alltså ”människorna” vilket ju är någonting helt annat än ”staten.” Eftersom vi inte ser något egenvärde i just staten annat än dess förmåga att påverka medborgarnas nytta blir staten reducerad till en aktör bland övriga aktörer i samhället. Den här definitionen ansluter till traditionell ekonomisk teori där konsumenten alltid är den centrala aktören och den vars intressen skall tillgodoses.

Att vi definierar samhället med människorna innebär att vi bortser från andra värden än de som kan hänföras till människornas värderingar. Övriga arter, naturmiljöer eller övriga företeelser har i samhällsekonomiska kalkyler inget egenvärde. Alla värden som används är värden som dessa tilldelas av människorna. Resultatet blir att saker som inte är kända av människorna saknar värde i våra kalkyler. Man kan ju knappast sätta pris på företeelser vars existens man inte känner till. Vid de tillfällen när vi sätter pris på övriga arter eller naturmiljöer är det endast miljövärdena speglade genom människornas uppfattning om värdet och inte något av det sociala sammanhanget oberoende egenvärde.

I samhällsekonomiska kalkyler ingår ofta att värdera varor och tjänster som säljs på marknader. Vi vet i så fall vilket pris som betalas men vi kan ändå inte med säkerhet slå fast vad konsumenterna egentligen värderar dessa varor till. Priserna är ju satta efter den marginelle konsumentens värdering, dvs det pris som den till marknaden sist anlände konsumenten är beredd betala. Övriga konsumenter skulle i själva verket kunna betala mer än så för att få tillgång till varan. De kan alltså köpa varan för ett pris som understiger vad man faktiskt är beredd betala och man kan därför tillgodogöra sig ett övertvärde, så kallat konsumentöverskott. Om vi skulle råka känna till storleken på detta så skall vi kalkylera varuvärde som summan av varupris och konsumentöverskott. Tyvärr saknas vanligtvis kännedom om konsumentöverskottet och det enda vi med säkerhet vet är varans försäljningspris. Vi kan i så fall bara uttala oss om varupriset. Konsumenternas värdering av en marknadsprissatt produkt sätter vi då till *åtminstone marknadspriset*. Vi kan med säkerhet dra den slutsatsen eftersom köparna frivilligt betalar marknadspriset. Det skulle man inte göra om inte värdering av varan vore åtminstone lika hög som varupriset.

Nu är det inte bara marknadsprissatta varor och tjänster som måste hanteras. Vårt välbefinnande påverkas även när vi använder varor som inte säljs i ”konsumentenheter” Kollektiva varor och tjänster, frisk luft, bättre hälsotillstånd, säkrare trafikmiljöer är exempel på företeelser som inte är prissatta på någon marknad men som vi också har anledning att behandla eftersom de påverkar vår nytta. Att vi därigenom står inför ett aktningsvärt mätproblem är uppenbart. Vårt mätproblem blir inte mindre av att vissa åtgärder ibland gynnar vissa individer och missgynnar andra. Vi får dock inte kapitulera inför mätsvårigheterna och utelämna de svår-mätbara faktorerna ur kalkylerna. Om vi gör så innebär det att vi implicit värderar de utelämnade företeelserna till 0. Detta är ju definitivt felaktigt om vi funnit att den har inverkan på medborgarnas nytta. Det är förhoppningsvis, som någon har sagt, ”better to be vaguely right than to be precisely wrong.”

Å andra sidan kan mätsvårigheterna vara så betydande att det bör stämma till en viss försiktighet vid presentation av kalkylresultat.

Det är därför ytterst viktigt att man så tydligt som möjligt beskriver de förutsättningar kalkylen bygger på. Endast på så sätt kan läsaren få en möjlighet att kritiskt granska resultatet.

9.1 Samhällsekonomisk intäkt

Det abstrakta nyttobegreppet är svårgripbart men i de fall hushållens konsumtion påverkas tolkar vi det som att även nyttan påverkas. Anledningen är att människor generellt tycks sträva efter att öka sin konsumtion. Det finns ju ingen självklar anledning att göra så om det inte vore för att man ser konsumtionen som ett medel att öka nyttan. ”Målet för all ekonomisk verksamhet är konsumtion” sade redan Adam Smith. Han gjorde den rimliga tolkningen att all ekonomisk verksamhet har som enda syfte att öka vår nytta.

I samhällsekonomiska kalkyler måste vi se konsumtionsbegreppet i en vidare mening än den förbrukning av varor som vi kanske i förstone förknippar med konsumtionsbegreppet. Vi måste generalisera begreppet till det mer abstrakta begreppet ”nytta” vilket kanske närmast kan förstås som ökad välfärd. Samhällsekonomisk intäkt uppstår när människorna upplever ökad nytta. Ökad ”nytta” kan en individ nå på olika sätt och ett av de sätten är genom ökad konsumtion av varor och tjänster. Om så inte vore fallet skulle människor knappast uppvisa en så stark strävan efter mer varor och tjänster.

Det är mot den bakgrunden vi måste se produktionen. Vanligtvis ser man produktion som en samhällsekonomisk intäkt. Att vi gör så beror inte på att vi ser ökad produktion som ett värde i sig. Bakom produktionens samhällsekonomiska värde ligger tankekedjan att ökad produktion leder till ökad konsumtion som i sin tur leder till ökad välfärd. Det är endast i den meningen produktionen av varor och tjänster får en samhällsekonomisk mening. Om det skulle förekomma produktion som existerar endast för sin egen skull och inte leder till ökad nytta för människorna skulle den i samhällsekonomisk mening sakna värde.

När det gäller produkter som säljs i en marknadsekonomi torde vi ytterst sällan ha anledning att befatta oss med den problemställningen. Temporärt kan naturligtvis konsumenter manipuleras med vilseledande marknadsföring men det är knappast troligt att man lyckas lura någon att vid upprepade tillfällen köpa produkter som han inte vill ha. En produkt som inte människor värderar kommer därför att försvinna från marknaden. Om marknadsekonomin däremot sätts ur spel så att produkter betalas via offentliga anslag kan man inte vara lika säker på att det finns en lika hållbar koppling mellan ökad nytta och ökad produktion. Produktionens inriktning är i så fall styrd av politiska beslut. Därigenom saknas den självreglerande återkopplingen som finns i en fri marknad och det finns då större anledning att noggrant analysera om verksamheten är samhällsekonomiskt motiverad.

Det är dock viktigt att komma ihåg att samhällsekonomisk inkomst inte kan nås uteslutande genom materiell konsumtion. Ökad nytta uppstår även i många andra sammanhang som när människors hälsa blir bättre eller när tillvaron känns tryggare och människor upplever tillförsikt inför framtiden. Det är då inte lätt att objektivt mäta mängden nyttoökning men dessbättre är det inte alltid nödvändigt heller. Det är tillräckligt att människor kan jämföra två tillstånd med varandra och på ett subjektivt sätt uppleva att deras välfärd är högre i det ena tillståndet än i det andra. I så fall har vi högre nyttonivå men den är inte graderad. Den är bara angiven i termer av ”bättre eller sämre”.

9.2 Samhällsekonomisk kostnad

En kostnad i samhällsekonomisk mening är allting som leder till en minskad välfärd för medborgarna. Vi rör oss här med ett begrepp som är ytterst centralt i ekonomiskt tänkande nämligen alternativkostnaden. Enligt vår förutsättning är produktionsresurser knappa och när vi disponerar en resurs för ett visst ändamål så kan den inte samtidigt disponeras för annan produktion. Härigenom förhindras annan produktion och

alternativkostnaden för ”vår” verksamhet är den produktionen som till följd av vår åtgärd trängs undan.

Produktionsresurser kan användas till olika saker. Regeln här är att vi alltid skall söka den mest effektiva av de olika produktionsmöjligheter som går förlorade. Den samhällsekonomiska kostnaden för en produktionsfaktor kan då uttryckas som värdet av den undanträngda alternativa produktionen vid den mest effektiva alternativa användningen av resursen i fråga. Minskad konsumtion av en vara eller tjänst kan bero på att produktionen av den minskat därför att vi använt de produktionsresurser som ekonomin förfogar över till någonting annat. I en perfekt fungerande marknads ekonomi kommer produktionsresurser alltid att allokeras till områden där de är ekonomiskt mest effektiva. Produktionsfaktorerna kommer då också att betalas med ett pris som är lika med marginalavkastningen. Vi kan i en sådan ekonomi därför godta en produktionsfaktors pris som det samhällsekonomiska värdet av resursen.

Nu är det emellertid inte ofta vi rör oss i en perfekt marknads ekonomi där produktionsfaktorers pris bildas i ett samspel av utbud och efterfrågan på en marknad med många jämbördiga aktörer. De existerande priserna kan ha kommit till på helt andra grunder. Vi måste då i varje enskilt fall försöka precisera vilka resurser som används och så långt det är möjligt, försöka utreda vilken produktion vi därmed förhindrar genom att ta just dessa resurser i anspråk, och kanske, i de fall marknadspriser saknas även på produkterna, även försöka värdera dessa.

10 Rennäringen i en samhälls-ekonomisk kalkyl

Med rennäringen förstås här den extensiva form som bedrivs i Sverige och som syftar till produktion av renkött och övriga renprodukter ända fram till och med produktionsledet leverans av hela eller grovstyckade djurkroppar samt horn och skinn.

Den bearbetning som därefter följer, styckning, bearbetning, paketering ligger utanför renskötseln och kan hänföras till charkuteriverksamhet. Annan sidoverksamhet som jakt och fiske, slöjd och virkesfångst är också viktiga aktiviteter i samernas dagliga liv och de kan ibland ha mycket nära anknytning till rennäringen. Med den snäva definition som har använts här ligger de dock utanför rennäringen.

Den kalkyl som här görs omfattar inte en löpande period utan behandlar budgetåret 1994/95 vilket är den period från vilken vi har de senaste sammanställda uppgifterna. Kostnader och intäkter måste relateras till någonting annat som då skall ses som alternativ till den studerade verksamheten, s.k. 0-alternativ.

Här tänker vi oss 0-alternativet som ingen rennäring alls. De som nu är verksamma inom näringen skulle i så fall göra någonting annat. De övriga produktionsresurserna skulle kanaliseras till annan verksamhet och renarna skulle återgå till ett vilt tillstånd. Eftersom rennäring bedrivs inom nästan hela det område där renar förekommer finns inget jämförelsematerial som kan ge en uppfattning om de ekonomiska effekterna av en förvildad renstam. Visserligen finns vilda renar i Nordamerika, på Spetsbergen, i Skottland och i södra Norge men erfarenheterna av dessa är knappast tillämpliga på en situation där vilda renar skulle finnas inom hela det svenska barrskogsområdet. Det finns därför

knappast någon möjlighet att kvantifiera effekterna. Vårt 0-alternativ är därför ett hypotetiskt resonemang där effekterna diskuteras i anslutning till den kvantitativa beräkningen.

10.1 Rennäringens samhällsekonomiska intäkter

Renkött levereras i första hand av enskilda sameer. Dessutom kommer renprodukter även från koncessionsområdet. Den delen rör sig uppskattningsvis om 5% eftersom ca 16 000 renar av en total renstock på 280 000 djur finns inom koncessionsområdet. Därutöver kommer ett visst utbud från samebyarna. I det fallet rör det sig om slaktade renar som saknat märkning. Total redovisad saluförd kvantitet renkött budgetåret 1994/95 uppgick till 2 346 ton.⁶² Med ett saluvärde enligt producentpriset 24,33 kronor representerade det ett värde på 57 078 000 kronor. Om vi till detta adderar en hushållsslakt på 5 % tillkommer 2 854 000 kronor och ett värde av skinn och hudar som uppgick till 2 300 000 kronor⁶³ skulle den samlade produktionen av rennäringen för detta år uppgå till 62 232 000 kronor. Eftersom renkött marknadsförs av ett stort antal producenter som utan att samverka sinsemellan säljer det till ett stort antal slakteriföretag av vilka en del ägs av renägarna själva så kan man anta att prisbildningen sker i ett förhandlingsspel mellan parterna. I så fall uppfylls de ekonomiska kriterierna för marknadsprisbildning. Det samhällsekonomiska värdet av produktionen är åtminstone 62,232 miljoner kronor. Detta är vad som skulle kunna kallas rennäringens direkta produktion.

Till en närings direkta produktion kan läggas dess indirekta produktion, dvs. ökning av annan närings produktion som beror på inverkan från ”vår” näring utan att det förekommer någon form av vederlag näringarna emellan. Den näring som enligt vår bedöm-

⁶² Riksdagens Revisorer 1995/96:8 s. 6

⁶³ Ibid s. 8

ning på ett påtagligt sätt kan gynnas av rennäringen är turismen. Det är säkert möjligt att mer ingående kartlägga sambandet men för det krävs en mer omfattande studie vilket faller utanför ramar-
na för denna undersökning. Här får vi nöja oss med en indikation om förhållandet turism/rennäring.

Enligt SCB omsatte turistnäringen år 1995 i Jämtland, Västerbotten och Norrbotten 1 664 miljoner kronor enbart inom hotell och camping. Omsättningsmässigt är turistnäringen alltså 25 gånger så stor som rennäringen. Det finns en föreställning om att det finns ett samband mellan rennäring och turism, vilket uttryckts bl.a. i en utredning om turistnäringen i Norrbottens län. ”Den samiska kulturen är en av de starkast profilerade turistverksamheter som finns i Norrbotten”.⁶⁴

För att få en uppfattning om turistnäringens syn på renskötseln har ett slumpmässigt urval av 1996 års turistbroschyrer som tillhandahölls av Norrbottens turistråd AB granskats. Avsikten var att klara ut i vilken utsträckning turistnäringen själv uppfattade samer och renar som säljande inslag i sin marknadsföring. Broschyerna kan indelas i fyra olika grupper där varje grupp var avsedd för sin speciella konsumentgrupp och där varje broschyr kan anses anspela eller inte anspela på rennäringen. Till den förstnämnda kategorin som anses anspela på rennäringen har hänförts alla broschyrer som visar samer iklädda traditionell klädsel eller renar. Om endast sameslöjd förekom i broschyren klassades den inte som anspelande på rennäringen.

Att samer och/eller renar förekommer i 22 av de granskade 36 broschyerna tyder på att turistnäringen anser att rennäringen har ett värde för deras marknadsföring. Även om man därigenom kan se att åtminstone näringen själv tror på ett positivt samband mellan turism och rennäring är det på denna grundval inte möjligt att försöka kvantifiera styrkan. Förhållandet är emellertid intressant eftersom turistnäringen är så stor jämfört med rennäringen. Även om rennäringens påverkan enbart är svagt positiv kan den positiva

⁶⁴ SOU 1990:103 s. 113

externa effekten på turistnäringen ändå representera ett högt monetärt värde.

Tabell 8 Turistbroschyrens anspelning på rennärningen.

Broschyrens inriktning	Innehöll anspelning på rennärningen	Innehöll ej anspelning på rennärningen	Summa broschyrer
Främmande språk. Broschyr för hela nationen	5	6	11
Svenskt språk. Broschyren avser region nordkalotten	5	2	7
Svenskt språk. Kommuner inom renskötseområdet	11	0	11
Svenskt språk. Enskilda arrangörer inom renskötseområdet	1	6	7
Summa	22	14	36

Källa: Egen bearbetning

I de nationella broschyrer där rennärning förekom var det inte på ett framträdande sätt. Däremot var inslaget som väntat betydligt mer framträdande i regionala och kommunala broschyrer som utgivits i områden där rennärning förekom. Ett av undantagen här var STF:s fjällbroschyr som helt saknade inslag av rennärning. De lokala arrangörernas material utelämnade helt rennärningen i 6 fall av 7. Det är knappast förvånande med tanke på de broschyrproducerande arrangörernas utbud. Det är större turistanläggningar som tillhandahåller ett specifikt utbud, mestadels utförsäkning. De vänder sig därför till den kundkrets som söker just den formen av rekreation.

Å andra sidan finns en konkurrenssituation som motverkar turismen. Jakt och fiske drar turister till fjällområdena men här har de renägande samerna motverkat utvecklingen. Detta har blivit än mer påtagligt efter det att den utvidgade jakträtten ovan odlingsgränsen införts. Under tidigare år har det däremot snarast

varit samernas egen jakt och fiskeverksamhet som gjort att man velat begränsa övriga medborgares jakt och fiske i fjällen.

Rennäringen innebär också klara restriktioner på trafiken med snöskoter. Delar av fjällområdet är avstängda för skotertrafik under senare delen av vårvintern. Det finns indikationer på att skoterägarna sätter mycket högt värde på sin verksamhet. Ett normalt inköpspris för maskinen är minst 60 000 kronor. Om man då beaktar att dess livslängd knappast överstiger 1000 mil får man en kapitalkostnad på 60 kr/mil. Härtill kommer drivmedelsåtgång på ca 2 liter oljeblandad bensin per mil och återkommande reparationer med reservdelpriser som väsentligt överstiger motsvarande priser för bildelar så kan vi summera kostnaden till storleksordningen 100 kronor per körd mil. Eftersom man är beredd att betala den kostnaden måste värderingen av skoterkörningen uppgå till åtminstone lika mycket. Det samhällsekonomiska värdet ur konsumenternas perspektiv är värdet av körningen minskat med kostnaderna. Värdet kan vara betydande och Hultkrantz visar med ett räkneexempel att det samhällsekonomiska värdet av skoteråkning sammantaget skulle kunna uppgå till ca 600 miljoner kronor.⁶⁵

10.2 Rennäringens samhällsekonomiska kostnader

10.2.1 Rennäringsföretagens externa kostnader på företagsnivå

Alldeles oavsett om levererade renar kommer från enskilda renägare, från samebyn eller från koncessionsområdet så har de i alla fall skötts av enskilda samer. Kostnaderna för skötseln kan därför föras ner på företagsnivå och aggregeras som summan av alla renäringsföretags kostnader. Det finns ingen samlad statistik på de olika kostnader som förekommer och för att få ett grepp om vilka

⁶⁵ Ds 1995:15 s. 11

produktionsresurser som använts till renskötseln så måste vi i frånvaro av resultaträkningar, försöka att rekonstruera kostnaderna. Detta har gjorts tidigare⁶⁶ men eftersom studien gjordes redan 1983 så är såväl priser som utrustning till viss del irrelevanta. Den storleksklassificering av renskötselföretagen som visas i tabell 9 styrs av antalet ägda renar. Man kan kanske uppfatta att det finns en viss överdimensionering av utrustning och kostnader men då måste man komma ihåg att även de s.k. skötesrenarna, dvs. renar som ägs av andra än de som aktivt deltar i renskötseln, också skall skötas av de verksamma företagen. År 1993 fanns 12 635 skötesrenar⁶⁷ härtill kommer 14 790 renar inom koncessionsområdet som sköttes av 12 renägare med koncessionstillstånd.

Totalt undersöktes år 1993 sammanlagt 820 av totalt 963 renskötselföretag. Om bortfallet storleksmässigt fördelar sig på samma sätt som de undersökta skulle det alltså finnas 313 företag med färre än 100 renar. Det skulle finnas 395 företag med 100-299 renar och 255 företag med 300 renar eller fler. De benämns i tabellen nedan fig 1 respektive fig 2 respektive fig 3.

Kostnaderna i varje företagstyp har adderats och multiplicerats med antalet företag vilket sammantaget ger totala kostnaden för alla renskötselföretag. Här förutsätts att antalet företag är oförändrat från inkomstundersökningen 1993 fram till budgetåret 1994/95.

Bilkostnaderna har här antagits uppgå till 23 kr per mil vilket sammanfaller med de privatekonomiska kostnaderna för Sveriges vanligaste bil Volvo 240.⁶⁸ I den summan ingår skatter av skilda slag vilket i samhällsekonomisk mening inte är kostnader. Där emot ingår inte samhällsekonomiska kostnader som miljökostnader och olyckor i den summan. Bilismens externa kostnader, dvs. miljökostnader och olyckor är större än dess skatter.⁶⁹ Då dessa bilister mestadels kör på glestrafikerade vägar i områden med svag miljöbelastning kan det finnas skäl att sätta ett lägre värde på utsläpp, olyckor och trängselkostnader. För enkelhets

⁶⁶ Lantbruksstyrelsen meddelanden 1986:3

⁶⁷ Riksdagens Revisorer 1995/96:8 s. 9

⁶⁸ Konsumentverkets pressmeddelanden 931103

⁶⁹ Hansson och Leksell 1990

skull har här antagits att den summa bilägaren betalar i skatter täcker externa effekter och bilkörningen har antagits medföra en samhällsekonomisk kostnad på 23 kr/mil.

Samma resonemang ligger till grund för värderingen av skoterkörningen. Snöskotern genererar förvisso en svår miljöbelastning men betalar samtidigt skatt via drivmedlet. Även här har privata kostnader approximerats med samhällsekonomiska kostnader. Kapitalkostnader samt reparation och underhåll finns angivna i en egen rubrik varför driftkostnad skoter endast avser drivmedelskostnader inklusive miljöbelastning.

Tabell 9 Företagsekonomiska kostnader renskötsel.

Utrustning	ansk .pris	avskr %	uh %	Antal enh ftg 1	Summa kostnad ftg 1	Antal enh ftg 2	Summa Kostnad ftg 2	Antal enh ftg 3	Summa kostnad ftg 3	Summa kostnad
snöskoter	50 000	0,20	0,10	1	15000	1,5	22 500	2	30 000	21 232 500
kälke	10 000	0,20	0,02	1	2200	2	4 400	3	6 600	4 109 600
släp m bur	20 000	0,10	0,04	0	0	1	2 800	1	2 800	1 820 000
roddbåt	6 000	0,08	0,02	1	600	1	600	1	600	577 800
4-hjulig	50 000	0,20	0,10	0	0	1	15 000	1	15 000	9 750 000
motorbåt	15 000	0,10	0,06	0	0	1	2 400	1	2 400	1 560 000
förråd	15 000	0,05	0,02	1	1050	2	2 100	2	2 100	1 693 650
stuga	80 000	0,05	0,02	0	0	1	5 600	1	5 600	3 640 000
gevär	7 000	0,05		1	350	2	700	2	700	564 550
kikare	3 000	0,01		1	30	2	60	2	60	48 390
kom radio	2 000	0,20	0,05	1	500	2	1 000	2	1 000	806 500
tält kåta	5 000	0,20	0,02	0	0	1	1 100	1	1 100	715 000
mobilt telefon	2 000	0,20	1,00	1	2400	2	4 800	2	4 800	3 871 200
hund	5 000	0,20	0,20	1	2000	2	4 000	2	4 000	3 226 000
övrigt	10 000	0,25		1	2500	1	2 500	2	5 000	3 045 000
bilkörning	23	1,00	1,00	300	13800	1000	46 000	1500	69 000	40 084 400
renfoder	2 000	0,00	1,00	1	2000	2	4 000	4	8 000	4 246 000
skoterkörning	20	1,00	1,00	200	4000	400	8 000	800	16 000	8 492 000
					46430		127 560		174 760	109 482 590

10.2.2 Arbetskraftskostnad

Förutom externa kostnader har varje företagare en kalkylerad kostnad för eget arbete. Det finns ingen exakt uppgift på hur många som arbetar i de 963 företagen men summan har beräknats

till knappt 1 900 personer.⁷⁰ Eftersom renskötsel i stor utsträckning sköts som deltidsarbete finns anledning att korrigera arbetskrafts-åtgången. Arbetsinsatsen i renskötsel har tidigare varierat mellan 0,5 och 1,5 dagsverken per ren och år.⁷¹ Den siffran kommer från år 1966 och med tanke på den ökade mekaniseringen kan man anta att arbetsinsatsen minskat. Ett antagande om 0,3 dagsverken per ren och år ger vid en renstock på 280 000 djur 84 000 arbetsdagar. Om gissningsvis 2 000 personer är engagerade i renskötseln betyder det en medelinsats arbete på 42 dagar per år.

I en studie som redovisas 1996 har 118 aktiva renskötande män och 5 kvinnor tillfrågats om sin arbetsinsats i renskötseln.⁷² Av de som svarat har ca 2/3 av männen och en av kvinnorna uppgett att de arbetar heltid. De återstående 4 kvinnorna och 25% av männen upp gav att de arbetar deltid 20-30 timmar per vecka. Av männen upp gav 9% att de hade en arbetsinsats i rennäringen som understeg 16 tim/vecka.

**Tabell 10 Arbetstid inom rennäringen i Norrbottens län.
(I procent av full tid)**

Arbetstid i % a	Ej svar	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%	Totalt
Män	17	5	6	6	2	17	3	5	1		77	139
Kvinnor	50	8	3	10	2	7					1	81
Summa	67	13	9	16	4	24	3	5	1		78	220

Källa: "Inventering av den samiska sysselsättningsstrukturen i Norrbottens län" Länsarbetsnämnden och SSR sid 24-25

Den samhällsekonomiska kostnaden för arbetet med renarna består i undanträngd annan produktion. Här finns anledning till viss försiktighet i bedömningen. Dels var 22% av företagarna över 65 år och skulle, om man ej arbetat inom renskötseln, sannolikt inte

⁷⁰ Riksdagens Revisorer 1995/96:8 s. 10

⁷¹ Lantbruksstyrelsens meddelanden 1986: 3 s. 19

⁷² Björkhag och Stoor 1996 s. 18

deltagit på den övriga arbetsmarknaden. Dels har många av renskötarna en alltför kort utbildning för att lätt kunna flytta över till andra delar av arbetsmarknaden. År 1990 hade 87% av arbetskraften inom rennäringen högst 11-årig utbildning. Endast 11% hade gymnasial utbildning och 2% någon form av högskoleutbildning.⁷³ Jämfört med utbildningsläget tidigare så har det skett en markant förbättring. Så hade t.ex. år 1970 99% av renskötarna högst 9-årig utbildning.⁷⁴

Antagligen har utbildningssituationen fortlöpande förbättrats och nedanstående sammanställning⁷⁵ visar utbildningssituationen för renskötare i Norrbottens län år 1996.

Tabell 11 Rensköternas utbildning. Norrbottens län.

Utb bakgrund	Same-skola	Folk-skola	Grund-skola	2-årig praktisk linje	2-årig teoretisk linje	På-gy utb	3-4 årig gy utb	1-2-årig påb.på Gymn.	Högsk-utb.	Tot.
Män	37	12	30	32	2		16	1	9	139
Kvinnor	5	2	8	13	14	1	15	1	22	81
Summa	42	14	38	45	16	1	31	2	31	220

Om dessa inte arbetade inom rennäringen skulle de efter en tid kunnat övergå till annan produktion eller öka omfattningen av den sidoverksamhet som man redan har. En nedläggning av rennäringen skulle på kort sikt resultera i betydande arbetslöshet men på längre sikt skulle naturligtvis många renskötare hitta andra arbetsuppgifter. Hur långdragen den anpassningsprocessen skulle bli beror på faktorer som bostadsort, utbildning, ålder och kön men även geografisk och yrkesmässig rörlighet. Eftersom så många är gamla och många dessutom har kort utbildning kan man anta att för många av renskötarna är alternativet till renskötsel under lång tid snarare arbetslöshet än annan produktion.

⁷³ SCB Årsyss. 1990

⁷⁴ SCB FoB 1970

⁷⁵ Björkhag och Stoor 1996 s. 24-25

Vi har här approximerat den undanträngda produktionen till 40 000 arbetsdagar per år. Om vi antar att summan av lön och lönekostnader i genomsnitt skulle uppgå till 1 000 kr per arbetsdag så kan vi därav dra slutsatsen att den produktion som arbetstagarna åstadkommer representerar ett värde för den anställdes arbetsgivare som är åtminstone lika högt. Rennäringen skulle med det resonemanget ta arbetskraft i anspråk som därigenom undandras annan produktion som kan värderas till 40 miljoner kronor per år.

10.2.3 Samebyarnas kostnader

Vissa aktiviteter i rennäringen sköts gemensamt av företagen inom samebyn varför kostnaderna hellre bör fördelas ut på samebyn än på de enskilda företagen. Hit hör vissa lastbilstransporter, helikopterdrivning samt underhåll av gemensamma fasta anläggningar.

Lastbilstransporter används allt mer för att ersätta de årliga renraiderna mellan sommar- och vinterbeteslanden. Flyttvägarna är långa och påfrestande för djuren och vid varje förflyttning är det alltid några renar som omkommer eller blir kvar längs flyttvägarna av annan anledning. Vattenregleringarna har gjort isarna osäkra och svårframkomliga på många vattendrag. Järnvägar, landsvägar, skogsavverkningar, bebyggelse och andra hinder har tillkommit vilket gradvis försämrat flyttvägarna. Nu är det inte bara dessa årligen regelbundet återkommande transporter som sker med bil. Även transporter till och från renskiljning och slakt förekommer. I vissa fall kan transporterna bli mycket långa som t.ex. när man transporterat renar från Jämtland till slakterier i norra delen av Norrbotten. Lastbilstransporterna kan vara organiserade såväl av enskilda renägare som inom sitagrupperna. Ibland sker transporterna gemensamt inom samebyns ram.

Det finns ingen samlad information om transporterna och fraktkostnaderna. För budgetåret 1994/95 har vi därför gjort en rimlighetsbedömning. Rentransporter med lastbil försedd med renfinka

kostar ungefär 1 krona per ren och mil.⁷⁶ Det är inte alla renar som flyttas med bil men å andra sidan finns det renar som flyttas både mellan sommar och vinterbetesland och till och från renskiljningar och slakt. Om man beräknar en medelflyttväg om 40 mil per ren och år så ger det för en renstock om 280 000 djur en total kostnad om 11,2 miljoner kronor. Möjligen är flyttandelen mindre för de norra fjällsamebyarna eftersom vägnätet där är glest och vattenkraften är mindre exploaterad. Eftersom det finns ca 65 000 renar i det området kan totalkostnaden nedjusteras med uppskattningsvis 300 000. Å andra sidan har de mycket långa transporterna (t.ex. mellan uppfödare i Jämtland och slakteri i Norrbottens norra fjälltrakter) tilltagit vilket föranleder uppjustering av beloppet. Bedömningen är att transportkostnaderna kan ligga i storleksordningen 10 miljoner kronor. Beloppet måste betraktas som ganska approximativt och kan dessutom variera inom vida ramar mellan olika år.

Helikopterdrivning vid rensamlingarna har ökat under senare år fram till 1992-93 varefter en nedgång skett. Nedgången är störst i de norra fjällsamebyarna där man räknar med en årlig nedgång med ca 30% per år efter 1993.⁷⁷ Nedgången har varit mindre i Jämtland/Härjedalen där den stannat vid 15% från 1993 fram till budgetåret 1994/95.⁷⁸ Antalet flygföretag i branschen är inte fler än att vi kunnat kontakta nästan alla. De speglar samstämmigt den uppfattningen att rendrivning med helikopter har minskat. Enligt uppgiftslämnarna beror det på en nedgång i renstammen i Norrbottens norra fjälltrakter till följd av ett antal hårda vintrar. Framförallt 1992/93 då det blev en stark nedgång av renmängden i några av de norra fjällsamebyarna.

För budgetåret 1994/95 uppger de helikopterföretag som är verksamma med flygningen för rennäringen att omfattningen kan beräknas till 10 miljoner kronor.

⁷⁶ Sjölund, Bo; lastbilsåkare Arjeplog

⁷⁷ Levin, Lars; Kirunaflyg

⁷⁸ Grinde, Ulf; Jämtlandsflyg

I stor utsträckning sker flygning under lågsäsong då ingen annan flygning finns vilket talar för låg alternativkostnad. Å andra sidan är detta kompenserat genom rabatterade priser. Vi antar här att flygpriserna är pressade genom konkurrens mellan företagen och att de svarar mot reala resursuppföringar i ekonomin.

Gemensamma anläggningar som byaåtskiljande stängsel, stängsel för rensamling och slakt samt i vissa fall stugor, vägar och stigar faller på samebyarnas lott.

För att finansiera detta utgår bidrag från samefonden. Samefondens intäkter har i sin tur kommit från nyttjanderätter och skadeersättningar som tilldömts rennäringen till följd av andra näringsgrenars ingrepp inom samernas områden. Det är dessa medel som slussas ut till rennäringen. Budgetåret 1994/95 fördelades 2,6 miljoner varav ca 1,6 miljoner gick till underhåll av stängsel, vägar och stigar. Samebyarnas egna kostnader utöver bidragen kan uppgå till något 100 000 tal kronor och kan variera starkt mellan åren. Med tanke på att det totalt rör sig om 51 samebyar kan det årliga underhållet komma att uppgå till åtminstone 10 miljoner. Det kan antas att i de kostnaderna ligger en stor andel lönekostnad som betalas till personal utan alternativ sysselsättning. Här har antagits att den reala resursuppföringen uppgick till 7 miljoner kronor.

10.2.4 Statens kostnader

Administrationskostnaderna för rennäringen uppgår enligt riksdagsrevisorernas rapport till 50 årsarbetskrafter. Myndigheternas kostnad beräknas uppgå till 23 miljoner per år. Av beloppet utgörs 15 miljoner av löner. Lokaler, resor och andel av gemensam administration beräknas till 8 miljoner. Vi får förutsätta att det är kvalificerad personal som, om man inte handlagt rennärringsfrågor, i stället hade kunnat producera någonting annat. Den alternativa produktion som samhället på så sätt går miste om måste uppgå till åtminstone lönekostnaden. Även övriga till lönerna relaterade kostnader har på lång sikt alternativ användning.

Rennäringsfrågor i den offentliga förvaltningen definieras emellertid vidare än vad som görs här. De omfattar även handläggning av jakt och fiskefrågor och övriga frågor som berör samepolitiken. Med tanke på att dessa ärendens omfattning finns det anledning att anta att de svarar för en stor del av administrationskostnaden. En kartläggning av ärendenas tidsåtgång vid länsstyrelsen i Jämtland visar att de resurser som används för själva rennäringen inte svarar för mer än 25% av hela administrationskostnaden.⁷⁹ Administrationens samhällsekonomiska kostnad för den här mera strikt avgränsade rennäringen beräknas därför till 6 miljoner kronor.

Övriga statliga kostnader för rennäringen inkluderar såväl direkta transfereringar, som belopp vilka svarar mot en real resursanvändning. De senare har direkt samhällsekonomisk relevans i de fall det gäller resurser som har alternativ användning. De betalningar som går från staten till rennäringen och som anses ha samhällsekonomisk relevans finns under rubrikerna främjande av rennäringen, forskning, samt del av arbetsmarknadsersättning och regionala utvecklingsmedel. Förutom dessa finns även övriga tillskott vilka snarare kan ses som transfereringar till näringen än som reala insatser. Pengarna har givetvis använts till att upphandla reala resurser och de finns i så fall redovisade under de enskilda företagen eller under samebyns kostnader.

Främjande av rennäringen var en kostnadspost som budgetåret 1994/95 uppgick till 11,625 miljoner kronor i näringsfrämjande åtgärder. Därav gick ca 6,5 miljoner till underhåll av riksgränsstängslet. Under posten övriga kostnader betalades 4,9 miljoner, varav ca 3 miljoner i försäkringskostnader för renskötarna.

Det har från samernas sida ifrågasatts om riksgränsstängslet är en angelägenhet för rennäringen eller om det snarare är en angelägenhet för staten. Det som talar för den senare ståndpunkten är att samernas näring fanns redan innan nationalstaterna formerades, och behovet av nationalstatsåtskiljande anläggningar är

⁷⁹ Torp, Eivind; Mitthögskolan Östersund

därför ingenting som initierats av samerna. Det får snarare ses som ett påfund av krafter som beslutat över samernas huvuden. Behovet av riksgränsstängslet tillkom som ett resultat av unionsupplösningen mellan Sverige och Norge. Vid den tiden fanns inga stängsel vare sig mellan nationalstaterna eller mellan samebyarna

För den förstnämnda ståndpunkten, att rennäringen skall belastas för kostnaderna talar den omständigheten att stängslet tillkommit endast för rennäringens behov. Riksgränsstängslet är då att betrakta som vilket renstängsel som helst som ju alla tillkommit för att underlätta renskötseln genom att hindra renarna att bege sig till ”fel” område.

Hur stängslets kostnader skall fördelas är alltså inte helt självklart men här har ansetts att stängslet är att jämföra med övriga stängsel som tillkommit för rennäringen och vi har därför valt att belasta rennäringen med kostnaderna. Stängslet omfattar 747 kilometer och representerar en anläggningskostnad på ca 86 miljoner. Härtill kommer ett antal stugor som tillkommit i anslutning till renstängslet vars värde beräknas till 1,8 miljoner samt leder och stigar i Norr- och Västerbotten 17,4 miljoner. Således ett samlat anläggningsvärde på 105,2 miljoner.

Underhållskostnaderna 4,9 miljoner för stängslet med vidbyggda anläggningar kan mot bakgrund av anläggningens värde och beskaffenhet betraktas som en skälig kostnad för årligt underhåll.

På samma sätt som i fallet med anläggningar som bekostats av samebyarna antas här att en del av summan går till betalning av löner som tillfaller arbetskraft utan alternativ sysselsättning. Det finns ingen utredning på omfattningen och här har antagits att av de totalt 11,625 miljoner som betalats har åtminstone 10 miljoner kronor en alternativ användning. Riksgränsstängslet ligger ju i ett område med för svenskt vidkommande extremt låg grad av infrastruktur varför transporterandens andel av totalkostnaderna antagligen är mycket hög.

Forskning i anknytning till rennäringen omfattade 2,5 miljoner kronor. Vi får anta att forskarna hade alternativ verksamhet varför beloppet är en samhällsekonomisk kostnad.

Arbetsmarknadsersättningar till ett värde av ca 1,2 miljoner kronor betalades ut under budgetåret 1994/95. Därav gick 1,1 miljoner till att avlöna personal som deltog i beredskapsarbete. De saknar i så fall alternativt arbete varför beloppet inte har samhällsekonomisk relevans. Däremot beviljades inom samma anslagsram 0,11 miljoner till en försöksstation i Vuolda. Här förutsätts att forskningen använder resurser med alternativ användning varför den samhällsekonomisk kostnad som skall belasta rennäringen i så fall stannar vid 0,11 miljoner kronor.

Regionala utvecklingsmedel uppgick för budgetåret till 0,7 miljoner kronor. Därav har medel utgått för planläggning av renskötarvisten i Norge, försöksutfodring av ren med rundbalsensilage samt utveckling av samrådsmodell mellan skogsbruk och rennäring. Eftersom delar av beloppet även berör skogsbruket finns det anledning att justera det belopp som skall belasta rennäringen. Här antas utan vidare utredning att 0,5 miljoner kronor skäligen bör belasta rennäringen.

Ersättningar för skador har tillförts rennäringen i betydande belopp. Budgetåret 1994/95 betalade staten 20,5 miljoner i ersättning för renar som kasserats då de utsatts för radioaktivt nedfall. Samma år betalades 21,8 miljoner för rovdjursdödade renar och 3,4 miljoner för tågdödade renar. Totalt 45,7 miljoner kronor.

Skadeersättningen fungerar tekniskt som om staten köpt renarna från samerna och avsikten är att renägarna skall hållas helt eller delvis skadeslösa. I samhällsekonomisk mening saknar det betalade beloppet relevans eftersom en part i samhället, staten, betalar till en annan part i samma samhälle, renägarna. De producerade renarna kan inte heller anses utgöra en samhällsekonomisk intäkt enligt den gällande definitionen. Ingen människa får ökad välfärd av att renar grävs ner, äts upp av rovdjur eller massakreras under

tåg. Kvar står det förhållandet att rennäringen producerat någonting som inte gett någon samhällsekonomisk nytta men där staten betalat kompensation för den produktion som ägt rum. På så sätt uppkommer givetvis en samhällsekonomisk resursuppostring. Här skall emellertid ingen ytterligare kostnadspost påföras eftersom de samhällsekonomiska resurser som har lagts på uppfödning och vård av dessa renar redan finns redovisade under de enskilda företagens och samebyns kostnader.

Bygdemedel är egentligen en post som ligger utanför statsbudgeten. I samband med vattenkraftsexploatering ådöms exploatören att betala ersättning för att förebygga, minska eller på annat sätt gottgöra skador som åsamkats den bygd där vattenkraft exploaterats. Budgetåret 1994/95 fördelades till rennäringen 6 miljoner. Ingen uppgift finns om hur medlen använts men eftersom de endast får utbetalas till samebyarnas gemensamma anläggningar kan man anta att de använts till vissa investeringsobjekt. Med tanke på att beloppen avser investeringar och dessutom varierar starkt mellan åren kan inte beloppet i företagsekonomisk mening ses som ett korrekt kostnadsmått för just det året. Kostnaden är snarare den årliga värdeminskningen av anläggningar vars anskaffningsvärde är okänt. Eftersom det rör sig om omfattande investeringar som har gjorts under många år så måste värdena vara betydande.

I samhällsekonomisk mening uppstår en kostnad däremot när en resurs tas i anspråk och därmed orsakar en alternativkostnad i form av undanträngd annan produktion. Av de 6 miljoner som här utbetalats har antagligen en stor del betalats i form av löner till arbetskraft som åtminstone på kort sikt saknar alternativ produktion. Här har antagits att alternativkostnaden stannar vid 4 miljoner kronor.

Skatteeffekter är en kostnad som uppkommer när verksamhet finansieras med offentliga medel. Skälet härtill är att de flesta varor och tjänster i vår ekonomi säljs med ett påslag för moms som är en form av indirekt skatt. När konsumenter köper varorna

betalar man alltså ett pris som inkluderar såväl producentens pris som mervärdesskatten. Vår föreställning är att konsumenten värderar den vara han köper till åtminstone inköpspris, dvs. pris inklusive moms.

När staten skall ge ut ett bidrag så kan man i ett längre perspektiv inte ständigt underbalansera budgeten. Man måste öka skatten. När skatten höjs mister konsumenterna köpkraft och konsumtionen minskar. Härigenom går staten miste om momsintäkter och för att få in ett önskat nettobelopp så måste staten öka skatteuttaget med en större summa än den önskade nettoskatten. På så sätt undandras konsumenterna konsumtion som de värderar till priser inklusive mervärdesskatt och i samhällsekonomisk mening reduceras här konsumenternas nytta med ett större belopp än skattebeloppet.

Härtill kommer att skatter skall administreras vilket tar resurser från annan verksamhet, samt att skatter orsakar effektivitetsförluster för ekonomin genom att de förrycker det informationsvärde om produktionens kostnader och konsumenternas värderingar som priserna annars skulle kunna ge. På grund av den effektivitetsförlust som skatterna orsakar så gällde budgetåret 1994/95 att alla statliga investeringar skall viktas med 1,25 gånger investeringsbeloppet.

För budgetåret 1994/95 var tillskottet från staten till rennäringen 93,27 miljoner. Omräknat med 1,25 blir det 116,58 miljoner. Den samhällsekonomiska kostnaden för den skatteuppbörd som måste till för att finansiera den utgiften blir ca 23 miljoner kronor.

10.2.5 Indirekta kostnader

Rennäringen kräver stora arealer mark och påverkar därigenom även andra näringar. Framför allt jord och skogsbruk och vattenkraftsutbyggnad påverkas men även turism, friluftsliv, samhällsutbyggnad samt gruv- och täktnäring och transportsektorn. En annan indirekt kostnad kommer från det omfattande administrativa system som för statens räkning förvaltar,

administrerar och kontrollerar stödinsatser samt utför övriga administrativa tjänster.

Tågtrafiken och rennäringen påverkar varandra. I förebyggande syfte har Banverket satt stängsel vid bandelar som är särskilt utsatta för olyckor med renar, andra tamdjur och vilt. Enligt Banverket har stängslen inom dess norra region ”till 99%” tillkommit för rennäringens skull.⁸⁰ Sammantaget finns inom norra regionen, som sträcker sig söderut till Långsele och därmed nästan totalt omfattar renskötselområdet, 1 371 kilometer renstängsel. Banverket räknar med en anläggningskostnad på 50 kronor per meter vilket ger totalt 68,5 miljoner. Det årliga underhållet beräknas uppgå till 1 krona per meter vilket ger 1,4 miljoner per år. Härtill kommer att banverkets personal måste rycka ut vid varje renpåkörning för att avliva skadade renar, samt identifiera och forsla bort dödade renar. ”En påkörd ren kan orsaka stora kostnader för oss säger Vidar Ek, chef för Bodens trafikledningsområde. Förutom stora förseningar för resenärer och gods och ibland ersättningstrafik, slås material på lok och vagnar sönder och kräver reparation”.⁸¹ Betalningarna för de påkörda renarna representerar en samhällsekonomisk rundgång där en part i samhället betalar till en annan part i samma samhälle. Uppfödningens kostnaden för de dödade renarna är däremot en real kostnad som redovisas separat i rapporten.

Vid olyckor med renar inblandade består den samhällsekonomiska kostnaden för tågtrafiken framförallt av förseningar och personalkostnader. Det förekommer knappast några omfattande skador på lok och vagnmateriel och det vanligaste ingrepp som SJ måste göra efter renpåkörning brukar inskränka sig till rengörning av lok.⁸² Sammantaget beräknar vi att rennäringen kan innebära fördyringar för järnvägstrafiken med 2 miljoner kronor årligen.

⁸⁰ Hjalmarson, Berit; Banverket norra regionkontoret

⁸¹ Ek, Vidar; Personaltidningen för SJ-Nord ”Nordpilen” 1/94 s. 3

⁸² Wallerfors, Stefan; SJ Luleå bandistrikt

Biltrafiken inom renbetesområdet medför oundvikligen problem. Trafikolyckor med renar inblandade är inte ovanliga; men de leder sällan till personsador. De materiella skadorna kan däremot bli omfattande. I samband med att man påbörjat försök med reflexmärkning av renar har trafikförsäkringsföreningen gjort en uppföljning av olyckor där renar varit inblandade. Man mätte antalet olyckor perioden, 1 oktober till 1 maj under ett antal år eftersom man bedömt att renolyckor är relativt ovanliga under den övrig del av året. Enligt den ännu ej publicerade rapporten skedde under åren 1994/95 under nämnda period 1 626 renpåkörningar. Totalt dödades 1 951 renar i dessa olyckor. Renarna betalades från trafikförsäkringarna med i medeltal 2 214 kronor, totalt 4,32 miljoner. Samhällsekonomiskt är beloppet irrelevant eftersom transaktionen berörde parter inom samma samhälle. Det finns ingen samhällsekonomisk intäkt i detta eftersom de påkörda renarna inte kommer någon medborgare tillgodo. Däremot finns kostnader för att föda upp de påkörda renarna. De finns redan redovisade i renkötselkostnaderna.

Däremot är de materiella skadorna att se som en real kostnad. Ersättningen som i medeltal betalades från försäkringsbolaget i form av vagnskadeersättning var per olyckstillfälle 14 572 kronor. Till detta kommer fordonsägarnas självrisk. Av de inblandade fordonen var ca 40% privatbilar och resterande 60% var rörelsebilar. Endast 40% av bilarna hade någon form av vagnskadeförsäkring. Trafikförsäkringsföreningen har bedömt att privatbilisternas självrisk i medeltal var 1 500 kronor men att fordon som användes i rörelse hade betydligt högre självrisk. Sammantaget för bägge fordonstyperna beräknades självriskerna uppgå till 4 000 kronor per fordon.⁸³ Summa kostnad för fordonsskadorna består av försäkringsbolagens kostnader och bilägarnas kostnader 14 572 + 4 000 kronor. Om vi förutsätter att samma skadekostnad även gäller för de oförsäkrade fordonen blir summa kostnader som under nämnda år drabbat biltrafiken till följd av renolyckorna 1 625 x 14 572 totalt 30 179 500 kronor.

⁸³ Guner, Lars; Trafikförsäkringsföreningen

Som en jämförelse kan nämnas att under påföljande år hade antalet olyckor med renar inblandade minskat till 1 256 st. Å andra sidan var skadekostnaden något högre, 19 367 kronor vilket gav en totalkostnad för fordonsskadorna om 24 324 952 kronor. Det lägre antalet olyckor kan bero på faktorer som renmängd, snöförhållanden och betesförhållanden men det kan inte uteslutas att reflexmärkningen kan ha haft en positiv påverkan. Mot denna bakgrund kan den samhällsekonomiska kostnaden för perioden avrundas till 30 miljoner kronor.

Skogsbruket är den näring med vilken renskötseln har mest interaktion. De använder ju till stor del samma landområde. Hela Norr- och Västerbottens inland, stora delar av kustområdet inom Norr- och Västerbotten samt Jämtland, totalt ca 9 miljoner hektar skogsmark (90 000 km²) används av bägge näringarna och i viss mån förekommer konkurrens om de resurser som markerna producerar. Skogsbrukets intresse är naturligtvis inriktat på virkesråvara under det att samernas intressen omfattar en vidare del av ekosystemet där preferenserna i främsta rummet gäller bete för renarna. Tillgången och åtkomligheten till olika lavar är central eftersom det är renens viktigaste föda under vinterhalvåret, men man får ändå inte bortse från sommarbetets betydelse. Det är under sommarhalvåret som renen lägger på den fettreserv som är nödvändig för att den skall klara vintern.

Enligt rennäringslagen skall samråd ske mellan skogsbruket och samerna innan man avverkar inom samernas åretruntland. Den regeln är obligatorisk för markägare vars skogsinnehav överstiger 500 ha inom samma kommun. Regeln gäller även övriga skogsägare om det planerade hygget är större än 20 ha.⁸⁴ Samrådet skall omfatta avverkningens utformning och när i tiden den skall ske. Även de skogsvårdsåtgärder som följer efter avverkningen skall behandlas i överläggning mellan parterna. De skogsvägar som skall anläggas i samband med avverkningarna måste även de

⁸⁴ Nilsson, Lars; SVS Luleå

samplaneras så att samerna får tillfälle ge sina synpunkter på vägsträckningen.

Interaktionen mellan näringarna är inte bara omfattande utan också mångfacetterad. På kort sikt medför avverkningarna att markerna risas ner och om det är kalhyggen kan det även bli snöpackning som hindrar renarnas näringssök från marken. Fällda träd ökar å andra sidan tillgängligheten på trädväxande lavar vilket lockar renar till avverkningarna. I vissa situationer kan detta vara mycket viktiga näringstillskott för djuren men det inträffar också att renar dödas av trädfällningarna.

På längre sikt ändrar avverkningarna markbiotopen så att lavar under lång tid ersätts av andra växter vilket kan försämra renarnas livsbetingelser. Samerna måste då anpassa sin verksamhet så att man flyttar renarna till andra marker. Många människor ser nu renar nära kusten och intill vägar och bebyggelse och uppfattar därför att renstammen har ökat dramatiskt under senare år. I själva verket rör det sig kanske om en anpassning av renskötseln till de nya förutsättningar som skapats av skogsbruket. Så har till exempel renarna i Gällivare sameby kommit att vistas allt närmare kusten. Anledningen är att man avverkat de gamla granskogar med grenlav som tidigare fanns i samebyns västliga delar och som var ett nödvändigt villkor för att man skulle kunna dra sig in mot inlandet vid renarnas kalvningstid. Vid den här årstiden är snön fortfarande djup och dessutom är det vanligtvis skare så att renarna inte kommer åt markbetet. När den lavbehängda gamla granskogen försvann kan man inte ge sig iväg västerut med renarna förrän snösmältningen har satt in och gjort markbetet åtkomligt. Då är emellertid kalvningstiden redan inne och renkalvar kommer att födas utanför sitt traditionella kalvningsland. Renar som på så sätt har kommit att födas närmare kustlandet betraktar sina födelsemarker som sitt hemområde och har därför kommit att mer permanent vistas närmare de mer tätbefolkade kustområdena.⁸⁵

Skogsbruket har från ungefär 1950-talet övergått från en tidigare tillämpad avverkningsmetod s.k. blädning, då enbart de stora

⁸⁵ Eriksson, Lars; Renägare, Gällivare sameby

träden avverkas, till kalavverkningar av hela beståndet. Eftersom ägostrukturen i inlandet är koncentrerad har avverkningarna kommit att omfatta stora sammanhängande arealer. Utvecklingen kan tydligt ses inom ett s.k. konfliktområde i Västerbotten, beläget omedelbart söder om Norrbottens länsgräns och i anslutning till Byske älv. Åren 1925-49 var slutavverkningsarealen i procent av produktiv skogsmark 0,2%. Åren 1950-1974 hade den andelen ökat till 2,4% och den beräknas för perioden 1975-2000 komma att uppgå till 0,32%.⁸⁶ Eftersom boniteten är låg i stora delar av Norrlands inland blir skogens omloppshastighet låg. Om det tar 140 år för ett bestånd att uppnå avverkningsbar ålder så vore en avverkningstakt på 0,7% i balans med tillväxttakten. När avverkningstakten under 1960- och 1970-talen nu ökade till att bli nästan 4 gånger så hög som tillväxten så uppfattades detta av skogsbruket som en önskvärd och nödvändig förnyelse av gamla trasiga bestånd med låg tillväxt. Ur rennäringens synpunkt framstod det däremot som våldsamma ingrepp i skogen vilket både försämrade renarnas livsbetingelser och ledde till att samernas kostnader och arbetsinsatser måste öka. Tveklöst har rennäringen starkt påverkats av skogsbruket men avsikten här är inte att klara ut omfattningen av skogsbrukets inverkan på renskötseln. Här är det den omvända frågeställningen som gäller, nämligen i vilken utsträckning skogsbruket påverkas av rennäringen.

För att få en bakgrund till omfattningen av rennäringens inverkan på skogsbruket är det viktigt att känna till vilka arealer och vilken skogsproduktion som förekommer inom det område där bägge näringarna förekommer.

⁸⁶ Mattson 1981 s. 107

Tabell 12 Skogstillväxt inom olika delar av renskötselområdet.

Område	Areal skogsmark 1000 ha	Areal skogsmark inom överlappningsområ- det 1000 ha	Tillväxt m ³ sk per ha och år	Tillväxt inom överlappningsomr- ådet m ³ sk per år
Norrbottens lappmark	2 220	2 220	1,1	2 442 000
Norrbottens kustland	1 826	1 278	1,8	2 300 400
Västerbottens lappmark	1 990	1 990	1,6	3 184 000
Västerbottens kustland	1 298	778	2,2	1 711 600
Jämtland	2 135	1 815	2,6	4 719 000
Härjedalen	659	330	1,6	528 000
Ångermanland	1 136	568	3,1	1 760 800
Medelpad	593	0	4	0
Kopparberg, delen Särna-Idre	229	57	1,1	62 700
Summa		9 036 000		16 708 500

Källa: Relationen skogsbruk-renskötsel Mattson Leif SLU Rapport 2. 1981

Den beräknade skogsproduktionen på denna areal beräknas till 16,7 miljoner skogskubikmeter per år enligt tabellen ovan. Renar skadar inte vuxna träd utan den inverkan renarna har på skogen består av tramp-, gräv- och fejningsskador. Framförallt vid låg temperatur kan trädplantor skadas till följd av renars trampande och grävande. Även om inte plantorna dödas kan det uppstå barkskador som i sin tur kan bli inkörsporten för svampangrepp. Å andra sidan kan renarnas tramp och grävande skada lavtacket på ett sådant sätt att annars svåröryngrade områden får ökad tillväxt av trädplantor vilket påvisats bl.a. av jägmästaren på Malå revir J Wretlind.⁸⁷

⁸⁷ Mattson 1981 s. 104

Den mest betydelsefulla effekten av rennärigen på skogsbruket beror på det ovan nämnda hänsynstagande som skogsbruket tvingas till enligt rennäringslagen. Arbetstid går förlorad till följd av återkommande samråd, men framför allt kan virkesproduktionen hämmas som en följd av de hänsyn som måste tas. Man måste kanske avstå från avverkning, eller åtminstone skjuta upp avverkningen ett antal år och i vissa fall kanske man tvingas anpassa avverkningsmetoderna med hänsyn till rennärigen. Till exempel måste kalavverkning ibland ersättas med blädning vilket fördyrar avverkningen och minskar den långsiktiga skogsproduktionen.

Även skogsvården måste ibland anpassas. Man tvingas kanske avstå från markberedning för att skona humustäcket vilket i sin tur innebär att man inte kan plantera. I stället tvingas man då välja självföryngring. På så sätt förlängs skogens omloppstid och avkastningen minskar. Samerna har ibland synpunkter på hur skogsbilvägar skall dras. Det är viktigt för dem att inte vägarna korsar gränserna mellan samebyarna eftersom renarna gärna följer vägarna. Det leder då till sammanblandning mellan olika renägares hjordar med åtföljande merarbete. I de fall skogsbilvägarnas sträckning måste anpassas efter rennäringskrav kan effekten bli såväl högre kostnader för vägbyggena som för de åtföljande virkestransporterna.

Skogsbruket måste inte bara ta hänsyn till rennärigen utan även till naturvårdens intressen. Anpassningen till andra intressenters krav kan vara betydande och som exempel kan nämnas att förutvarande Domänverket räknade med att hänsynstagandet till rennärigen och naturintressen för Pärälvens distrikt inom Jokkmokks kommun gjorde att man inte kunde hålla ett maximalt virkesuttag. Man låg 25% under vad som varit möjligt.⁸⁸ Skogsbrukets anpassning till rennärigen och naturvård kan inte så ofta samordnas eftersom man de har skilda preferenser. Rennäringsfavoritområden är låglänta tallskogar med rik tillgång på marklav, och helst med ringa snödjup. Naturvårdarna däremot prioriterar

⁸⁸ Nilsson, Tommy; f.d. revirförvaltare, Domänverket Jokkmokk

gamla, av skogsbruk opåverkade granbestånd eftersom de kan innehålla livsformer som har utrotats i våra vanliga skogsmiljöer.

Ett underutnyttjande av skogstillgångarna kan ge betydande intäktsbortfall. Tommy Nilsson räknade för Pärälvens revir med ett rotnetto av 150 kr per m³. Om den normen skulle appliceras på all skogsmark inom Norr och Västerbottens lappmark får vi en minskad årlig virkesproduktion i Norrbotten med ca 610 000 m³sk och för Västerbotten 800 000 m³sk per år. Med ett rotnetto på 150 kr betyder det ett virkesbortfall värt ca 211 Mkr per år! Jag har här inte räknat med Jämtland eftersom rennäringens inverkan på skogsbruket där bedöms som mycket liten.⁸⁹

Nu är de förutsättningar som gäller för Pärälvens distrikt knappast applicerbara på hela det område inom vilket rennäring förekommer. Andra mer systematiska studier som gjorts på rennäringens inverkan på skogsbruket och man har då kommit fram till helt andra värden. En studie har gjorts av Wilhelmsson E "Modell och verklighet vid regionala avverkningsberäkningar" som bl.a. behandlar skogsbrukets anpassning till andra intressen och som refereras av Katarina Jönsson.⁹⁰ Wilhelmsson utgår från riksskogstaxeringens provytor på skogsmark bl.a. inom Västerbottens län området nedan skogsodlingsgränsen. Inventeringsresultaten har därefter kompletterats med en enkätstudie som gjordes 1984/85 och riktades till skogsvårdsstyrelsens konsulenter och en tjänsteman på skogsstyrelsen. Syftet var att utreda vilka olika former av hänsyn som skogsbruket borde ta till övriga intressen enligt skogsvårdslag, naturvårdslag samt övriga regleringar som berör skogsmark.

Resultatet blev att någon form av modifiering av skogsbruket ansågs önskvärt på 4,1% av skogsmarksarealen. De främsta motivet för modifiering var rekreationsskäl men även hänsyn till enbart landskapsbilden förekom ofta som argument. Därefter kom flora och fauna, kulturminne, rennäring, skogsskydd, reservat, militärområde och "annat" i ungefär lika proportioner.

⁸⁹ Lundqvist, Per-Uno; SVS Jämtland.

⁹⁰ Jönsson 1991 s. 49

Den del av skogsmarken som i första hand ansågs vara i behov av modifieringar i skogsbruket var mark som låg intill bebyggelse och större vägar. Högt skyddsvärde hade skogsholmar i myr och odlingsmark samt kantzoner och stränder vid alla typer av vattendrag. I ”vanlig skogsmark” som utgjorde 94,6% av den undersökta arealen ansågs behov av modifiering föreligga på 1% av arealen, och då endast som den mildare formen av modifiering av de två olika modifieringsgrader som förekom.

Wilhelmssons slutsats är att hänsyn till andra intressenter orsakar en sänkning av totala avverkningarna inom Västerbotten, delen nedanför skogsodlingsgränsen, med 1-2% under en omloppstid av 100 år.

Resultatet tyder knappast på att skogsbruket hämmas i någon nämnvärd utsträckning av rennäringsen. Det är inte möjligt att exakt ange rennäringsens inverkan men klart är att den endast svarar för en mindre del av de samlade hänsynskraven. Visserligen medför 1% hänsynskrav i ”övrig skogsmark” att 27 700 ha berörs men det bedömdes att här måste bara den lägre graden av hänsyn tas.

Om man beaktar att hänsynskraven i vanlig skogsmark är låga kan den totala avverkningsförlusten där antas understiga 1% per år. Här har antagits att den ligger på ca 0,5%. Om rennäringsen skulle svara för hälften av de samlade hänsynskraven så innebär detta en avverkningsreduktion på grund av rennäringsen med 0,25% per år. Applicerat på den samlade tillväxten inom Norr och Västerbottens lappmark blir den undanträngda avverkningsvolymen ca 14 000 m³sk per år. Med ett rotnetto på 150 kronor ger det en förlorad intäkt av virkesproduktion på ca 2 miljoner per år.

Man kan anta att värdet är tilltaget i överkant av två skäl. Dels mot bakgrund av att rennäringsen bara är ett av de intressen som styr hänsynskraven, dels med hänsyn till att rotvärdet kan vara övervärderat. Om nu rennäringsen å ena sidan inte väger så tungt i Västerbotten så finns det å andra sidan skäl att anta att hänsynskraven till rennäringsen är större inom Norrbotten. Rennäringsen bedrivs där på en större del av skogsmarken. Dessutom bedrivs skogsbruk även ovanför skogsodlingsgränsen.

Som ett genomsnittligt pris för all skogsmark i det berörda området är 150 kr m³sk säkerligen för högt beräknat. Rotnettot är dels beroende på vilken skog det gäller och även beroende på var den växer. Som en jämförelse kan nämnas en undersökning av B Thålin "Naturvårdskostnader i skogsbruket".⁹¹ Där anges rotnettot för den samlade avverkningen på SCA:s skogar inom Sundsvalls skogsförvaltning till 85 kr per m³f vilket ger ca 65 kr per m³sk. Priserna gäller för år 1988.

Till kostnaden för undanträngd virkesavverkning kommer fördyrade avverkningsmetoder och skogsvård. Här är beräkningarna ännu osäkrare än när det gäller virkesbortfallet. Om man utgår från att hela årsproduktionen av virke avverkas och att avverkningen i genomsnitt kostar 100 kr per m³sk får vi en avverkningskostnad på ca 500 miljoner per år inom Norr och Västerbottens lappmark. En möjlig gissning är att dyrare avverkningsmetoder ger kostnader på 1% dvs. 5 miljoner.

Skador på plantor och arbetskostnad för planering och samråd kostar också pengar för skogsbruket. Vi har ingen välgrundad uppfattning utan gör ett antagande att det kan röra sig om åtminstone 1 miljon per år. Sammantaget skulle skogsbrukets årliga kostnader på grund av rennäringen utifrån antaganden enligt ovan uppgå till 8 miljoner kronor per år.

Gruv- och täktverksamhet påverkar inte rennäringen så mycket då dessa verksamheter är så geografiskt koncentrerade. Däremot leder verksamheten till en omfattande utbyggnad av kommunikationsnätet vilket kan leda till stora störningar för rennäringen. Omvänt är dock interaktionen liten. Trots att delar av gruvnäringen ligger inom renskötselns åretruntland eller kanske till och med på flyttvägarna så har renskötseln i liten utsträckning stört gruvnäringens verksamheten.⁹² För att förhindra att djur förolyckas har man tvingats att inhägna områden där brytning pågår eller har pågått, men detta skulle man varit tvungen att göra även

⁹¹ Jönsson 1991 s. 46

⁹² Schmiedhofer, Anton; LKAB

utan renskötseln. Vi kan därför inte se att det uppkommit någon samhällsekonomisk kostnad för störningar på gruvdriften.

En relativt sentida verksamhet är torvtäkt. Den förekommer inom rennäringens åretruntland och består i utvinning av torv som tillgår på så sätt att man torrlägger myren, skalar av torvtäcket samlar ihop och fraktar bort torven. Sommarbetesland går härmed förlorat och framförallt under den värsta insektstiden kan myrarna vara en välkommen tillflyktsort för renarna i skogslandet för att undkomma insektsangreppen. Ökad insektsexponering minskar fettansättningen och därmed köttkvalitén. Dessutom minskar renarnas förmåga att överleva vintern.

Den inverkan rennäringen har på torvtäkten är däremot liten. Renarna kan inte skada vare sig torv eller torvbrytning och den kostnadskrävande hänsyn som torvbrytningen måste ta till rennäringen är mycket liten.⁹³ Ingen samhällsekonomisk kostnad har därför beaktats i analysen.

Vattenkraftens inverkan på rennäringen har behandlats tidigare och frågeställningen här gäller det omvända förhållandet, dvs. i vilken utsträckning vattenkraften påverkas av rennäringen. I samband med vattenkraftsutbyggnad har rennäringen i ett flertal fall fått skadeersättning för förstört bete eller fördyrad skötsel. I och med att ersättning har betalats som klumpsumma har samerna kompenserats (inte oväntat råder dock delade meningar om i vilken utsträckning compensationen är fullständig). Då det rör sig om transaktioner mellan olika parter inom samma samhälle medför detta ingen samhällsekonomisk implikation. Samhällsekonomiskt uppstår emellertid en kostnad i form av minskad renköttproduktion och ökat krav på produktionsresurser för att motverka de olägenheter som uppstått. I de fall de olägenheterna lett till att kostnader drabbat de enskilda renägarna eller samebyarna så finns de inräknade som kostnader för dessa.

I en del fall har dock vattenkraftsföretagen tagit på sig de löpande kostnader som bedömts nödvändiga för att kompensera

⁹³ Oja, Stefan; Kiruna Torv

rennäringen. Det kan då röra sig om underhålla av stängsel och rengårdor, vägar och isleder. I vissa fall görs åtgärderna inte enbart för rennäringens intresse utan även för att gynna andra intressenter. Den sammantagna kostnaden för de åtgärder som kan hänföras till rennäringen uppgår enligt företrädare för Vattenfall i Norrbotten till ca 0,1 miljoner per år.⁹⁴ För Vattenfall i Västerbotten och Mellannorrland något mindre än 0,1 miljoner.⁹⁵ Dessutom tillkommer kostnader för en renbro över Ångermanälven samt vissa stängselanläggningar i Gimån och Indalsälven. Uppskattningsvis mindre än 0,1 miljoner.⁹⁶ För hela Skellefteälvens vattenregleringsföretag stannar kostnaden vid ca 0,08 miljoner per år.⁹⁷

Förmodligen finns ytterligare kostnader. Enbart inom Sirkas sameby har Vattenfall bekostat 160 km stängsel, 24 arbetshagar, 45 renvaktarstugor, 6 slakterier, 13 broar och 218 km flyttled.⁹⁸ Uppskattningsvis borde vattenkraftens kostnader till följd av hänsynstagande som plogning, anläggning av vintervägar och underhåll av anläggningar uppgå till åtminstone 1 miljon kronor per år.

Jordbruket kan utsättas för skador av renar. Sommartid skadas skörden genom renars betning och tramp. Dessutom förekommer skador även vintertid. Renarna gräver sig ner till odlad vall för att äta av gräs och gräsrötter och förstör därigenom grödan. Dessutom skadas ytterligare områden till följd av den tjälbränna som uppstår där renarna har trampat samman snön. Renarna föredrar nyodlad vall eftersom betet där är mer lättåtkomligt och i vissa fall kan skadorna bli så omfattande att man tvingas göra om odlingen. Kostnaderna kan då per hektar uppgå till för plöjning 925 kronor, harvning sådd och vältning 3 652 kronor och i de fall sådd krävs ytterligare 740 kr/ha.⁹⁹

⁹⁴ Wikström, Bo; Vattenfall Luleå

⁹⁵ Lidström, Jan; Vattenfall Umeå

⁹⁶ Martinsson, Nils; Vattenfall Sundsvall

⁹⁷ Löfmark, Erling; Skellefteälvens vattenregleringsföretag Arjeplog

⁹⁸ Vattenkraften och rennäringen. Vattenfall 1986

⁹⁹ Bergman, Britt; Länsstyrelsen Norrbotten

Det finns ingen samlad statistik på skadornas omfattningen. Från Jämtland/Härjedalen ser man inte skador av renar som något stort problem.¹⁰⁰ Från Västerbotten finns inga rapporter om skador men i Norrbotten finns rapporterat några fall. Den berörda samebyn har åtminstone i ett fall blivit ersättningsskyldig för skadorna och beloppet uppgick till 200 000 kronor.¹⁰¹ Nu kan det ofta vara så att skador regleras direkt mellan renägare och drabbade bönder vilket i så fall inte registreras någonstans. Det är därför inte möjligt att få en fullständig bild av omfattningen. Klart är emellertid att skador finns, men att omfattningen hittills varit relativt begränsad. Det är troligt att skadorna kommer att öka i omfattning framöver. Dels vistas renar i större utsträckning på jordbruksmark och dels övergår bönderna i ökad utsträckning till ekologisk odling vilket förutsätter odling av baljväxter vilka verkar vara särskilt attraktiva för renarna. Skadornas omfattning är för närvarande i stort sett okänd. Möjligtvis kan det röra sig om en eller annan miljon, gissningsvis 1 miljon kronor.

Samhällsplaneringen kan störas av renarnas behov av flyttvägar. Detta innebär att stadsbebyggelse inte kan anläggas på områden som annars vore lämpliga. Tätorter som ligger i renarnas färdvägen är bl.a. Arvidsjaur och Kiruna. I Kirunas fall är situationen känslig eftersom Gahbna samebyn (tidigare Rautasvuoma) har nödgats ändra flyttledens sträckning förbi Kiruna fyra gånger och nu kvarstår bara en smal flyttled norr om Kiruna tätort.¹⁰² Det har förekommit markinlösen vid några tillfällen men eftersom det berör grupper inom samma samhälle saknar transaktionen i sig samhällsekonomisk relevans. Det finns ingen uppföljning av eventuella kostnader för hänsynstagande gentemot rennäringen och åtminstone för Kirunas del har man inte tvingats till några speciella åtgärder som medfört kostnader.¹⁰³

¹⁰⁰ Andersson, Leif; LRF juridiska byrå Östersund

¹⁰¹ Bergman, Britt; Länsstyrelsen Älvsbyn

¹⁰² Forskningsrapport Nr 104 Uppsala universitet kulturgeografiska institutionen. "Rennäringen i konflikt och samverkan" s. 60.

¹⁰³ Skans, Anita; stadsarkitekt, Kiruna

Befolkningsutvecklingen i Kiruna har under några år varit avtagande vilket medför ett bostadsöverskott. Härigenom har det blivit överskott på bostäder och i och med det så finns knappast något bostadsbyggande som måste anpassas till rennäringen. Däremot kan kommande expansion av turistanläggningar i Kirunafjällen komma att konkurrera med rennäringen om markanspråk.¹⁰⁴

Inom Vemdalsområdet sydost om Östersund finns redan en omfattande exploatering av landområden främst för turistnäringen. Sålunda finns i området 15 skidliftar med 12 000 bäddplatser, och man har planerat en utökning med ytterligare 12 000 bäddplatser och ett antal nya skidliftar.¹⁰⁵ Totalt skulle ytterligare ca 400 arbetstillfällen härigenom skapats inom turistnäringen i området. Effekterna för rennäringen inom Tåssåsens och Handölsdalens samebyar skulle dock bli så omfattande att projektet förmodligen endast delvis kan genomföras. Det finns ingen samhällsekonomisk analys av vare sig effekten av den påtänkta expansionen eller de ekonomiska effekterna av den undanträngda expansionen.

Under de senaste årtiondena har inom många områden förekommit en expansion av tätorter och fritidshusbebyggelse. I någon utsträckning torde dessa antagligen fått anpassa sig till rennäringens krav men så vitt vi känner till finns ingen sammantagen ekonomisk analys av detta. Vår bedömning är att hänsynen till rennäringen sannolikt orsakat samhällsekonomiska kostnader men det finns ingen grund för kvantifiering. Det skulle i så fall kräva mer omfattande undersökningar.

Militär verksamhet och rennäring försiggår på delvis samma landområden varför en interaktion förekommer. De militära förbanden kan styra sina övningar till tider då det blir små störningar för rennäringen. Viss störning på renskötseln förekommer däremot på grund av flygverksamhet. I viss utsträckning tar militären hänsyn till detta. Bland annat när man planerar sina skjutningar från robotbasen i Vidsel. Kostnaderna för detta är inte

¹⁰⁴ Forskningsrapport Nr 104 Uppsala universitet kulturgeografiska institutionen. "Rennäringen i konflikt och samverkan" s. 62

¹⁰⁵ Byggeforskningsrådet R22:1994

kända. Som kompensation för de störningar som ändå uppkommit har militära bandfordon ibland använts till att preparera renarnas flyttvägar.¹⁰⁶ Kostnaderna går knappast att urskilja från de kostnader som uppstår genom normal övningsverksamhet. Rennäringen torde representera en pluspost för totalförsvaret. Djuren utgör en levande livsmedelsreserv som genom sin spridning över ett stort geografiskt område i viss utsträckning kan förbättra beredskapen. Även här saknas grund för kvantifiering.

Rymdverksamheten vid rymdforskningsstationen Esrange ligger helt inom renskötselområdet och man har därför tvingats ta hänsyn till rennäringen. Skyddsrum har anlagts och renskötarna har fått mobiltelefoner för att kunna nås av meddelanden om förestående raketuppskjutningar. Kostnaderna för rymdforskningen är förmodligen liten och en viss nytta kan man ha av rennäringen. Samerna rör sig frekvent i markerna och kan hjälpa till med att återfinna materiel som annars kanske gått förlorad. Här finns alltså såväl kostnader som intäkter men vi har inte tillräcklig grund för att kvantifiera.

Miljövärden kan också påverkas av rennäringen. Rennäringen har funnits inom samma geografiska område under mycket lång tid, kanske i vissa fall tusentals år. Tidrymden beror på hur vi definierar rennäring. Människor som levde bland annat av jakt på ren har funnits i området i flera tusen år. Gränsen är inte skarp mellan den tidigaste levnadsformen som innebar att man enbart jagade renar till att man började nyttja renen som tamdjur. Om vi med rennäring menar den variant när renen övergått från jaktbyte till tamdjur så handlar det om en tidrymd av kanske några århundraden. Även tamrenskötseln har ändrat form. Från att ha varit en intensiv djurhållning med få djur som mjölkades har den övergått till en extensiv form av djurhållning med många djur och låggradig tillsyn. Förändringen till extensiv renskötsel var inte helt genomförd förrän långt in i innevarande sekel.

¹⁰⁶ Forskningsrapport Nr 104 Uppsala universitet kulturgeografiska institutionen. "Rennäringen i konflikt och samverkan" s. 68

Verksamheten måste under alla förhållanden ha drivits i utomordentligt god samklang med det ekosystem där den verkat. Endast en kunnig och observant iakttagare kan överhuvud taget se att människor levt i området. Här kommer ingen av våra övriga näringar ens i närheten när det gäller miljöpåverkan. Trots detta finns det anledning till uppmärksamhet på det här området. Rennäringen bedrivs på stora landområden men man måste då beakta att produktionen av biomassa är utomordentligt låg i fjällterrängen. Den kan uppgå till endast något gram torrsubstans per m².¹⁰⁷ Om lavarna betas för hårt förloras den vattenhållande förmågan i markerna varpå regn och vårflood orsakar erosion som inte går att stoppa. På så sätt kan fjällområden förorsakas skador som inte går att reparera. Mittåkläppen i Härjedalen nämns som ett exempel på markslitage som gått så långt att naturens självläkande krafter inte längre förmår motverka skadorna utan den förstörelseprocess som startats är irreversibel.¹⁰⁸ Orsaken till förstörelsen ligger enligt författaren delvis hos rennäringen men även hos flera övriga aktörer som samfällt brukat en kollektiv nyttighet allt för hårt.

Den moderna rennäringen använder sig av fordon som orsakar markskador i den känsliga fjällterrängen. Stängslen stänger av renarnas naturliga vandringsvägar (vilket ju är avsikten med stängslen) som i sin tur orsakar koncentration av tramp vid och intill stängslen. Dessutom ligger nu renantalet på en hög nivå och vi får gå tillbaka till 1890-talet för att finna motsvarande mängder ren. Om vi dessutom beaktar att andra näringar och bebyggelse tagit renbetesmark i anspråk så inses lätt att det finns klar risk för överbetning inom de marker som kvarstår. Dessutom finns fler renar än tillåtet inom vissa områden. Bland annat hade i början av 1980 talet Handölsdalens sameby 8 500 renar mot godkänt antal 6 000. Tåssåsen hade 8 000 mot godkänt 5 500.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ds 1995:15 s. 45

¹⁰⁸ Ibid s. 56

¹⁰⁹ Konsekvensbeskrivningar i samhällsplaneringen R22:1994. Rennäring och turism i översiktsplaneringen Bygghörsningsrådet. s. 43

Överbetningen är framförallt ett hot mot rennäringen själv men även andra arter kan påverkas. Vilteolog Svein Myrberg i Norge fann vid en undersökning att ripor, grågäss, sorkar och insekter minskade inom ett område där antalet får hade tredubblats.¹¹⁰ Göran Högstedt, professor i zoologi vid Bergens universitet och Tarald Seldal forskare vid samma institution fann ett liknande samband mellan småvilt och renar ”På den sibiriska tundran fann vi att ju fler renar som fanns i ett område desto fattigare var området på lämlar, gäss och ripor”.¹¹¹

Sambandet mellan arterna beror enligt forskarna på att växterna utvecklade ett kemiskt försvar som blir allt starkare ju hårdare växten betades. Renar som är idisslande djur klarade detta bättre än de övriga nämnda arterna.

Det ekonomiska värdet av minskade småviltstammar är naturligtvis svårt att precisera. En uppfattning om värdet kan man få om man beaktar att det totala värdet av småviltjakten i norra Sverige uppgick till 130 miljoner budgetåret 1986/87. Därav var köttvärdet 20 miljoner och rekreativvärde 110 miljoner.¹¹² Omräknat till 1994 års priser motsvarar det 200 miljoner kronor. Minskade småviltstammar sänker naturligtvis köttvärdet men även rekreativvärdet reduceras väsentligt om markerna är viltfattiga. Även värdet av naturupplevelser för andra än jägarna ökar om det finns vilt i markerna, men någon grund för att monetärt kvantifiera effekten finns inte. För att göra det måste man ha dels ett klarare samband mellan betetryck och småvilt och dels en separat värdering av småviltjakten i fjällen.

Renskötselns kanske mest påtagliga inverkan på faunan är reduktionen av de stora rovdjuren. Renen är åtminstone under delar av året, och för en del av rovdjuren, det allra viktigaste bytesdjuret. I vilt tillstånd skulle därför renen vara en viktig förutsättning för starka rovdjursstammar. Nu är ju renen inte ett vilt djur utan renägarnas egendom och då är det knappast förvånande

¹¹⁰ Forskning och Framsteg 6/96 s. 20-24

¹¹¹ Ibid

¹¹² Mattson Leif ”Hunting in Sweden. Extent, economic values and structural problems” Scandinavian Journal of forest research s. 568

att renägarna inte direkt profilerat sig som tillskyndare av starka rovdjursstammar. Åtminstone för vargens vidkommande har stammen varit reducerad på gränsen till total utrotning. Även de övriga stora rovdjuren har åtminstone tidvis varit starkt tillbakapressade.

Renägarna är nog den grupp som starkast förespråkat reduktion av rovdjursstammarna och de har härigenom kommit i konflikt med naturvårdsintressen som är angelägna att rovdjuren finns kvar i den svenska faunan. En kartläggning av svenskarnas värdering av varg gjordes av Boman och Bostedt åren 1994 och 1997.¹¹³ Av 2 500 slumpmässigt utvalda svenskar svarade 61%. Av dessa ansåg 72% att det var viktigt att det fanns vargar i Sverige. En CV studie av Mitchell och Carsson visar att betalningsviljan för att behålla en vargstam ligger i storleksordningen 700-900 SEK per respondent. En uppföljande studie av betalningsviljan för de som inte svarade visade en något lägre värdering.¹¹⁴ Av studien framgår att även om man satte ett högt värde på förekomsten av en vargstam så värderade man knappast en stor vargstam högre än en mindre stam. Det man värderar är just förekomsten av arten.

Om vi multiplicerar betalningsviljan 700 kr med 9 miljoner svenskar så får vi ett totalvärde för vargstammen på 6,3 miljarder! Man beräknar att det för närvarande (år 1997) finns ca 30-40 vargar i Sverige. För att säkerställa det genetiska urvalet borde det finnas ca 500 vargar.¹¹⁵

Att förekomsten av varg värderas så högt är knappast förvånande med tanke på att rovdjuren varit så fåtaliga och att deras förespråkare inte tvingas leva i konkurrens med dem eller på annat sätt kommer i direkt konfrontation med dem. När rovdjursstammarna blir starkare verkar det som om allmänhetens värderingar lätt ändras. I områden där rovdjuren är så pass talrika att de hotar jaktbart vilt och tamdjur svänger förmodligen attityderna lätt från positiva värderingar till negativa. Det är heller inte många år sedan staten betalade skottpengar på varg.

¹¹³ Bostedt 1997 s. 8

¹¹⁴ Ibid s. 9

¹¹⁵ Ibid s. 2

Rennäringen är svår att förena med starka rovdjursstammar och i synnerhet vargen är en svår predator. Nu måste det emellertid inte föreligga ett oöverbärligt motsatsförhållande mellan rennäring och rovdjur. Det finns utrymme för de stora rovdjuren även utanför renskötselområdet med undantag för järven. Den lever uteslutande inom de områden där renskötsel förekommer.¹¹⁶ Eftersom svenskarnas värdering av rovdjuren snarare gäller att rovdjuren förekommer inom landet än att de förekommer i starka stammar kan konstateras att rennäringen inte förstört medborgarnas existensvärden för rovdjuren. Alla våra ursprungliga fyra stora rovdjursarter förekommer i Sverige. Lo och björn förekommer i livskraftiga stammar under det att järv och varg är mer sällsynta. Järvstammen består av uppskattningsvis 150-200 individer¹¹⁷ och vargstammen är ännu svagare. Den har ökat under senare år men beståndet verkar dock oroväckande litet med tanke på det genetiska urvalet.

Förutom de direkta effekterna av renskötseln som nämns ovan kommer en indirekt effekt av rennäringens inverkan på skogsbruket. Som nämnts tidigare har rennäringen haft en viss bromsande effekt på skogsbruket. Ännu så sent som under 1970- och 1980-talen var skogsbruket berett att göra utomordentligt genomgripande ingrepp i form av stora kalavverkningar av urskogsbestånd, dikningar och skogsplöjningar. Till följd av ökade kunskaper far skogsbruket nu varsammare fram i skogslandskapet, men de skador som har åstadkommit är i många fall irreparabla. Här kan rennäringen ha åstadkommit en betydande insats för naturvården. Den har förmodligen förhindrat vissa projekt eller åtminstone försenat dem så att de med nu gällande kunskaper och skogspolitiken aldrig kommer att genomföras.

Samma resonemang kan föras om turismen. Rennäringen har som tidigare påvisats bromsat skoterkörningen i vissa delar av fjällterrängen. På så sätt har även markslitaget på snöfria fjällhedar reducerats. Härigenom gynnas även faunan eftersom

¹¹⁶ Franzen Robert. Utvärdering av småviltjakten och handredskapsfisket ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Bilaga 3.5 s. 1

¹¹⁷ Ibid

störningarna för viltet blir mindre och detta är speciellt betydelsefullt eftersom begränsningarna i skotertrafiken sammanfaller med många viltarters känsliga reproduktionstid.

Sammantaget finns det alltså både positiva och negativa ekologiska effekter av rennäringen men på det här området är kunskapen om totaleffekten för dålig för att ge underlag för en monetär uppskattning.

10.2.6 Sammanställning av samhällsekonomiska kostnader/intäkter

I tabell 13 sammanfattas resultatet av den genomförda samhällsekonomiska kalkylen för rennäringen. Den understryker den utomordentligt svaga lönsamhet som kunde spåras redan i riksdagsrevisorernas undersökning. Enligt sammanställningen hade rennäringen för budgetåret 1994/95 intäkter uppgående till 62 miljoner och direkta produktionskostnader på 109 miljoner. Härtill kommer gemensamma kostnader på 27 miljoner vilket ger en förlust av ca 74 miljoner redan innan effekten på andra näringar inräknas. Då är ändå inte renägarnas eget arbete inräknat. Renskötseln undandrar arbetskraft från andra sektorer till ett värde av 40 miljoner. Till detta kommer dessutom statens kostnader på 46 miljoner och kostnader för övriga sektorer i samhället på 42 miljoner. Sammantaget en samhällsekonomisk förlust på ca 200 miljoner kronor.

Tabell 13 Sammanställning av samhällsekonomiska kostnader och intäkter.

Rennäringen intäkter **62,3**

Rennäringens kostnader

Driftkostnader exklusive lön	109,4	
I anspråk tagen arb. kraft	40	
Lastbilstransporter	10	
Helikopterkostnader	10	
Gemensamma kostnader	7	
Summa kostnader		176,4

Statens kostnader:

Administration	6	
Främjande av rennäringen	10	
Forskning	2,5	
Arbetsmarkn & regional utv	0,6	
Bygdemedel	4	
Skattekostnader	23	
Summa kostnader staten		46,1

Övriga kostnader

Kostnader tågtrafiken	2	
Kostnader biltrafiken	30	
Skogsbruket	8	
Vattenkraften	1	
Jordbruket	1	
Summa övriga kostnader		42
Summa kostnader		264,5

Resultat intäkter - kostnader **-202,2**

Varje kalkylresultatet är givetvis beroende av det jämförelsealternativ som valts. Det är inte självklart att renskötsel skall tillgå på just det sätt som nu sker och det vore naturligt att vi som 0-alternativt valt den bästa möjliga renskötselformen. Vi kan

knappast ta på oss uppgiften att precisera den optimala rensköt-selns utformning. Vi är inte ens säkra på att alternativet existerar eftersom det kan finnas olika åsikter om vad som är bra renskötsel. Det finns möjligheter att effektivisera rennäringen vilket visas i en ännu ej publicerad norsk studie.¹¹⁸ En företagsekonomiskt lönsam rennäring förutsätter dock färre producenter som arbetar med effektivare produktionsmetoder. Problemet är redan nu att antalet aktiva renskötare är så få att man kan ifrågasätta om rennäringen kan fungera som samernas kulturbärande bas. Om näringen blir företagsekonomiskt lönsam skulle den kunna behandlas som vilken kommersiell verksamhet som helst och knappast motivera stödinsatser från staten. Det finns även risk att en ökad mekanise-ring skulle kunna komma i konflikt med näringens miljömål. Vi har därför avstått från att spekulera i alternativa renskötselformer och har som 0-alternativ tänkt oss att renskötelsen helt upphör. På så sätt kan vi renodla vårt resonemang.

¹¹⁸ Riseth, Jan-Aage; Högskolan i Narvik

11 Kalkylens 0-alternativ

Om rennäringen avvecklas enligt de förutsättningar som angavs inledningsvis skulle det redovisade resultatet påverkas. Eftersom vi inte har någon klar uppfattning om hur en sådan hypotetisk situation skulle falla ut finns det ingen grund för att precisera hur skillnaderna mellan alternativen skulle se ut. Bland annat är det oklart hur stor en sådan vildrenstam skulle vara och inom vilket geografiskt område den skulle vistas. Vår bedömning är att stammen skulle vara väsentligt mindre än dagens renstam. Även om man inte kan precisera några belopp kan man dock peka ut i vilken riktning kalkylresultatet skulle påverkas.

11.1 Intäkter

Ett jaktbart vilt skulle tillkomma vilket skulle tillföra ett jaktvärde. I en studie av Leif Mattson som presenteras i tidskriften *Ekonomisk debatt*¹¹⁹ hade älgjakten år 1985 ett värde av 62 miljoner i Västerbottens län. Vi antar att värdet inte var lägre i Norrbotten och Jämtland. Uppräknat med konsumentprisindex skulle det motsvara ett värde av ca 300 miljoner år 1995. Nu kan knappast renjakt jämföras med älgjakt. Dels ger renen mindre köttutbyte och dels kan vi i vårt hypotetiska fall inte fastställa inom vilket geografiskt område renjakt skulle förekomma. Det är möjligt att renjakt skulle kunna bedrivas i stora delar av fjälltrakterna och åtminstone i de fjällnära delarna av skogsregionen. Det är uppenbart att den skulle representera ett betydande värde.

¹¹⁹ Mattson 1988 s. 124-130

Med renen som villebråd skulle sannolikt stammarna av varg och järv få säkrad existens inom det nuvarande renskötselområdet. Rovdjursstammarnas storlek skulle påverka renstammen och därmed konkurrera med jaktintressena. Det bidrar till att göra utfallet av jakten svårbestämbart. Enligt den värdering som svenska folket tillmäter en vargstam i landet, ca 6,3 miljarder (Boman), skulle alltså säkrad tillgång på varg och järv representera mycket höga belopp.

En annan intäkt är utökning av vissa delar av turismen. Så länge rennäring pågår måste turismen begränsas och styras. Utan rennäringen minskar den begränsningen. Den skulle knappast helt försvinna eftersom även vilda renar kan behöva skydd under vissa perioder. Å andra sidan skulle den kulturella utarmningen reducera turismen i vissa av landets områden.

11.2 Kostnader

I kalkylen har rennäringen belastats med kostnader för en lång rad aktiviteter. De flesta av dessa kostnader skulle falla bort om rennäringen avvecklades. Men inte alla. Olyckor med renar som påkördes av bilar och tåg skulle inte upphöra. Även skadorna på jordbruket skulle förmodligen fortsätta. Man kan bara spekulera om omfattningen. Dels skulle tillsynen av renarna upphöra vilket skulle öka skadorna men dels skulle renstammens storlek minska vilket skulle reducera skadefrekvensen.

På kostnadssidan kommer även förlusten av den samiska kulturen i den renskötande form vi känner. Denna kultur är mycket gammal och utövas av en minoritet som fanns i landet långt innan nationalstaten uppstod. Om svenska folket verkligen värderar en vargstam till ca 6 miljarder kronor, så kan frågan givetvis resas om vad man eventuellt är beredd att betala för att bibehålla samekulturen. Problemet är att även om vi kände till den summan skulle vi inte kunna inplantera den i kalkylen och med hjälp av utfallet avgöra om rennäringen borde fortsätta eller läggas ner. Den

beslutsrätten kan inte anses tillkomma den svenska folkmajoriteten. Beslutet måste i så fall fattas av samerna själva.

12 Analys av den samhälls-ekonomiska kalkylens resultat

Inkomstnivån inom rennäringen har under den studerade perioden förblivit låg och är otillräcklig för att tillförsäkra renägarna en skälig levnadsstandard. I den meningen har den förda politiken inte varit särskilt lyckosam. I ett avseende kan man dock ha lyckats. Antalet renskötsel företag enligt riksdagsrevisorernas utredning var fler år 1993 än vad de var år 1980. Tyvärr är resultatet här inte entydigt. Enligt FoB 1970 fanns det 774 renägare som det året såg sig själva som rennäringens företagare. Enligt SCB:s årliga sysselsättningsstatistik hade antalet 1990 gått ner till 642. Resultaten kan tolkas som att antalet verkligt aktiva renägare har minskat.

Den samhällsekonomiska förlusten är så stor att man kan ifrågasätta om antagandena verkligen kan vara riktiga. Redan näringens egna intäkter och kostnader ger förlust på ca 114 miljoner innan interaktionerna med samhället i övrigt har inräknats. Om vi jämför med det till skattemyndigheterna redovisade resultatet måste vi räkna bort den kostnad som enbart är kalkylmässig och som inte är bokförd kostnad. I detta fall skall lönekostnaden 40 miljoner frånräknas. Förlusten herefter 74 miljoner kronor. Ytterligare justeringar måste göras om resultaten skall bli helt jämförbara men det skulle knappast ändra helhetsbilden.

Om kostnaderna för renskötelsen har beräknats för högt i den samhällsekonomiska kalkylen ger det ett alltför lågt resultat. Vi kan jämföra resultatet (-74 miljoner) med det företagsekonomiska utfallet från inkomstundersökningen år 1993. Då var näringens redovisade resultat ca 20 Mkr (963 företag x 21 231 kronor). Då måste beaktas att i det resultatet fanns intäkter från andra intäkts-

källor än försäljning av renkött och renprodukter på ca 130 Mkr (132,128 Mkr - forskning 2 Mkr).¹²⁰ I den samhällsekonomiska kalkylen är real produktion den enda intäktskällan som räknas, och vi måste därför räkna från de intäkterna från den företagsekonomiska kalkylen för att göra dem jämförbara. Med dessa intäkter bortrensade skulle vi fått en företagsekonomiska förlust för år 1993 på 110 miljoner. Det skall då jämföras med en samhällsekonomisk förlust på 74 miljoner. Jämförelsen tyder på att driftskostnaderna i den samhällsekonomiska kalkylen inte övervärderats. De har snarare beräknats alltför försiktigt.

Jämförelsen mellan utfallen bör ju göras för samma år, budgetåret 1994/95. Priserna steg med 3 kr/kg från 1993/94 till 1994/95 men å andra sidan minskade slaktuttaget från 98 300 till 80 000 djur. Antalet godkända djur föll dock endast med 9 000 djur från 86 591 till 77 504.¹²¹ Medelvikten har fallit de senaste åren men med en beräknad medelvikt av 31 kilo per ren kompenseras volymbortfallet av prisökningen och bruttointäkterna är i stort sett oförändrad mellan perioderna. Det finns ingen grund att anta att driftskostnaderna dramatiskt ändrats mellan de två åren. Om intäkterna är i stort sett oförändrade borde det företagsekonomiska resultatet för denna senare mätperiod vara ungefär densamma som året innan.

Vissa av de övriga kostnaderna, som t.ex. statens kostnader och kostnader för bilismen är någorlunda lätta att identifiera och förmodligen tämligen korrekta. De övriga kostnaderna är däremot mer osäkra och skall tas med reservation. Underlag för numeriska beräkningar saknas i de flesta fall och de bör därför mer ses som indikationer på en möjlig påverkan än som konstaterade kostnader.

Oavsett om vi tar med dessa senare mer svårbestämda kostnaderna eller ej så är resultatet entydigt och bekräftar den slutsats som kunde dras på grundval av inkomstundersökningen för 1993. Rennäringen är som helhet utomordentligt olönsam. Inte bara företagsekonomiskt utan även samhällsekonomiskt.

¹²⁰ Riksdagens revisorer 1995/96:8 s. 50

¹²¹ Riksdagens revisorer 1995/96:8 s. 6 och 7

Man kan ifrågasätta om det resultat som framkommit i dessa undersökningar kan vara felaktigt på ett systematiskt sätt så att resultatet synes lägre än vad det i verkligheten är. En möjlig felkälla är att alla intäkter från rennäringen inte har redovisats och att produktionen egentligen är större än vad som visas. En sådan möjlig felkälla är renstölder. Produktionen blir undervärderad med stöldvärdet. Att stölder av ren förekommer är känt men det kan inte förekomma i en omfattning som ändrar den grundläggande slutsatsen om rennäringens lönsamhet.

En annan möjlig felkälla är att det säljs renar som inte redovisas för vare sig Jordbruksverket eller skattemyndigheterna. Man kan kontrollera rimligheten i de lämnade uppgifterna genom att jämföra den förväntade avkastningen av den redovisade renmängden med den redovisade försäljningen. En renstam på 280 000 djur i vinterstam borde med en genomsnittsavkastning på 7,7 kg generera 2 156 ton renkött per år. Den redovisade avkastningen var 2 346 ton och då hade ändå 2 590 renar kasserats vilket ger ytterligare ca 78 ton.¹²² Resultatet tyder inte på något svinn.

Slutsatsen bygger dock på att renmängden är korrekt angiven. Det är säkerligen inte så lätt att få med alla renar vid en renräkning och resultatet kan därför vara systematiskt underskattat. Från 1990 och framåt är sambandet osäkert eftersom det inte gjorts några sammanställningar av renräkningar. Värdena bygger på Jordbruksverkets beräkningar.¹²³ Härigenom faller värdet av avkastningsberäkningarna ovan och svinn skulle kunna förekomma utan att framgå i statistiken.

Det har också förekommit att renägare ertappats med försäljning som inte redovisats till skatteverket. På 1960-talet sålde jämtländska renägare renar till Norge utan att meddela skatteverket. Samma sak inträffade på 1970-talet när en renägare levererade renar till norska köpare och i bägge fallen rörde det sig om miljonbelopp. Förutom att dessa stora leveranser undandragits statistiken så har skattemyndigheterna misstänkt att det före-

¹²² Ibid

¹²³ Levén, Marie; Jordbruksverket

kommer oredovisad försäljning av renkött till allmänheten i samband med slaktning. Personal från skatteförvaltningen i Västerbotten gjorde därför vid ett tillfälle ett besök vid en renskiljning för att få en uppfattning om möjligheten att genomföra en mer genomgripande skatterevision. Man iakttog då försäljning av renar där renslaktaren sålde djurkroppar direkt till köparen mot kontant vederlag. Det kom emellertid inte någon skatterevision till stånd eftersom man inte kan veta om den kontanta försäljningen redovisas i renägarens bokföring eller ej. Möjligheterna till bevisföring om vem som egentligen sålt renen är i praktiken obefintlig när renen är flådd. Med öronen försvinner möjligheten att identifiera ägaren.

Även om sådan försäljning förekommer kan det enligt knappast vara i sådan omfattning att det finns anledning att på ett genomgripande sätt justera upp värdet av produktionen.¹²⁴ Den slutsats som dragits om näringsens både företagsekonomiska och samhällsekonomiska lönsamhet kvarstår därmed.

De resultat som ovan presenteras kan inte användas vid jämförelser mellan rennäringen och andra näringar. Om detta varit syftet skulle man tvingats beräkna inte bara rennäringens inverkan på annan verksamhet utan även det omvända, dvs. hur annan verksamhet påverkat rennäringen. Någon sådan analys har således inte gjorts här.

Vi kan konstatera att det samhällsekonomiska utfallet påverkas av åtgärder eller snarare frånvaron av åtgärder som kunde vidtagits inom näringen själv. Av analysen har framgått att rennäringen påverkats av andra näringars ingrepp och av samhällsutvecklingen i övrigt utan att vi i varje interaktion preciserat effekterna.

Den slutsats man kan dra av den samhällsekonomiska förlusten är att den visar summan av såväl de åtgärder som vidtagits inom rennäringen som den samlade påverkan på rennäringen som beror på andra näringars åtgärder och samhällsutvecklingen i övrigt.

¹²⁴ Westerlund, Torkel; Länskattemyndigheten, Luleå

13 Statens politiska mål - att ”upphandla” minoritetskultur?

13.1 Hur betrakta den samhälls- ekonomiska förlusten?

När man konfronteras med den samhällsekonomiska kalkylens resultat, dvs. ett underskott på drygt 200 miljoner kronor, måste summan relateras till någonting för att bli meningsfull. Vilken referenspunkt är då lämplig att välja? Om man t.ex. relaterar kostnaden till antalet rennäringföretag får vi ett underskott på drygt 200 000 kronor per företag. Om man däremot ser rennäringen som en angelägenhet för hela den samiska befolkningen blir summan givetvis lägre. Hur stor är då den samiska minoriteten i Sverige? Det har vi hittills inte berört i rapporten och det finns heller inte något klart och enkelt svar på frågan. Ofta brukar ett antal om mellan 15 000 och 20 000 personer nämnas.¹²⁵ Denna uppskattning förefaller att ha sitt ursprung i en undersökning genomförd i början av 1970-talet på uppdrag av den då arbetande s.k. Sameutredningen (SOU 1975:100). I samband med denna utredning genomfördes en uppskattning av antalet samer i Sverige utifrån följande kriterier; 1) personer upptagna på renlängd under perioden 1965-71; 2) ättling i rakt nedstigande led till person som upptagits i sådan renlängd; 3) förälder till person som upptagits på sådan renlängd; 4) ättling i rakt nedstigande led till person under punkt 3; samt 5) make/maka till person under punkterna 1-4. Med

¹²⁵ SOU 1989:41 s. 13 och s. 161

den definitionen beräknades antalet samer i Sverige uppgå till ca 17 000 personer och antalet renskötare till 2 500.¹²⁶

Om ca 17 000 samer relateras till 200 miljoner kronor i samhällsekonomisk förlust betyder det knappt 12 000 kronor per person. Om vi i stället utgår från det antal som registrerade sig till röstlängden till sametingsvalet år 1997, dvs. knappt 6 000 personer, handlar det om drygt 30 000 kronor per person.¹²⁷ Om däremot rennäringen (och därmed indirekt den samiska kulturen) betraktas som en angelägenhet för hela det svenska folket blir kostnaden ca 20 kronor per person. Om 200 miljoner kronor i samhälls-ekonomiskt underskott i stället relateras till antalet slaktade renar handlar det om ca 2 600 kronor per ren. Det kan då jämföras med de ca 740 kronor som en renägare erhåller i försäljningsinkomst.

Såväl denna som tidigare genomförda granskningar av rennäringens ekonomi har påvisat den otillräckliga lönsamheten. Därav drar vi slutsatsen att den svårligen, eller kanske inte alls kan eller bör betraktas som en näring i traditionell mening. Detta även om den officiellt alltid varit inordnad i en traditionell närings- och sektorspolitik via jordbruksdepartementet. Det egentliga motivet till statsstödet måste i stället uppfattas som i första hand minoritetspolitiskt.

Karaktären av minoritetspolitik har som vi ovan visat framträtt allt tydligare när man betraktar utvecklingen från t.ex. 1960-talet till i dag. När officiella mål för samepolitiken preciserats, t.ex. i samband med Rennäringskommitténs betänkande 1983 (SOU 1983:67 s. 134) har man alltid betonat rennäringen och åtgärder för att påverka dess ekonomiska förhållanden. Synsättet har uppenbarligen varit att det är via rennäringens politik som minoritetspolitiken i första hand skall och måste bedrivas. I offentliga utredningar, i olika expertuttalanden och från samer

¹²⁶ Kuhmunen 1993, 1996 s. 12ff

¹²⁷ Rösträtt i sametingsvalet har den som: 1. gör sannolikt att han har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller 2. gör sannolikt att någon av hans föräldrar, far- eller morföräldrar har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller 3. har en förälder som är eller har varit upptagen i röstlängd till Sametinget

själva framhålls också närmast unisont att renen och verksamheter som därtill hör, är det avgörande elementet i den samiska kulturen och identiteten. Utan renen och renskötseln kommer enligt en samstämd uppfattning inte minoritetskulturen att kunna överleva mer än en kort tid.

Samtidigt sägs i regeringens proposition 1995/96:226, ”Hållbar utveckling i landets fjällområden” att: ”Även om den samiska kulturen och rennäringen är starkt förenade med varandra är det rimligt att betrakta rennäringen som en med andra areella näringar jämställd näring” (Prop. 1995/96:226 s. 54). En svår men inte desto mindre viktig fråga är emellertid om, eller i vilken utsträckning, ett sådant ”jämställande” överhuvudtaget är ”rimligt” som grundval för framtida politikutformning.

Om det då i grunden är ”upphandling av minoritetskultur” som statens politik via budgetmedlen egentligen syftar till reser en rad svåra, känsliga och med säkerhet både kontroversiella och provocerande frågor. Hur ser t.ex. mer precist ”länken” eller ”mekanismen” ut mellan rennäringen, sådan den faktisk bedrivs i dag och utvecklingen av minoritetskulturen? På vilket sätt är den mekaniserade, av stödutfodring och långa lastbilstransporter beroende rennäringen det allt igenom bärande elementet för minoritetskulturens fortlevnad?

Det är en fråga som det för framtiden förefaller mycket viktigt att ge en bred belysning. Ett slutgiltigt svar på frågan måste det dock ankomma på den samiska minoriteten själv att avge. I synnerhet om den svenska politiken har ambitionen att lämna den paternalistiska prägel den haft sedan slutet av 1800-talet. I samband med 1971 års riksdagsbeslut om ny rennärlingslag avskaffades ju det på statligt förmynderi öppet baserade lappväsendet. Emellertid kan det befaras att en sådan diskussion kan komma att visa sig både ytterst svår att inleda och att föra på ett genomlysande och konstruktivt sätt. Som utomstående betraktare slås man av att det verkar finnas en stark och kvardröjande mytbildning runt samerna och rennäringen som inte direkt underlättar diskussionen. Något av en offentlighetens ”järntriangel” tycks också omge frågan.

Bland flertalet svenskar dominerar en kanske inte speciellt realistisk bild av rennäringen och samerna. Denna bild är den som turistnäringen, lokaliserad från Svealand och norrut, marknadsför via broschyrer, vykort och till traditionell samisk kultur mer eller mindre väl anknuten souvenirförsäljning. När det sedan gäller forskarvärlden, en annan viktig del av den ”samebildskapande offentligheten”, har den i hög grad präglats av humanistisk och historiskt tillbakablickande forskning. Därmed har det i första hand handlat om en bild av samer och rennäring som den såg ut för 100 år sedan eller mer. Dagsaktuellt samiskt samhällsliv, ur t.ex. ekonomisk eller rättslig synpunkt, har däremot varit föremål för mindre forskning relativt sett (givetvis finns här undantag).

Därtill kommer den situation ur vilken renägarna som särintresse sedan länge tvingas delta i diskussionen. Då näringen numera i hög grad, som vi ovan visat, för sin överlevnad är beroende av olika typer av statsbidrag och andra ersättningar, ligger det nära till hands att man av nödtvång, till varje pris och med snart sagt alla medel tvingas försvara en bestående ordning som kan vara svår att upprätthålla på längre sikt. Alla diskussioner om den samiska minoritetens situation och möjligheter riskerar att undanskymmas av frågor rörande olika ersättnings-, bidrags- och kompensationsfrågor i anslutning till rennäringen. Härigenom riskerar en bredare minoritetspolitisk diskussion att hamna i bakgrunden. Detta har med säkerhet förstärkts av att den samiska representationen i t.ex. utredningar och remissgrupper m.m. traditionellt utgjorts av personer och organisationer djupt förankrade i rennäringen. Först med sametingets etablering har ju en bredare representation av hela den samiska minoriteten på ett organiserat sätt blivit möjlig.

Det är vanligt att varje ifrågasättande av hur rennäringen och rennäringens politik faktiskt fungerar omedelbart möter argumentet att det egentligen handlar om att angripa minoritetsbefolkningens existensberättigande. Ett aktuellt exempel på diskussionsklimatet är den polemik som föregått i Aftonbladet under hösten 1997.

Under rubriken ”Rennäringen hotar utrota fjällvärlden” (AB 30/9-97) går riksdagsmannen K.O. Johansson (s), journalisten

Christina Lindberg och professorn i miljö rätt Staffan Westerlund, till hårt angrepp mot dagens rennäring. De skriver; ”som verksamheten sköts idag är rennäringen en självdestruktiv verksamhet, på tröskeln till en ekologisk katastrof”. De tre menar vidare att den industrialiserade rennäringen är ”både cynisk och oetisk. Renarna drivs med helikopter och andra motorfordon i ett stressat tempo. Förflyttningar som tidigare tog veckor klaras nu på dagar. Faktiskt subventioneras ett kvalificerat djurplågeri med skattemedel (...). En näring som kräver bortskjutande av rovdjur i en sådan omfattning att populationerna blir sårbart små är olämplig”.

En sådan salva uppfordrar givetvis till genmäle. Lars Anders Baer, Samernas Riksförbund och Öje Danell, professor i renskötsel, menar det vara ”oerhört” att på ett så generellt sätt utpeka renskötaren som ”cynisk och oetisk”. ”Som ett angrepp på renskötarna som yrkesgrupp, renskötseln som samisk näring och ekologin i fjällen är den exempellös med sin mängd av sakfel” (AB 4/10-97). Baer/Danell menar i sin replik att renantalet sedan åtminstone 100 år undergått naturliga fluktuationer på ca 50 000 djur upp och ner, runt ett medeltal på omkring 225 000 renar. De uppskattningsvis 280 000 renar som med ett högt betestryck som följd fanns för ett antal år sedan har nu reducerats till omkring 240 000 enligt Baer/Danell. Beträffande konflikten med rovdjuren menar Baer och Danell att den svenska staten smiter undan ansvaret för sin egen politik genom att den ”inte tillskjuter de medel som förutsätts, men rovdjuren tillåts ändå öka”. Baer/Danell menar avslutningsvis att K.O. Johansson som riksdagsledamot borde ”anmäla miljöministern till KU för trots mot riksdagsbeslut”, dvs. att denne inte efter 10 månader kunnat utfärda direktiven till den utredning rörande en sammanhållen rovdjurspolitik som riksdagen beslutat om.

Det refererade meningsutbytet återspeglar en i dessa frågor städse närvarande stark känslö- och värdeladdning. Det gäller både hos samernas talesmän, deras motparter på den nationella nivån som i ovan redovisat fall, liksom hos en avsevärd del av den icke-samiska ortsbefolkningen i norra Sverige. I bakgrunden ligger givetvis här de allvarliga resurshushållningskonflikter som

historiskt utspelats och som med lika stor kraft fortfarande utspelas i de nordliga delarna av landet. Konflikternas karaktär leder till att många som kanske skulle kunna bidra till en konstruktiv diskussion ofta drar sig för att delta. Det tycks till och med gälla förutsättningarna för mediabevakningen. En journalist vid en norrbottensk länsstidning, som inte alls i andra sammanhang drar sig för kontroversiella reportage, har fällt yttrandet att ”jag har bestämt mig för att försöka slippa skriva om samiska frågor. Hur man än belyser dem blir det alldeles fel på något sätt”.

Förmodligen bottnar svårigheterna i att föra en utvecklande diskussion i den tämligen oklara, för att inte säga snarast obefintliga, statliga minoritetspolitiken gentemot samerna. Vad vi därmed menar är en genomtänkt politik med tydlig rättslig förankring vad gäller naturresursutnyttjandet, dvs. rörande ägar- och andra rättsfrågor i anslutning till mark och vatten längst i norr, relaterat till ett minoritetsskydd och etniska hänsyn. I ett sådant perspektiv utgör riksdagens sätt att hantera jakt- och fiskefrågorna ovan odlingsgränsen närmast ett skräckexempel.¹²⁸

För att mot denna bakgrund återgå till vår samhällsekonomiska kalkyl menar vi att den inte kan ses som något underlag för ett beslut om rennäringens fortsatta existens. Ett sådant beslut kan, enligt vår uppfattning, inte fattas av några andra än renägarna själva, eller möjligen av hela den samiska minoriteten. Vi återknyter här till inledningens diskussion i anslutning till Mark Sagoffs bok *The Economy of the Earth*. Sagoff reser frågan om vilken typ av offentlig politik som kan och bör diskuteras i en mer ekonomiskt präglad kontext och när de politiska ställningstaganden och ingripandena i stället måste ske med utgångspunkt i en kollektivt och öppet uttryckt etisk eller moralisk uppfattning.

Att till exempel diskutera vårt resultat i termer av de svenska medborgarnas ”betalningsvilja” för minoritetskulturen, dvs. om denna möjligen skulle vara just 20 kronor per person eller uppgå till ett högre eller lägre belopp, menar vi vara en både olämplig och rätt meningslös utgångspunkt.

¹²⁸ För en introduktion till och genomgång av det rättsliga problemens konturer se Bengtsson SvJT 1994 s. 525-533

Men då samtidigt relativt stora belopp via statsbudgeten tillförs rennäringen och annan samisk verksamhet, finns för de svenska skattebetalarna viktiga intressen att beakta i sammanhanget. I ett sådant bredare perspektiv bör givetvis helst samtliga skattefinansierade statsutgifter medräknas. Någon sådan fullständig kartläggning av statsutgifterna har här inte kunnat genomföras. I tabell 14 framgår dock de största utgiftsposterna, dvs. utgifter direkt relaterade till rennäringen samt statsanslagen till sametinget, sameskolor och samisk kultur. Uppgifterna gäller budgetåret 1994/95 precis som var fallet med den samhällsekonomiska analysen. Som en jämförelse finns också vissa av de aktuella kostnadsposterna sådana de fastställts i den senaste budgetpropositionen (Prop. 1997/98:1) angivna i tabellen, tillsammans med den utgiftsprognos som anges i budgetpropositionen för år 1997. Vad gäller anslagna medel i den senaste budgetpropositionen framgår främst en höjning av ersättningen för rovdjursdödade renar. Dessa ersättningar föreslås omfatta totalt 33 miljoner kronor under 1998 att jämföra med ca 20 miljoner under tidigare år.

I sammanställningen i tabell 14 saknas utbetalningar från samefonden som ju handlar om ersättningar för skador och intrång som drabbat olika former av samisk verksamhet genom åren. Dessa utbetalningar har under senare år uppgått till ca 5 miljoner kronor per år.

Dessutom saknas de budgetmedel som hänför sig till EU-stöd av olika slag. Sametinget har en särskild beslutsgrupp för att bedöma projektansökningar inom ramen för sametingets egna mål 6 program. Totalt disponerar denna beslutsgrupp 65 miljoner kronor från EU. Med den nationella finansieringsdelen omfattar det samiska utvecklingsprogrammet totalt 130 miljoner kronor för perioden 1995-1999. Hittills har beslut fattats för projekt bedrivna under perioden 1995-1997 som omfattat 40 miljoner kronor. Härav uppgår EU:s finansiering till drygt 18 miljoner kronor och den nationella delen till knappt 22 miljoner kronor. Av dessa 40 miljoner kronor utgörs knappt hälften, ca 19,9 miljoner kronor, av kulturprojekt, medan 21,1 berör näringslivsutveckling av olika slag. Främst får rennäringen del av dessa projektmedel men även

annan näringsverksamhet, t.ex. hantverk. Dessutom kanaliseras EU-stöd till samiska projekt inom ramen för Interreg II. Totalt omfattar detta program för sametingets del 1,4 miljoner ECU från EU, medan den offentliga finansieringen från Sverige och Finland tillsammans uppgår till motsvarande belopp. Norge bidrar dessutom ensamt med 1,4 miljoner ECU till dessa Interreg II projekt, dvs. ca 10,5 miljoner svenska kronor (samtliga uppgifter om EU-projekten från <http://www.sametinget.se/eubeslu.html>).

Nedanstående sammanställning kan inte på något enkelt sätt tolkas som exempel på den svenska statens ”merkostnader” för samerna som minoritet. Vad gäller utgifterna till skolorna t.ex. skulle ju staten haft större delen av dessa kostnader även om alla samiska barn gått vanlig grundskola. Dock har sameskolan, förmodligen på grund av de relativt få eleverna, 133 elever fördelade på sex sameskolor, en hög lärartäthet. Per 100 elever finns där 17 lärare, att jämföra med omkring 9 per 100 elever i de allra minsta svenska kommunernas grundskolor.¹²⁹

Det kan vara frestande att utifrån sammanställningen nedan föra någon form av ”fördelningspolitiskt” resonemang. Till en relativt liten grupp inom den samiska minoriteten (omkring 2000 rennäringsaktiva) går en förhållandevis stor del av statsutgifterna. Till de ändamål som mer direkt kan sägas beröra hela minoriteten anslås avsevärt mindre belopp. Är det då rimligt att resonera på detta sätt?

Återigen tvingas vi konstatera att det avgörande svaret på frågan måste komma från den samiska minoriteten själv. Samtidigt har givetvis Sveriges skattebetalare också anledning att resa samma fråga utifrån sina politiska grunder och utgångspunkter.

¹²⁹ Skolverket 1997 s. 41

Tabell 14 Statsmedel till rennäringen och samer budgetåret 1995/96 (Mkr).

	1994/1995	Utgift 1997 prognos	Budgetprop. 1997/98
Rennäring			
För främjande av rennäringen inklusive pristillägg	40.4	52.2	61.7
Forskning	2.5		
Övrigt*	4.7		
Tjernobylersättningar	20.5		
Ersättning för renar dödade av:			
Rovdjur	21.7		33.0
Tåg	3.4		
Summa rennäring	93.2		
Sametinget	9.7	13.5	13.4
Sameskolor**	31.1	35.5	33.7
Kultur	10.5		
Summa	51.3		
Totalt budgetmedel	144.5		

* Innefattar arbetsmarknadsersättningar, regionala utvecklingsmedel och landsbygdsstöd

** Varav 5 miljoner till samernas folkhögskola

Källa: Riksdagens revisorers förslag angående stödet till rennäringen 1996/96:RR4 samt budgetpropositionen 1997/98:1

Det är enligt vår mening uppenbart att varje försök att rationalisera och koncentrera rennäringen till en nivå där företagsekonomisk lönsamhet skulle uppstå, bara medför ett samhällsekonomiskt katastrofscenario. Samtidigt skulle det ytterligare reducera det antal människor som kan vara bärare av den samiska kulturen. Om rennäringen är den absolut nödvändiga plattformen för den sa-

miska kulturen måste de ekonomisk-politiska medlen utformas utifrån den förutsättningen. Näringen är i dag beroende av ett kontinuerligt bidragsflöde från staten, vilket inte i längden kan utgöra en bra grund för en verksamhet som skall bära en etnisk särart. Om inte rennäringen även fortsättningsvis skall vara beroende av staten så måste regelsystemet ses över och alla former för kompletterande verksamheten tas till vara. Vi har bland annat ifrågasatt om det är nödvändigt att beskatta rennäringen. På en sammanlagd vinst av 20 miljoner kronor tar offentliga sektorn in ca 10 i skatter, vilket bara är en blygsam del av den summa som tillförs i bidrag. Systemet har karaktär av rundgång och bidrar till att skapa en ineffektiv resursallokering med effektivitetsförluster såväl på skattesidan som på subventionssidan.

Ett förändrat regelsystem skulle kunna syfta till att bredda renägandet så att så många samer som möjligt blir involverade i verksamheten. Om ett relativt väl tilltaget prisstöd skall fortleva bör det kanske bara gälla upp till en viss slaktnivå, för att därigenom stimulera till många rennäringar, snarare än till några få och stora. Det är då samtidigt nödvändigt att alla möjligheter till sidonäringsverksamhet tas tillvara. Speciellt är det viktigt att underlätta verksamhet som på ett naturligt sätt angränsar till renskötsel och som på annat sätt ligger inom ramen för traditionell samekultur. Här ligger turistverksamhet i anslutning till jakt, fiske och annat friluftsliv och vildmarksliv givetvis nära till hands att tänka på.

Då är det angeläget att samernas möjligheter att utveckla jakt- och fisketurism förbättras. Det är uppenbart att fiske och jakt för avsalu bara kan ge ett litet antal personer en mycket svag försörjning. Att kommersialisera denna resursbas genom att sälja fiske- och jakträtter och organisera denna verksamhet representerar en helt annan ekonomisk potential. Det skulle sannolikt i mycket hög grad gälla ett kommersiellt jaktutnyttjande av en rovdjursstam som kraftigt tilläts växa i omfattning.

Vi kan konstatera att samerna traditionellt bara i liten utsträckning hittills tagit denna möjlighet till vara. Men att förklara detta med egenskaper i den samiska kulturen och "mentaliteten" är

säkert alldeles felaktigt. I stället torde det vara det oundvikliga resultatet av de institutionella regler som omger samebyarnas verksamhet. En sameby får inte bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel och med vissa undantag får inte personer som inte deltar i renskötseln vara medlem av samebyn.

Dessutom har ju staten genom sitt beslut år 1992 om jakten och fisket ovan odlingsgränsen för tillfället lagt svåra hinder i vägen för en sådan utvecklingsmöjlighet. Att detta beslut om det vidgade tillträdet till jakt och fiske i fjällområdet kunde tas på ett så lättvindigt sätt återspeglar förmodligen samtidigt att de äldre systemets legitimitet blivit mycket låg. Här kommer konsekvenserna av det regelsystem som omgett och fortfarande omger samebyarnas verksamhet in i bilden. Detta regelsystem har uppenbarligen hindrat framväxten av en på jakt och fiske baserad kommersiell utveckling i samisk regi.

Samebyarna representerar en institutionell ordning med inbyggda problem av den typ som vårt inledande resonemang om allmänningarnas tragedi illustrerar. Ett kollektivt tillträde till naturresurserna gäller, men enskilda aktörer tar vanligen vinsten av utnyttjandet. Det har bland annat manifesterats i återkommande tendenser till ohållbart stora renhjordar, även om givetvis också klimatologiska förhållanden ligger bakom renantalets fluktuationer. Ett sådant institutionellt arrangemang möter, om inte oöverstigliga så dock en hel del svårhanterade problem med resurs-hushållningen. Observera att detta gäller inte bara renantalet utan även hur jakt- och fiskeresurserna hanteras. Risken är uppenbar att t.ex. olika typer av s.k. free-rider beteenden uppstår.

Det kan då handla om att utnyttja ett medlemskap i samebyn till att sälja jaktmöjligheter till betalningsstarka grupper i skydd av de svårigheter som möter den kollektiva kontrollen och genomförandet av eventuella sanktioner. Man kan t.ex. resa hypotesen att sådana förhållanden, vars omfattning vi inte vill uttala oss, låg bakom den uppenbart svaga legitimitet som den samiska jakt- och fiskerätten ovan odlingsgränsen visade sig ha inför riksdags-

beslutet år 1992.¹³⁰ Det skulle kunna vara ytterligare en del i förklaringen till varför de svenska jägarna som lobby-grupp tycks ha haft en så förhållandevis enkel väg fram till en rätt dramatiskt omkastad rättsordning.

Det finns säkerligen andra möjliga kompletteringsverksamheter, men vilka det är och hur de skall utformas är en angelägenhet för de närmast berörda, dvs. samerna själva. Det viktiga är att regelverket inte förhindrar den processen. Om den bild som t.ex. ESO:s båda rapporter Hushållning med knappa naturresurser (Ds 1995:15 respektive Ds 1995:47) ger av en utveckling mot en generell allmänningarnas tragedi i den svenska fjällvärden är riktig, finns det t.ex. stor anledning att förstärka natur-, fiske- och jaktvården och bevakningen kraftigt. Detta skulle, tillsammans med någon form av ett återställande av ett etniskt baserat privilegium till jakten och fisket i fjällvärden, eller i vart fall till organisationen av och inkomsterna från jakten och fisket, på sikt kunna bidra till en produktiv bas för en utveckling av den samisk kulturen.

Hur hanteringen av ”vildmarkerna” och deras tillgångar institutionellt organiseras är den helt avgörande frågan på lång sikt. I boken *Economics for the Wilds* drar två ekonomer, Timothy M. Swanson och Edward B. Barbier, en tydlig slutsats baserad på såväl teoretiska som på empiriska grunder. De skriver: ”First and foremost, it is important to return the resources (or, at least the revenues earned from the resources) to the communities. Any time there is a divergence between the objectives of local communities and the absentee landlords, the result is likely to be waste and inefficiency. Local communities are the best managers of these assets, for themselves and for the global community. There are clear roles for ”outsiders” but ownership (i.e. the disenfranchisement of the local community) is not one of them.”¹³¹

Den typ av modell för hållningen med fjällfisket som skisseras av Dan Jonasson i *Hushållning med knappa resurser, exemplet sportfisket*, (Ds 1995:47, s 112-124) förefaller att ligga helt i linje

¹³⁰ Se t.ex. Lindstedt Upp och Ner nr 7-8/97

¹³¹ Swanson/Barbier 1992 s. 216. Se även Ds 1995:47 s. 112-124

med de engelska ekonomernas slutsats ovan, dock dragen utifrån erfarenheter av utvecklingen i afrikanska regioner och latin-amerikanska regnskogar.

Sammanställningen av statsutgifternas fördelning i tabell 14 har visat att en stor del går till rennäringen, som i sin tur bara omfattar en minoritet av den samiska befolkningsgruppen. Då skulle man kunna argumentera att om det är minoritetskultur som staten vill ”upphandla” då bör statsutgifterna i större omfattning beröra kulturella ändamål, utbildning etc. och i mindre grad renkötsproduktion. Det är emellertid vår uppfattning att en minoritetskultur inte kan reproduceras och utvecklas med en huvudsaklig bas i skolor och på teaterscener. Basen måste finnas i ett samhälle vars människor ägnar sig åt framgångsrika kommersiella verksamheter av olika slag. Det är svårt att föreställa sig en annan grund för kulturell självkänsla, dvs. det som i sin tur skall uttryckas i utbildningsväsendet och på t.ex. teaterscenerna.

Grundläggande för en framtida genomtänkt svensk politik gentemot samerna måste bli att så snart som möjligt, och i så stor utsträckning som möjligt, överlåta till sametinget att avgöra hur hela den summa pengar staten anslår till de samiska näringarna och kulturen skall användas. Prioriteringsfrågorna mellan stöd till renkötsproduktion och andra samhällsändamål av olika slag kan det knappast ankomma på någon annan att avgöra. Samtidigt förutsätter en sådan politisk utveckling att de mycket svåra och känsliga rättsfrågorna angående mark och vatten grundligt utreds och underkastas en omsorgsfull politisk behandling. En förutsättning för en sådan politisk utveckling är samtidigt att samerna själva, via sametinget och andra kanaler, kan formulera och finna organisatoriska och politiska lösningar på de även inom de samiska samhället existerande problemen, liksom att de allt mer kan ta initiativet i diskussionerna med den svenska statsmakten om politikens utformning.

Vid regeringens sammanträde den 11/9 1997 utfärdades kommittédirektiv för en ny utredning av rennäringsspolitiken, stödet till samisk kultur och en rad andra frågor. (Dir 1997:102, En ny rennäringsspolitik samt en översyn av stödet till rennäringen och

samisk kultur, rennäringsadministrationen och rennäringslagstiftningen, m.m.). Regeringen förväntar sig att före utgången av 1999 få förslag i en rad viktiga frågor. Det handlar generellt om hur en politik som ger underlag för en ekologiskt, ekonomiskt och kulturellt långsiktigt bärkraftig rennäring skall vara utformad. Dessutom skall en rad organisatoriska frågor ses över, t.ex. rådgivningen till rennäringsen, bestämmelserna för samefonden, vad som även fortsättningsvis skall vara myndighetsuppgifter, hur långa transporter av renar skall undvikas, effekterna av bestämmelserna om högsta tillåtna renantal m.m. Även frågor i anslutning till stödgivningen, främst prioriteringen mellan t.ex. stöd till rennäringsen och annan samisk verksamhet skall behandlas.

I kommittédirektiven framhålls också att: "(s)amerna som befolkning bör samtidigt tillförsäkras större självbestämmande. I enlighet med moderna förvaltningsprinciper bör staten i ökad grad låta principerna om bl.a. mål- och resultatstyrning, avreglering och delegering omfatta rennäringsen".

Direktiven ligger således i linje med de förslag som här framförts, dvs. att samerna själva bör avgöra hur anvisade statliga budgetmedel skall fördelas mellan olika ändamål. Samtidigt måste framhållas att denna nya omgång av utredning av de rennärings- och samepolitiska frågorna inte ger skäl för större optimism eller förhoppningar om en avgörande förnyelse och vidareutveckling av den svenska samepolitiken. Kommittédirektiven påpekar att dagens renskötsel innebär påfrestningar på naturen och "ökar risken för konflikter med andra brukare inom det samiska bosättningsområdet". Men det grundliga klarläggandet av de svåra rättsfrågorna angående ägande-, bruks- och/eller nyttjanderätterna till mark och vatten som sannolikt är en grundläggande förutsättning för en politisk förnyelse, lyser i allt väsentligt med sin frånvaro i kommittédirektiven. Man kan här i värsta fall ana ett hotfullt framtida politiskt scenario. Det skulle bestå i att den centrala statsmakten allt mer "abdikerar" från sin roll som tredje part och lämnar över allt mera av ansvar och avgöranden till lägre administrativa nivåer, inom ramen för en oklart, eller mycket

ofullständigt, definierad rättsordning. En sådan situation löper stor risk att resultera i svåra och växande framtida resurshushållningskonflikter mellan de olika inblandade parterna i norra Sverige.

Bilaga

Tabell 15 Prisstöd per slaktad ren

Budgetår	Stöd per ren	KPI	Stöd per ren
			fasta priser
73/74	35,00 kr	297	165,15 kr
74/75	37,50 kr	328,2	160,12 kr
75/76	37,50 kr	361,2	145,49 kr
76/77	55,00 kr	395,3	194,98 kr
77/78	100,00 kr	446	314,22 kr
78/79	100,00 kr	479,5	292,26 kr
78/80	100,00 kr	525,9	266,48 kr
80/81	130,00 kr	597,9	304,70 kr
81/82	150,00 kr	654	321,42 kr
82/83	165,00 kr	718,6	321,78 kr
83/84*	177,00 kr	785,1	315,94 kr
84/85	188,00 kr	848,9	310,36 kr
85/86	186,00 kr	897,7	290,36 kr
86/87	160,00 kr	926,7	241,96 kr
87/88	180,00 kr	972,1	259,49 kr
88/89	185,00 kr	1031,7	251,29 kr
89/90	220,00 kr	1100,9	280,05 kr
90/91	229,00 kr	1220,9	262,86 kr
91/92	370,00 kr	1318,8	393,17 kr
92/93	376,00 kr	1346,2	391,42 kr
93/94	349,00 kr	1401,4	349,00 kr
94/95	372,00 kr	1437,8	362,58 kr

Tabell 16 Prisstöd

Budget- år	Antal pris- stödda renar	Mkr löpande priser	Konsu- ment- pris- index	S:a mkr fasta priser	Sa stöd i frånvaro av tjernobyl- effekt	S:a stöd utan Tjernobyl- effekt. fasta priser
73/74	30 496	1,07	297	5,05	1,07	5,05
74/75	28 644	1,07	328,2	4,57	1,07	4,57
75/76	29 563	1,11	361,2	4,31	1,11	4,31
76/77	32 490	1,79	395,3	6,35	1,79	6,35
77/78	30 736	3,07	446	9,65	3,07	9,65
78/79	32 492	3,25	479,5	9,50	3,25	9,50
78/80	40 479	4,05	525,9	10,79	4,05	10,79
80/81	38 713	5,03	597,9	11,79	5,03	11,79
81/82	47 725	7,16	654	15,34	7,16	15,34
82/83	52 400	8,65	718,6	16,87	8,65	16,87
83/84*	60 695	10,69	785,1	19,08	10,69	19,08
84/85	68 990	13,00	848,9	21,46	13,00	21,46
85/86	77 139	14,30	897,7	22,32	14,30	22,32
86/87	20 214	3,20	926,7	4,84	15,00	22,68
87/88	68 195	12,30	972,1	17,73	17,20	24,80
88/89	66 594	12,30	1031,7	16,71	16,60	22,55
89/90	69 383	15,30	1100,9	19,48	18,70	23,80
90/91	94 068	21,50	1220,9	24,68	25,70	29,50
91/92	64 310	23,80	1319,8	25,27	32,00	33,98
92/93	76 204	28,60	1346,2	29,77	31,60	32,90
93/94	86 621	30,20	1401,4	30,20	34,30	34,30
94/95	77 504	28,80	1437,8	28,07	29,80	29,05

**Tabell 17 Kasserade renar pga cesiumnedfall.
Åren 1986/87-1993/94**

Budgetår	Antal kasserade renar	Ersättning mkr löpande priser	KPI	Ersättning mkr fasta priser
86/87	73 340	117,300	926,7	177,387
87/88	27 453	67,510	972,1	97,324
88/89	22 901	54,445	1031,7	73,955
89/90	15 532	41,870	1100,9	53,299
90/91	18 229	70,133	1220,9	80,502
91/92	22 353	54,430	1319,8	57,795
92/93	7 895	38,275	1346,2	39,844
93/94	12 069	30,000	1401,4	30,000

Tabell 18 **Rovdjursdödade renar**

<u>År</u>	<u>Belopp mkr</u>	<u>KPI</u>	<u>Mkr fast värde</u>	<u>Antal rovdjurs- dödade renar</u>
70/71	1,710	261,3	9,17	
71/72	1,843	276,1	9,35	1790
72/73	2,166	297	10,22	2617
73/74	1,689	328,2	7,21	2143
74/75	2,190	361,2	8,50	1718
75/76	2,118	395,3	7,51	2359
76/77	3,044	446	9,56	2367
77/78	2,357	479,5	6,89	2930
78/79	2,458	525,9	6,55	1633
79/80	3,609	597,9	8,46	3694
80/81	3,199	654	6,85	3121
81/82	3,662	718,6	7,14	3528
82/83				3665
83/84				3626
84/85				4554
85/86				5555
86/87				5005
87/88				6859
88/89				6910
89/90	19,323	1100,9	24,597	8252
90/91	22,286	1220,9	25,581	9030
91/92	21,795	1319,8	23,143	8154
92/93	32,779	1346,2	34,123	12435
93/94	13,976	1401,4	13,976	5491
94/95	21,769	1437,8	21,218	7778

Tabell 19 Trafikdödade renar

Budget- år	Ersättning tåg dödade renar mkr	Ersättning bild dödade renar mkr	KPI	Ersättning tåg dödade renar	Ersättning bild dödade renar	Summa ersättning mkr fast värde
71/72	0,436		261,3	2,338	0,000	2,338
72/73	0,340	0,341	276,1	1,726	1,731	3,457
73/74	0,514	0,388	297	2,425	1,831	4,256
74/75	0,382	0,374	328,2	1,631	1,597	3,228
75/76	0,260	0,393	361,2	1,009	1,525	2,534
76/77	0,546	0,632	395,3	1,936	2,241	4,176
77/78	0,413	0,512	446	1,298	1,609	2,906
78/79	0,601		479,5	1,756	0,000	1,756
79/80	1,113		525,9	2,966	0,000	2,966
80/81	0,921		597,9	2,159	0,000	2,159
81/82	1,618		654	3,467	0,000	3,467
89	3,824	4,964	1100,9	4,868	6,319	11,283
90	4,104	6,958	1220,9	4,711	7,987	14,945
91	6,313	9,243	1319,8	6,703	9,814	19,057
92	6,151	11,129	1346,2	6,403	11,585	22,714
93	3,579	6,256	1401,4	3,579	6,256	12,512
94	3,385	4,901	1437,8	3,299	4,777	9,678
95	2,350	4,659	1475,2	2,232	4,426	9,085

Tabell 20 Fördelning renninnehav åren 1965 och 1980

År	0-200	201-400	401-600	600 -
1965	350	200	50	50
1980	460	220	75	30

Tabell 21 Fördelning reninnehav år 1993

Antal renar	-49	50-99	100-199	200-299	300-499	500-
Antal företag	160	107	200	136	133	84

Tabell 22 Genomsnittsinkomst år 1980 och 1993 för företag med mer än 200 renar

Renantal	Genom- snitts- inkomst 1980	Antal företag	Summa inkomst 1980	Genom- snitts- inkomst 1993	Antal företag	Summa inkomst 1993
200-299	5 962	220	1 311 640	18 309	136	2 490 024
300-399	10 425	75	781 875	32 912	133	4 377 296
400-	17 700	30	531 000	99 969	84	8 397 396
Totalt		325	2 624 515		353	15 264 716
Omräkat med inex			6 151 523			15 264 716
Genom- snittlig inkomst			18 928			43 243

Referenser

Böcker och tidskrifter

- Bengtsson B. Samernas rätt och statens rätt. Svensk Juristtidning 1994
- Björkhag Göte och Stoor Anders. "Inventering av den samiska sysselsättningsstrukturen i Norrbottens län" 1996
Länsarbetsnämnden och SSR
- Bostedt Göran. "Wild predators in Sweden as public goods and public bads-Allocations and incentives". SLU arbetsrapport 239, 1997
- Bylund E. Koloniseringen av Pite Lappmark. Geographica nr 30, Uppsala 1956
- Bäck L. Saami and Scandinavians. Natural Resource Competition in the Swedish Reindeer Herding Region. I Northern People and Southern States, CERUM 1996
- Ek Vidar. Nordpilen 1/94
- Eriksson J. Partition and Redemption. A Machiavellian Analysis of Sami and Basque Patriotism. Dissertation Department of Politics, Umeå University 1997
- Franzen Robert. "Utvärdering av småviltjakten och handredskapsfisket ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen" Jordbruksverket Naturvårdsverket. SSR
- Gustavsson Knut. "Rennäringen". Skogsstyrelsens förlag 1989
- Hansson Lars Leksell Ingemar. "Vägtrafikens kostnadsansvar". Naturskyddsföreningen 1990
- Johansson P-O. "Cost-Benefit analysis of environmental change"

- Jönsson Katarina. "Vad är kostnaden för det virkesproducerande skogsbrukets anpassning till andra intressen i skogen". SLU arbetsrapport 137 1991
- Kuhmunen C. Om sameer, sametinget och sametingsvalet. B: uppsats i statsvetenskap, Luleå tekniska högskola 1996
- Kvist R. Rennomadismens dilemma. Det rennomadiska samhällets förändring i Tuorpon och Sirkas 1760-1860. Diss., historiska institutionen vid Umeå universitet 19
- Kvist R. Det rasistiska arvet i svensk samepolitik. Föredrag vid Nordiska samehistoriska symposiet i Lövånger 13-14 februari 1995. Forskningsrapporter vid historiska institutionen vid Umeå universitet 9. 1995
- Mattson Leif. "Relationen skogsbruk-renskötsel" Rapport 7 Geografiska institutionen Umeå universitet
- Mattson Leif. SLU rapport 2 1981 "Relationen skogsbruk renskötsel"
- Mattson Leif. "Hunting in Sweden. Extent, economic values and structural problems" Scandinavian Journal of forest research
- Mattson Leif. "På jakt efter älgens samhällsekonomiska värde" Ekonomisk debatt 2 1998
- Ostrom E. Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press 1990
- Pearce, Det. at. Blueprint for a Green Economy. London 1997
- Riseth Jan-Aage. Opublicerat avhandlingsmanuskript. Högskolan i Narvik
- Rowe R.D, et al. An Experiment on the Economic Value of Visibility. Journal of Environmental Economics and Management 7, 1980
- Saastamoinen Olli. "Economics of multi-use forestry in the Saarisälkä forest and fell area". The Finnish forest research institut
- Sagoff M. "The Economy of the Earth. Philosophy, Law and the Environment". 1988
- Sundqvist G. Miljöexperterna. Om vetenskapens auktoritet i miljöarbetet. I Att veta och att göra. Lundgren L J. Red. Naturvårdsverket 1996
- Swanson T, Barbier E ed. "Economic for the Wilds". 1996

Söderkvist Tore. Property Values and Health risks. Beijerinter 1995. Beijer reprint series, 1102-4933
 Åhman Birgitta. "Radiocaesium in reindeer after fallout from the Chernobyl accident. SLU, Uppsala 1994

Övriga källor

Byggforskningsrådet. "Rennäring och turism i översiktsplaneringen". Konsekvensbeskrivningar i samhällsplaneringen R 22:1994
 Ds 1995:15, Hushållning med knappa resurser. Exemplet allemansrätten, fjällen och skotertrafiken i naturen
 Ds 1995: 47, Hushållning med knappa resurser. Exemplet sportfisket
 Forskning och framsteg 6/96
 Konsumentverkets pressmeddelanden 931103
 Landbruksdepartementet Oslo. Reindriftsförvaltningen. "Totalregnskap för reindriftnäringen"
 Lantbruksstyrelsen meddelanden 1986:3 "Det enskilda rennäringföretaget"
 Länsstyrelsen i Jämtlands län. "Rennäringen i länets näringsliv"
 Naturvårdsverkets rapport 3899. "Förslag till nytt ersättningsystem för rovdjursdödade renar"
 Regeringens proposition 1995/96:226. "Hållbar utveckling i landets fjällområden"
 Riksdagsrevisorernas rapport 1995/96:8. "Stödet till rennäringen".
 SCB FoB 1970
 SCB Årssyss 1990
 SOU 1968:16 "Rennäringen i Sverige"
 SOU 1983:67 "Rennäringens ekonomi". Betänkande av rennäringkommittén
 SOU 1990:103. "Turism i Norrbotten"
 Uppsala universitet kulturgeografiska institutionen. "Rennäringen i konflikt och samverkan" Forskningsrapport Nr 104
 Vattenfall. "Vattenkraften och rennäringen" kartmaterial
 Vattenfall. "Vattenkraften och rennäringen"

Muntliga källor

Andersson Leif. LRF Juridiska byrå Östersund
Bentving Jonas. Jordbruksverket
Bergman Britt Länsstyrelsen Norrbottens län
Eriksson Lars. Renägare
Eriksson Mikael. Banverket
Grinde Ulf. Jämtlandsflyg
Guner Lars. Trafikförsäkringsföreningen
Hjalmarsson Berit Banverket
Levén Marie. Jordbruksverket
Levin Lars. Kirunaflyg
Lidström Jan. Vattenfall Umeå
Lundkvist Per-Uno. Skogsvårdsstyrelsen Jämtland
Löfmark Erling. Skellefteälvens vattenregleringsföretag Arjeplog
Martinsson Nils. Vattenfall Sundsvall
Nilsson Lars. Skogsvårdsstyrelsen Norrbotten
Nilsson Tommy. Fd revirförvaltare Domänverket
Oja Stefan. Kiruna Torv
Persson Ellert. Riksskatteverket
Pettersson Karl-Johan. Trafikförsäkringsföreningen
Schmiedhofer Anton LKAB Kiruna
Sjölund Bo Lastbilåkare Arjeplog
Skans Anita. Kiruna kommun
Torp Eivind. Mitthögskolan Östersund
Wallerfors Stefan SJ
Wikström Bo. Vattenfall Luleå

How much does a reindeer cost?

A Summary

Reindeer husbandry is the exclusive right of the Sami population in Sweden. This is because the husbandry plays a central role for the survival of the Sami culture. In the Swedish industrialization and urbanization process in the 1900's, the reindeer husbandry has, of course, as with other types of area husbandry, seen radical changes in many different ways. This report analyses the reindeer husbandry's economic development and how it interacts with other sectors of the community. The study deals with the post-1960 period with particular focus on the situation at the beginning of the 1990's.

Reindeer husbandry is carried out over an area which covers slightly more than a third of Sweden's total land area. It is estimated that some two thousand persons are engaged in this activity, operating through about one thousand private firms which, in turn, form about fifty Sami communities. Reindeer husbandry involves fewer people these days than at the beginning of the 1960's, but the production volume is appreciably greater. The reindeer herd at the beginning of the 1990's was so large that one had to go back as far as the 1890's to find an equivalent size of herd. The number of firms tending to reindeer had been falling for a long time but the number stabilized at its present level in the 1980's. The fact that the numbers stopped falling would seem to be mainly accounted for by the splitting up of the previously closely connected firms into a larger number of smaller units.

The poor profitability of reindeer husbandry has been an underlying theme extending over the whole period covered by our study. In the mid-1960's it was considered to be at an unacceptably low level which is why two official inquiries (in 1968 and in 1980) set out to show the revenue situation of such husbandry. The inquiries resulted in a proposal whose main effect has been to increase various subsidies from public funds in support of husbandry. The level of income is still too low. In 1980, a reindeer owner's average working income, expressed in 1993 prices, was reckoned to be SEK 18,000. An income study undertaken by the National Audit Bureau (RRV) in 1993 put the middle income per reindeer husbandry unit at SEK 21,200. If one ignores the smallest units and concentrates only on those with more than two hundred reindeer, the profitability figure improves but the level is still very low. The average earnings for such a unit doubled from about SEK 20,000 in 1980 to SEK 40,000 in 1993.

A comparison between income and subsidy made in 1980 establishes that reindeer husbandry received a government subsidy of SEK 3 for every SEK 1 earned as income. If one includes funds provided to husbandry from revenue sources outside of the state budget the subsidy increases to SEK 4 for every SEK 1 of earned income. An income study relating to 1993 shows that husbandry was provided with SEK 61.7 million from the state budget and SEK 20.3 million from outside the state budget. When compared with earned income, it reflects a state subsidy of SEK 3 for every SEK 1 of earned income. If one also includes the subsidy which supports the husbandry outside of the state budget (primarily the Lapp fund and district funds) the husbandry received SEK 4 for every SEK 1 earned as income. The ratio of income/subsidy has also been unchanged since 1980. If compensation for reindeer killed by cars, trains and animal predators and cesium damaged reindeer is taken into account, external provisions (i.e. income not related to the sale of reindeer products) will be SEK 132.1 million, in other words approximately SEK 137,000 per firm. According to such calculation, reindeer husbandry was subsidised to the extent of SEK 6.5 for every SEK 1 of earned income in 1993.

At the same time, it should be borne in mind when viewing the earnings from such husbandry that the volume of reindeer meat sold more than doubled over the period. From 1,200 tons in the budget year 1980/81 to 2,440 tons in the budget year 1992/93.

Different supportive inputs from the State would not seem to affect the supply of reindeer meat in the short term. In the slightly longer term, it is likely that the catastrophe support during the critical years contributed to the reindeer numbers being kept at a high level. In the long term, the size of the reindeer herd is determined by the numbers slaughtered. In our opinion, the determinants as regards the size of the reindeer herd are a combination of how the reindeer owners view profitability developments and biological and climatic factors.

In order to map out the significance of husbandry to society at large, a public economy analysis for budget year 1994/95 has been made. Such calculations are always susceptible to different interpretations, but on the basis of the assumptions we worked with, reindeer husbandry was shown to bring in revenue to the public economy of SEK 62 million against costs of SEK 264 million, giving a net loss to the public economy of about SEK 200 million.

Revenue comes from the sale of reindeer meat and reindeer products. The cost can be divided into three main groups. Reindeer husbandry's own operating costs of approximately SEK 176 million, cost to the state of SEK 46 million and other costs of SEK 42 million, in all SEK 264 million. Car damage, the biggest single item under the heading "other costs", is reckoned to be as much as SEK 30 million.

In addition to the above revenue and cost items, there are other items of various kinds which can be identified but cannot be expressed more precisely in monetary terms. This applies above all to the effect that reindeer husbandry has on the growth of tourism and to different environmental costs.

If one regards forestry, hydroelectric power and its growth, road traffic, rail traffic, animal predators, cesium fallout, etc. as being part of the normal scene and assesses reindeer husbandry from that point, it thus becomes extraordinarily unprofitable. If

reindeer husbandry were to be treated instead just like any other activity, many of the cost items should be allocated out to other actors, for example, to the motorists, to the forestry, to the hydroelectric power, etc. How one chooses to interpret the result which the calculation of the effect on the public economy shows thus depends on which perspective one chooses to look at, both where it concerns the course of history and the situation as it exists today in the most northerly part of Sweden.

Regardless of the perspective looked at, a conclusion which can be drawn is that the cost to the public came up to about SEK 200 million, given the conditions existing in 1994/95 and under which reindeer husbandry had to function. Despite possible inaccuracies in this calculation, its outcome is so clear as to attract attention and to give rise to basic questions as to how the future conditions for reindeer husbandry should be shaped.

It is our conclusion that the goal for the publicly formulated reindeer husbandry policy must largely be understood as more of a minority political, rather than an economic political, problem. If the reindeer husbandry is to be looked upon as the cornerstone of Sami minority culture, such political conditions must, of course, also be formulated so that they also work in such direction as much as possible. At the same time, it appears quite evident that reindeer husbandry, whatever its final form, can only partly constitute a productive base for Sami culture's continued development and survival. For that reason the deer husbandry situation must be formulated in a broader minority political connection, where, for example, the right to commercialise other nature reserves in northwest Sweden must be included. Then it involves hunting and fishing tourism in the first place, but could also include nature conservation, safeguarding, etc.

Förteckning över ESO:s tidigare publicerade rapporter

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) är en kommitté (B 1981:03) under Finansdepartementet. Dess huvuduppgift är att bredda och fördjupa underlaget för budgetpolitiska och samhällsekonomiska avgöranden. En särskild uppgift är att belysa frågor om den offentliga sektorns effektivitet och produktivitet. Expertgruppen arbetar främst genom att lämna uppdrag till myndigheter, institutioner och forskare. Rapporterna publiceras i departementsserien eller i annan lämplig form.

I Ds-serien har ESO tidigare utgivit följande rapporter

1982

- Perspektiv på besparingspolitiken (Ds B 1982:3)
- Inkomstfördelningseffekter av livsmedelssubventioner (Ds B 1982:7)
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken (Ds B 1982:9)
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena (Ds B 1982:10)
- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna (Ds B 1982:11)

1983

- Staten och kommunernas expansion – några olika styrmedel (Ds Fi 1983:3)
- Enhetligt barnstöd? (Ds Fi 1983:6)
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott (Ds Fi 1983:7)
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket (Ds Fi 1983:18)
- Driver subventioner upp kostnader? – prisbildningseffekter av statligt stöd (Ds Fi 1983:19)
- Administrationskostnader för några transfereringar (Ds Fi 1983:22)
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser (Ds Fi 1983:26)
- Produktivitet i privat och offentlig tandvård (Ds Fi 1983:27)
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m. (Ds Fi 1983:29)
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg (Ds Fi 1983:30)
- Administrationskostnader för våra skatter (Ds Fi 1983:32)

1984

- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster? (Ds Fi 1984:2)
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation (Ds Fi 1984:3)
- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar (Ds Fi 1984:7)
- Är subventioner effektiva? (Ds Fi 1984:8)
- Marginella expansionsstöd – ekonomiska och administrativa effekter (Ds Fi 1984:12)
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard (Ds Fi 1984:17)
- Parlamentet och statsutgifterna – hur finansmakten utövas i nio länder (Ds Fi 1984:18)
- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektiviteten i offentlig tjänsteproduktion (Ds Fi 1984:19)

1985

- Statsskuldräntorna och ekonomin – effekter på inkomst- och förmögenhetsfördelningen samt på den samlade efterfrågan i samhället (Ds Fi 1985:2)
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980 (Ds Fi 1985:3)
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom den sociala sektorn 1970–1980 (Ds Fi 1985:4)
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen (Ds Fi 1985:5)
- Frivilligorganisationer – alternativ till den offentliga sektorn? (Ds Fi 1985:6)
- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie (Ds Fi 1985:7)
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom vägsektorn (Ds Fi 1985:9)
- Skatter och arbetsutbud (Ds Fi 1985:10)
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst (Ds Fi 1985:11)
- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter (Ds Fi 1985:12)

1986

- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom armén och flygvapnet (Ds Fi 1986:1)
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta beslut (Ds Fi 1986:2)
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning (Ds Fi 1986:3)
- Effekter av statsbidrag till kommuner (Ds Fi 1986:7)
- Byråkratiseringstendenser i Sverige (Ds Fi 1986:8)
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse (Ds Fi 1986:12)
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare (Ds Fi 1986:13)
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner (Ds Fi 1986:14)
- Regleringar och teknisk utveckling (Ds Fi 1986:15)
- Socialbidrag. Bidragstagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet (Ds Fi 1986:16)

- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom den offentligt finansierade utbildningssektorn 1960–1980 (Ds Fi 1986:17)
- Offentliga utgifter och sysselsättning (Ds Fi 1986:29)

1987

- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering? (Ds Fi 1987:2)
- Vågar ut ur jordbruksprisregleringen – några idéskisser (Ds Fi 1987:4)
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980 (Ds Fi 1987:6)
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet (Ds Fi 1987:10)
- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring (Ds Fi 1987:11)

1988

- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala barnomsorgen (Ds 1988:1)
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare (Ds 1988:4)
- Produktivitetsutvecklingen i kommunal barnomsorg 1981–1985 (Ds 1988:5)
- Prestationer och belöningar i offentlig förvaltning (Ds 1988:18)
- Subventioner i kritisk belysning (Ds 1988:28)
- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheter från en besparingsteknik (Ds 1988:34)
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting (Ds 1988:51)
- Alternativ i jordbrukspolitiken (Ds 1988:54)
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion (Ds 1988:60)
- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning (Ds 1988:68)

1989

- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitets- och effektivitetsmätning (Ds 1989:4)
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor (Ds 1989:8)
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner (Ds 1989:10)
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet (Ds 1989:23)
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige (Ds 1989:26)
- Produktivitetmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet (Ds 1989:42)
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser (Ds 1989:47)
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring: citykommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö (Ds 1989:56)
- Hur ska vi få råd att bli gamla? (Ds 1989:59)
- Arbetsmarknadsförsäkringar (Ds 1989:68)

1990

- Bostadskarriären som förmögenhetsmaskin (Ds 1990:29)
- Skola? Förskola? Barnskola! (Ds 1990:31)
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall (Ds 1990:36)
- Sjukvårdskostnader i framtiden – vad betyder åldersfaktorn? (Ds 1990:39)
- Läkemedelsförmånen (Ds 1990:81)

1991

- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning (Ds 1991:19)
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor (Ds 1991:20)
- Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster (Ds 1991:26)
- Det framtida pensionssystemet – två alternativ (Ds 1991:27)
- Skogspolitik för ett nytt sekel (Ds 1993:31)
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården – vad blir effekterna? (Ds 1991:49)
- Ostyriga projekt – att styra och avstyra stora kommunala satsningar (Ds 1991:50)
- Marginaleffekter och tröskeeffekter – barnfamiljerna och barnomsorgen (Ds 1991:66)
- SJ, Televerket och Posten – bättre som bolag? (Ds 1991:77)

1992

- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten (Ds 1992:6)
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken – eller tvärtom? (Ds 1992:12)
- Växthuseffekten – slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken (Ds 1992:15)
- Fattigdomsfällor (Ds 1992:25)
- Vad vill vi med socialförsäkringarna? (Ds 1992:26)
- Statliga bidrag – motiv, kostnader, effekter? (Ds 1992:46)
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning (Ds 1992:83)
- Slutbudsmetoden – ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikt (Ds 1992:88)
- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi (Ds 1992:111)
- Press och ekonomisk politik – tre fallstudier (Ds 1992:124)
- Statsskulden och budgetprocessen (Ds 1992:126)

1993

- Presstödet effekter – en utvärdering (Ds 1993:20)
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen? (Ds 1993:22)
- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken (Ds 1993:37)
- Social Security in Sweden and Other European Countries – Three Essays (Ds 1993:51)
- Idrott åt alla? – Kartläggning och analys av idrottsstödet (Ds 1993:58)

1994

- Att rädda liv – Kostnader och effekter (Ds 1994:14)
- Varför kulturstöd? – Ekonomisk teori och svensk verklighet (Ds 1994:16)
- Kvalitets- och produktivitetens utvecklingen i sjukvården 1960-1992 (Ds 1994:22)
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterade produktivetsmått (Ds 1994:23)
- Den offentliga sektorns produktivitetens utveckling 1980-1992 (Ds 1994:24)
- Det offentliga stödet till partierna – Inriktning och omfattning (Ds 1994:31)
- Den svenska insolvensrätten – Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m. (Ds 1994:37)

- Budgetunderskott och statsskuld – Hur farliga är de? (Ds 1994:38)
- Bensinskatteförändringars effekter (Ds 1994:55)
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat – En branschstudie (Ds 1994:56)
- Den offentliga sektorns produktivitet utveckling 1980B1992. Bilagor (Ds 1994:71)
- Valfrihet inom skolan – Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation (Ds 1994:72)
- En Social Försäkring (Ds 1994:81)
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster (Ds 1994:86)
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder (Ds 1994:133)
- Skatter och socialförsäkringar över livscykeln – En simuleringsmodell (Ds 1994:135)
- En effektiv försvarspolitik? – Fredsvinst, beredskap och återtagning (Ds 1994:138)

1995

- Försvarets kostnader och produktivitet (Ds 1995:10)
- Företagsstödet – Vad kostar det egentligen? (Ds 1995:14)
- Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen (Ds 1995:15)
- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen (Ds 1995:25)
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB (Ds 1995:31)
- Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet sportfiske (Ds 1995:47)
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter (Ds 1995:68)
- Generationsräkenskaper (Ds 1995:70)
- Kapitalets rörlighet – Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa (Ds 1995:74)

1996

- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion (Ds 1996:8)
- Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn? (Ds 1996:18)
- Nästa steg i telepolitiken (Ds 1996:29)
- Kan myndigheter utvärdera sig själva? (Ds 1996:36)
- Novemberrevolutionen – Om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985 (Ds 1996:37)
- Samhällets stöd till barnfamiljerna i Europa (Ds 1996:49)
- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier (Ds 1996:68)

1997

- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde (Ds 1997:46)
- Egenföretagande och manna från himlen (Ds 1997:71)
- Lönar sig arbete? (Ds 1997:73)
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget (Ds 1997:79)
- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken (Ds 1997:81)

I andra serier utgivna rapporter m.m.

I följande förteckning ingår dock inte de rapporter som publicerats som bilagor till långtidsutredningarna.

- Besparingar genom avregleringar (RRV, 1982, Dnr 1982:999)
- Vem skall betala jordbrukets rationalisering? (Statskontorets småskrifter 9, 1983)
- Inför omprövningen. Alternativ till dagens socialförsäkringar (Liber Förlag 1983)
- Statsförvaltningen behöver nya organisationsformer – förstudie (RRV, 1984, Dnr 1983:18)
- Kostnader för offentliga tjänster i Norden. KRON-projektet (Statskontoret 1983:18)
- Hur stor är den offentliga sektorn? Johan A. Lybeck (Liber Läromedel, 1984)
- Varför blev det dyrare? Kostnadsutvecklingen för statliga reformer (RRV, 1984, Dnr 1984:334)
- Erfarenheter av stora omorganisationer, styrning – genomförande (Statskontoret 1985:4)
- Erfarenheter av stora omorganisationer, tre fallstudier (Statskontoret 1985:5)
- Statlig tjänsteproduktion – produktivitetens utveckling 1960–80 (Statskontoret 1985:15)
- Långa handläggningstider i offentlig verksamhet (RRV 1985, Dnr 1984:695)
- Kvalitetssäkring – att mäta, värdera och utveckla sjukvårdens kvalitet (Spri-rapport 230, 1987)
- FoU – en resurs för utveckling av offentliga tjänster? En studie av lokalt utvecklingsarbete inom kriminalvård och barnomsorg (Statskontoret 1989:39)
- En "skattereform" för socialförsäkringar? Red. Klas Eklund (Publica, 1993)
- I fädrens spår... "Den svenska infrastrukturens historiska utveckling och framtida utmaningar" Arne Kaijser (Carlssons 1994)
- Social Security in Sweden – How to Reform the System
- Engelsk sammanfattning av En Social Försäkring (Ds 1994:81)
- Riv skolan, börja lära! Reformrörelser i USA. Sven Wiberg (SNS Förlag 1995)
- The Mobility of Capital – The Swedish Tax and Expenditure Structure in an Integrated Europe
- Engelsk översättning av Kapitalets rörlighet – Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa (Ds 1995:74)
- Productivity Trends in the Public Sector in Sweden
- Engelsk översättning av Kvalitets- och produktivitetens utvecklingen i sjukvården 1960-1992 (Ds 1994:22) och Den offentliga sektorns produktivitetens utveckling 1980-1992 (Ds 1994:24)

